T.C.KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

İSLAMÎ FİNANS SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

AHMED ABDULLAHI HUSSEIN

KOCAELİ, 2016

T.C.KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

İSLAMÎ FİNANS SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

AHMED ABDULLAHI HUSSEIN

Danışman

Doç. Dr. Ayhan ORHAN

KOCAELİ, 2016

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Ahmed Abdullahi HUSSEİN

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

“İslamî Finansın Sektörünün Ekonomik Kalkınmadaki Rolü” adlı Yüksek Lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan	Tez Danışmanı
Ahmed Abdullahi HUSSEİN	Doç. Dr. Ayhan ORHAN

İktisat ABD Başkanı

Adı Soyadı

İmza

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

İSLAMİ FİNANS SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Ahmed Abdullahi HUSSEIN
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 17.01.2017/3

Jüri Başkanı: Doç. Dr. Ayhan ORHAN

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. M. Emin YARDIMCI

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Zafer ÖZTÜRK

KOCAELİ 2016

İSLAMÎ FİNANS SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2016

Danışman: Doç. Dr. Ayhan ORHAN

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, İslamî Finans Sektörünün Ekonomik Kalkınmadaki Rolü göstermektedır. Birçok müslüman ülke azgelişmiş durumdadır. İslam'ın dinî ve sosyolojik ideolojisini bu ülkelerde kalkınma noktasında, ahlaki ve etik değişim gerçekleştirmek ve kurumlar kurmak için hayli faydalı bir biçimde kullanmaktadır. İslam, Hristiyan ve Yahudi teolojilere benzer bir biçimde faize mani olma konusunda bize bir şeyler söylüyor ve bu konudaki yegâne dinamik dindir. Ama aynı zamanda İslam karşılıklı ve kapsamlı ticaret ve finansman tarzları açısından önemli imkânlar sunuyor. Bu imkânlara diğer herhangi bir dinde veya sosyal düzende bu denli kolay ve eksiksiz bir izahına rastlamak mümkün değildir. Toplam Faktör Verimliliği (TFV) denilen, kolektif verimlilik için geliştirilmiş modern kavram İslam içinde kullanılmakta, İslam materyalist ekonominin bencilliği ve bireyciliğinden uzak durmaktadır. Batılı kimi akademisyenler İslamî bankacılığın kullanımını ekonomik kalkınma için daha faydalı görmekte, kimileri de İslam'ı müslüman ülkelerin kalkınması önünde bir tehdit ve engel olarak değerlendirmektedir. Umarız bu çalışma ilgili çalışma sahasına yeni, kıymetli bir teorik katkı sunarak faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimler: İslami, Finans, Ekonomik, Kalkınma, Rol.

İSLAMÎ FİNANS SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2016

Danışman: Doç. Dr. Ayhan ORHAN

ABSTRACT

The drive of this Study is to stretch the real implication of DEVELOPMENT from Islamic viewpoint. Most of Muslim countries are LDCs and using the religious and social belief of Islam is very beneficial to create institutions and to take ethical and moral change for development in these countries. Islam seems to be the only dynamic religion and talks us about deterrence of interest, similar to Christian and Jewish theologies. But at the same time provides a complete setoff trade and financing modes, not simply and totally defined in any other religion or social order. Even TFP, a new concept for united competence has been advised in Islam, ostracism to self-centeredness and uniqueness of worldly finances. Approximately professors of WEST consider use of Islamic Finance more suitable for economic development, while others reflect Islam as obstacle & threat to development of Muslim countries. We confidence that the Study will be beneficial in this regard to deliver another valued hypothetical measurement to this arena of study

Keywords: Islamic, finance, Economic, Development, Role

ÖNSÖZ

Devletlerin varlıklarını sürdürebilmesi için gerekli olan siyasi, kültürel, sosyal faktörlerin yanı sıra, ekonomik faktörler de büyük önem taşımaktadır. Bugün dünyanın birçok yerinde kapitalist ekonomik anlayışın kanun sürmesi, eşitsizliği de beraberinde getirmiştir. Zenginler her geçen gün daha da zenginleşirken, fakirler daha da fakirleşmektedirler. Bu durum da büyük huzursuzluklara neden olmaktadır. Günümüzde, toplumlar ve insanlar arasında çatışmalar yoğunlaşmıştır.

Toplumsal huzurun sağlanabilmesi ve insanlar arasındaki eşitsizliğin giderilmesi için tek çare İslami ekonomik anlayışının uygulanmasındadır. Hz. Peygamber döneminde tam anlamıyla uygulanan bu sistem, maalesef daha sonraki dönemlerde ihmal edilmiş, bu da İslam dünyasında dahi eşitsizliğin ilerlemesine neden olmuştur.

Bu çalışmamızda İslamî Finans Sektörünün Ekonomik Kalkınmadaki Rolü üzerine araştırmalarda bulunduk. Bu çalışmamda bana her türlü desteği sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Ayhan ORHAN'a en içten saygılarımı sunarım.

Ahmed Abdullahi HUSSEİN

……

…./…../2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **vii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **viii**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM **3**
1. EKONOMİK KALKINMANIN TANIMI VE KAPSAMI **3**
1.1. Kalkınma ve Büyüme 5
1.2. Kalkınma Modelleri 7
1.2.1. Kısır Döngü Modeli 7
1.2.2. Sınırsız Emek Arzı Modeli 8
1.2.3. Kalkınma Aşamaları Modeli 9
1.2.4. Büyük İtiş Modeli 9
1.3. Kalkınmanın Finansmanı 10
1.3.1. İç Finansman Kaynakları 11
1.3.1.1. Gönüllü Tasarruflar 11
1.3.1.2. Kurumsal Tasarruflar 12
1.3.1.2.1. İşletmeler 12
1.3.1.2.2. Bankalar 14
1.3.1.2.3. Sosyal Güvenlik Kurumları 19
1.3.1.3. Vergiler 21
1.3.1.4. Enflasyon 23
1.3.1.5. Sermaye Piyasası 24
1.3.2. Dış Finansman Kaynakları 25
1.3.2.1. Uluslararası Mali Kuruluşlar 25
1.3.2.1.1. Dünya Bankası 26
1.3.2.1.2. Uluslararası Para Fonu (IMF) 27
1.3.2.2. Dış Yardım 29
1.3.2.3. Yabancı Sermaye 29
İKİNCİ BÖLÜM **31**
2. ISLAMÎ FINANS KAVRAMI VE YÖNTEMLERI **31**
2.1. İslami Finans Kavramı 31

2.2. İslami Finansın Felsefi Temeller 31
2.3. İslami Finansın Hukuki Çerçevesi 33
2.4. İslami Finansın Temel Prensipleri 34
2.4.1. Faizin Yasak Olması 34
2.4.2. Risk, Kar ve Zarar Paylaşımı 35
2.4.3. Belirsizliğin Yasak Oluşu (Gharar) 37
2.5. İslami Finansal Bankacılığın Araçları 39
2.5.1. Islam Bankalarının İşleyişi 39
2.5.2. İslam Bankalarında Fon Toplama Yöntemleri 39
2.5.2.1. Cari Hesaplar 39
2.5.2.2. Tasarruf Hesapları 40
2.5.2.3. Yatırım Hesapları 41
2.5.2.3.1. Özel Mudarebe 41
2.5.2.3.2. Müşterek Mudarebe 43
2.5.2.3.3. Özel Mudarebe ile Müşterek Mudarebe Arasındaki Farklar 47
2.6. İslami Finansta Uygulanan Temel Finansman Modelleri 49
2.6.1. Mudarebe 51
2.6.2. Müşareke 51
2.6.3. Müşareke-i Mütenakısa 54
2.6.4. Murabaha 54
2.6.4.1. Satın alma Emriyle Murabaha Satışı 55
2.6.4.2. Murabaha Yoluyla Dış Ticaretin Finansmanı 55
2.6.5. İcare (Kiralama, Leasing) 55
2.6.6. İcare ve İktina 57
2.6.7. Bey'i Müeccel (Vadeli Satış) 57
2.6.8. Selem Selef 57
2.6.9. Karz-ı Hasen 57
2.6.10. Tavarruk 57
2.6.11. Tekafül 58
2.6.12. Sukuk 60
2.6.12.1. Sukuk Çeşitleri 64
2.6.12.1.1. Mudarebe Sukuku 64
2.6.12.1.2. Müşareke Sukuku 64
2.6.12.1.3. İcare Sukuku 65
2.6.12.1.4. Murabaha Sukuku 66
2.6.12.1.5. Selem Sukuk 67
2.6.12.1.6. İstisna Sukuk 68

2.6.12.1.7. Hibrid Sukuku 68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 70
3. İSLAMÎ FİNANSIN EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ 70
3.1. İslam & Ekonomik Kalkınma 70
3.2. Ekonomik Kalkınmaya İslami Finansın Gelişimi 72
3.3. Ekonomik Kalkınmayı Teşvik Eden İslami Finans İlkeleri 73
3.4. İslam Ekonomisi Uygun Sosyo-Ekonomik Finans Araçları 74
3.5. İslami Kalkınma Bankası'nın Ekonomik Kalkınmada Oynadığı Muhtemel Rol 75
3.6. Ekonomik Kalkınma İçin İslami Bankacılıktan ve Finanstan Faydalanma 76
3.7. Yukarıda Belirtilen Sorunlarla İlgili Önerilerin Kısa Bir Özeti 78
3.8. Sonuç 78
KAYNAKÇA 81

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1 İslam'ın Bütüncül Yapısı İçerisinde Finansal Faaliyetlerin Konumu. 32

Şekil 2.2 İslam Hukukunun Asli Kaynakları 33

Şekil 2.3 İslamı Finansın Temel Prensipleri 34

Şekil 2.4 Risk, Kar ve Zarar Paylaşımı 36

Şekil 2.5 İslami Finans Prensiplerine Göre Yapılan İşlemlerin Geçerlilik Şartları 38

Şekil 2.6 Mudarebe Finansmanında İslam Bankası – Yatırımcı İlişkisi 42

Şekil 2.7 Mudarebe Finansmanında İslam Bankası – Girişimci İlişkisi 45

Şekil 2.8 İslami Finansta Uygulanan Temel Finansman Modelleri 50

Şekil 2.9 Müşareke Finansman Modelinin İşleyişi 53

Şekil 2.10 Tipik bir icare modelinin işleyişini göstermektedir 56

Şekil 2.11 Sukuk Finansal Aracının İşlem Süreci 61

Şekil 3.1 Finansın ekonominin hizmetine koşulması 73

Şekil 3.2 MKOİ'ler, KOİ'lerde ve Büyük Şirketlerde İstihdam (milyon) 75

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 AB'ye Üye Bazı Ülkelerde ve Türkiye'de Sosyal Güvenlik Harcamalarının 19

Tablo 1.2 Türkiye – Dünya Bankası İlişkileri (Milyon Dolar).....27

Tablo 1.3 Türkiye – İMF İlişkileri (Milyon SDR).....28

Tablo 2.1. Muşarake ve Mudarabe Modelleri Arasındaki Farklılıklar 47

GİRİŞ

1960'lı yıllarda İslami finansmanın modern uygulamaları başlamıştır. Avrupa ve Amerika' da bazı İslami finans ve yatırım kurumları oluşmaya başlamış, o ana kadar normal faaliyetlerine devam etmekte olan birçok banka, hızla büyüyen İslami finans pazarından pay almak için faaliyetlerine yenilerini eklemiştir. İslami finans özellikle 2008 global krizin sonrasında varlık bazındaki uygulamaları ile dikkati çekmiştir.

İslami finans dünya genelinde Müslüman ve diğer yatırımcılar için gerekli bir finans kaynağı olarak büyümektedir. Son yıllarda finans dünyasında parlayan yıldızlardan biri de İslami finanstır. İslami finans, finansal enstrümanların ve finansal işlemlerin yapılandırılmasını sağlayarak kumar oynama ve faiz ödemeyle ilgili geleneksel islamiyete ilişkin eleştirilerinin önü alınabilecektir. İslami finans muhafazakâr müslümanlar, bilhassa açıktan faiz ödemeyi içeren batı tarzı finans sistemi ve bankacılıktan rahatsız olan güneydoğu asya ülkelerindeki ve Ortadoğu'daki müslümanlar nezdinde önemi giderek artmakta olan bir sahadır. Son dönemde Vatikan'ın da ifade ettiği üzere bankaların, küresel ekonomik kriz koşullarında müşterileri arasında güveni yeniden tesis etmeleri noktasında İslami finansın kurallarına göz atmaları gerekmektedir. Uluslararası Veri Şirketi'nin (IDC) *Financial Insights* yayınına göre, İslami finans son on yıl içerisinde her yıl yüzde 20-30 oranında büyümüştür. Ernst & Young (2011) ise tahminleri açısından nispeten daha iyimserdir. Buna göre İslami finansal varlıklar 2014'te 2 trilyon dolara ulaştı. Bu hızlı büyümeyi besleyen ana unsur ise şeriata uygun ürünlerin sadece Ortadoğu ve diğer Müslüman ülkelerdeki finansçılar tarafından değil, tüm dünya genelinde yatırımcılar tarafından talep edilmesidir.

İslami finans hızlı büyüme oranları ile sadece İslam ülkelerinde değil, dünya çapında dikkate alınması gereken bir harekettir, özellikle de geleneksel finans sektörüne alternatif olarak dikkat çekmektedir. 2008'de kendini gösteren Küresel Kriz'in sonrasında kapitalist finansal sistem pek çokları tarafından araştırılmaya başlanmıştır. Bu sistemin yanlış bilgi vermesi, sistemin etik tehlike oluşturabilecek ciddi yanlışlar meydana getirmesi, sistemin sebep olduğu krizlerin sonuçlarının daima mevduat sahiplerine çıkartılması, önemli ekonomik durağanlık ve iktisadi gerilemelere yol açtığı şeklinde eleştiriler ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte tartışmalar yoğunlaşmış, konu ile ilgili çevrelerde İslami finansmanın ve bankacılığın bu sisteme bir alternatif olarak sunulması gerektiği konusunda görüşler kabullenmeye başlamıştır. İslami finansmanda riskler paylaşılarak yönetilir, kar ve zarar paylaşılır, mevduat

sahipleri ve birikimler korunur, fonların daha etkin olarak reel sektöre aktarılır ve bu şekilde devam edilebilir bir büyüme süreci desteklenir.

Fakat bu tartışmalar haricinde İslami finansman ve bankacılık, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyüme ve kalkınma için kendi başına bir model oluşturmaktadır. İslami bankaların konunun merkezinde bulunduğu bir finansal sistem, ekonomi üretimine ilişkin sektörlere kaynak yaratmak ve aktarmak için çok elverişlidir. Özellikle de yavaş büyüyen geleneksel sektörlerden daha çağdaş ve daha hızlı büyüyen sektörlere kaynak aktarılması, tam da endüstrinin ihtiyaç duyduğu sabit getiri odaklı finansmanın avantajını sağlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EKONOMİK KALKINMANIN TANIMI VE KAPSAMI

Genel olarak iktisat literatüründe ekonomik kalkınma; bir ekonomide ekonomik etkinliğin artması ve maddi refahın yükselmasinin yanı sıra politik, sosyal, kültürel ve çevresel faktörlerde yapısal bır değişimin yaşanması olarak tanımlanmaktadır. İktisatçilar kalkınma ve buyume kavramları eşanlamlı olarak kullanma eğilimi içerisindedirler (OECD, 2011:14). Ancak ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınmanın anlamları yakı olmakla birlikte, farklı kavramlardır. Büyüme yalnızca gelirdeki artişi içermesine karşılık, kalkınma gelir artışı yanında ekonomik, sosyal ve korumsal yapının da değişmesini kapsamaktadır (Seyidoğlu, 2003.97). Dolayısıyla ülkelerın sahıp olduğu fiziki ve beşeri kaynakların etkin ve rasyonel kullanımına bağlı olarak gerçekleşen ekonomik kalkınma, yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesini sağlamak suretiyle ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ve dunya ekonomisindeki yerlerini belirlemektedir.

Ekonomik kalkınma kavramı iktisat literatürüne sistematik bir bütünlük içerisinde II. Dünya savaşı'ndan sonra girmiştir. Bu dönemde tarıma dayalı geleneksel toplumlar büyük ölçüde geride bırakılmış, bir dizi teknolojik yeniliğin ekonomik alnda artan oranda kullanıldığı sanayi toplumuna geçişle birlikte kendi içinde sürekli gelişip büyüyen bir toplum yapısı ortaya çıkmıştır (Erken, 1998:2). Sanayi toplumunun yarattığı üretim sürecine bağlı olarak, dünya ekonomisinin sürekli gelişme sürecine girmesi, sömürge ya da yarı sömürge durumunda olan ülkelerin, bağımsızlıklarını elde etmesi ile birlikte gelişme gereksinimlerinin ortaya çıkarak kalkınma bilincinin oluşması ve ulkeler arası gelir farklılıklarının belirgin hale gelmesi kalkınma konusunu ön plana çıkarmıştır (Özyakişir, 2011:47)

Teknolojik değişime ayak uydurmayan ve bu konuda dışa bağımlı olan GOÜ (Gelişmekte Olan Ülkeler) ekonomileri, kalkınma literatürünün, başlıca konusu olmuştur. Bu ülkelerin gelişmiş bir ekonomik yapıya ulaşmaları için sadece ekonomik büyümeyi sağlamaları değil, aynı zamanda ekonomilerinin köklü bir yapısal değişimi gerçekleştirmesi zorunluluğunun ortaya çıkması ile kalkınma kavramı daha kapsamlı bir içerik kazanmıştır. Nitekim, 1950'li yıllardan itibaren, ekonomik kalkınma literatürü, GOÜ'lerin ekonomik sorunlarına odaklanmış ve GÜ'lerle (Gelişmiş Ülkeleri) GOÜ'ler arasındaki gelişmişlik farklarını vurgulamak için kullanılmıştır. Bu nedenle kalkınma konusu öncelikle "Bir

Azgelişmişlik Sorunu" olarak algılanmakta ve GOÜ'ler için kullanılmaktadır. GÜ'lerde ise ulaşılan kalkınma düzeyinin yeniliklerle korunması ve geliştirilmesi esastır.

Kalkınma sürecinin temel konusunu oluşturan GOÜ'lerin ekonomik analiz açısından önemli olan birtakım özellikleri mevcuttur. Bunların önemlileri; hızlı nüfus artışı olması, okur yazarlık ve okula kayıt yaptırma oranlarının düşük olması, işgücünün yüksek oranda vasıfsız olması, ekonomik açıdan dışa bağımlılığın ileri düzeyde olması, tasarruf ve yatırım oranlarının düşük olması, geleneksel (tarım) ve modern kesimin (sermaye yoğun faaliyetler) bir arada bulundupu ikili ekonomik yapının varlığı ve gelir dağılımının dengeli olmamasıdır. Ricardo Modeli, Marx Modeli, Rostow Modeli, Kısırdöngü Teorisi, Dengeli ve Dengesiz Büyümü Modeli, Lewif-Fei-Rannis Modelleri, Baran-Sweezy Modeli, Bağımlılık Teorisi, Neo-Klasik Büyüme Teorisi gibi ortaya atılan birçok teori kalkınma literatürünün oluşmasına katkıda bulunmuştur (Nafziger, 1997:118-199). Ortaya atılan kalkınma teorileriyle GOÜ ekonomilerinin yapısal, nitel ve kurumsal açıdan köklü bir değişim sürecine girmesi, bu sürecin teknik yeniliklerle süreklilik kazanması ve böylelikle GÜ ve GOÜ'ler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması amaçlanmıştır. Bununla birlikle, bu teorilerinin hiçbiri kalkınma olgusunu tek başına açıklayamamış, fakat bu olgunun birbirini tamamlayan kısmi analizlerini oluşturmuşlardır.

1970'li ve 1980'li yıllarda sanayi toplumunun son aşaması olan refah toplumunun en önünde yer alan GÜ'lerde ekonomik kriz ve durgunluğun baş göstermesi, dünya para düzeninin değişmesi, dünya petrol krizinin patlak vermesi sonucu, GOÜ'lerin kalkınma sorunları güncelliğini yitirmeye yüz tutmuştur. Fakat daha sonar 1990'lı yıllarda teknolojik bilgi üretimi, iletişim teknolojisindeki hızlı gelişme ve nitelikli insan faktörünün stratejik öneme sahip olduğunu bigi toplumuna geçişle birlikte kalkınma olgusu yeniden güncel hale gelmiştir. Bunun ardından kalkınma iktisatçıları, beşeri ve tabii kaynakların, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının da en az bugünkü düzeyde karşılanmasına olanak tanıyacak bir şekilde kullanılması anlamına gelen sürdürülebilir ekonomik kalkınma konusunda yoğunlaşmışlardır. Bunun sonuncunda sanayi toplumunda doğal girdilerden fiziki sermayeye kayan girdi ağırlığı, bilgi toplumunda beşeri sermayayeye doğru kaymıştır (H. Erkan, 1998:97) Bu dönüşüm kalkınma olgusunu hem teorik hem de Pratik açıdan iktisat literatürünün tekrar en temel tartışma konularından biri haline getirmiştir.

Teorilerde amaçlananların aksine uygulamada GÜ'ler sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru yeni bir dönüşüm gerçekleştirirken, GOÜ'ler bilgi toplumuna dönüşüm bir

yana sanayi toplumuna yönelik dönüşümü bile durağan yapı ve iç dinamikleri nedeniyle gerçekleştirmede zorlanmışlardır. Bu durum GÜ'lerin kalkınma tecrübelerinden hareketle, GOÜ'lerin ekonomik kalkınmalarına yönelik olarak ortaya atılan ve kalkınmaya geleneksel faktörlerle açıklamaya çalışan teorilerin niteliksel olarak değişime uğramasına neden olmuştur. Böylece 1980'lerin sonlarından itibaren ekonomik kalkınma için gerekli olan; neo-klasiklerin geleneksel faktörlerinin yanı sıra bilgi toplumunda stratehik önemi olan beşeri sermaye, bilgi ve iletişim teknolojisi gibi faktörlerin ön plâna çıkarıldığı içsel büyüme teorileri ortaya atılmıştır. Beşeri sermayenin ekonomik büyüme modellerine dahil edildiği ve üretim faktörü olarak kabul edildiği teorik çerçeve bu bölümün ikinci kısmında ele alınmaktadır.

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra devletler ekonomik yapıları itibariyle, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler şeklinde bir ayrıma tabi tutulmuşlardır. Ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarındaki özelliklere bakılarak, gelişmişlikleri hakkında fikir yürütülebilmektedir. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), kişi başına düşen milli gelir, tasarruf ve sermaya büyüklüğü, nüfus yapısı, sektörlerin milli gelirden aldıkları paylar, doğum ve ölüm oranları, okuma-yazma oranı gibi göstergelere bakılarak, bir ülke için gelişmiş veya az gelişmiş denmektedir (Türk, 2010:210).

Ekonomik kalkınma; GSMH'nın artırılması yanı sıra, adil gelir dağılımının sağlanması için gösterilen tüm çabalara denir. Halkın eğitim ve kültür seviyesinin artırılması, hayat standartının yükseltilmesi hep kalkınma çabaları içinde yer alır.

Az gelişmiş ülkelerin iktisatçılarca Kabul görmüş belli başlı özellikleri şunlardır: Kişi başına düşen milli gelir düşüktür,ekonomide hakim sektör tarımdır, nüfusun büyük bir çoğunluğu tarım sektöründe çalışmaktadır, tasarruf eğilimi oldukça düşüktür, gelir dağılımı adaletsizdir, işsizlik oranı yüksektir, dış ticaret hadleri aleyhtedir, sermayee piyasısı gelişmemiştir, müteşebbis kıtlığı vardır, üretimde prodüktivite düşüktür, ekonomik ve sosyal yapıda dualism vardır (Türk, 2010:211).

1.1. Kalkınma ve Büyüme

Kalkınma ve büyüme, birbirlerine çok yakın, hatta aynı anlamda kullanılan kavramlardır. Bununla birlikle, ülke ekonomilerinin gelişme süreçleriyle ilgili bu iki kavram, birbirlerinden farklılıklar gösterir. Ekonomik büyüme, bir ülkedeki brüt veya net milli hasıla miktarındaki artış demektir; yoksa kişi başına hasıla artışı demek değildir. Her ne şekilde olursa olsun bir ülkedeki mal ve hizmet üretimi artıyorsa, bu bir büyümedir (Ersungur,2014:227)

Ekonomik kalkınma; kişi başına düşen mal ve hizmet artışının yanı sıra, ekonomik ve sosyal yapıdaki değişiklikleri de içine almaktadır. Kalkınma, GSMH içerinde tarım sektörünün payı düşerken, sanayi ya da hizmetler sektörü paylarının artmasıdır. İlkel üretimden, çağdaş üretime geçilmesi gibi yapısal bir değişikliği de kapsayan kalkınma kavramı; ekonomik, sosyal ve politik alanda çağdaşlaşmayı da ifade eder.

Ülke ekonomisi zamanla, iki yönde değişiklik gösterir. Bir yönüyle gövdesine (yatay) genişler; nüfusu, işgücü, üretim vasıtaları artar. Diğer yönüyle yapı ve çatısı değişir. Bunlardan ilki –gövdesine genişlemesi- ekonomik büyümedir. İkincisi -yapı ve çatı değişikliği- de ekonmik kalkınmadır (Ülgener, 1991:440).

Büyümeyi, nicelik; kalkınmaya ise nitelik karakterize eder. Büyüme; ekenomik yapıda herhangi bir değişiklik olmaksızın, mal ve hizmet üretiminde, belli bir zman dilimi içerisinde meydana gelen artışı ifade eder. Bu haliyle niceliksel bir değişmeyi anlatmak için kullanılır. Buna karşın kalkınma, ekonomik yapıdaki herhangi bir değişiklik sonucunda, üretim artışlaarı için kullanılır (Ülken, 1984:305).

Kalkınma insanın, doğa üzerindeki denetim ve etkisini artırması, fizik doğanın etkisini de gittikçe azaltması söz konusudur. Ekonomik yapının değişikliğinden amaç ise emek verimliliğinin artırılması, kurumsal düzenlemelere gidilmesi, teknolojik gelişmelerin takip edilmesidir.

Büyüme ve kalkınma arasında en önemli fark; büyümede mevcut ekonomik yapı esas alınırken; kalkınmada mevcut ekonomik ve sosyal yapının değiştirilmesi sözkonusudur. Büyümede herhangi bir müdahale yoktur, kalkınmada ise müdahale ve yönlendirme vardır. Örnek olarak, bir ülkede; 1994 yılı itibariyle GSMH'nın %50'sini tarım, %30'unu sanayi, %20'sini hizmetler sektörü; 1995 yılında GSMH'nın %40'ını tarım, %40'ını sanayi ve hizmetler sektörü ise %20'sini oluştursun. 1995 yılında, 1994 yılına göre tarım sektörünün payı, sanayi sektörünün lehine azalmıştır. İşte bu ekonomide, ekonomik kalkınma söz konusudur. Çünkü ekonomik yapı, sanayinin lehine değişme göstermiştir. Fakat büyüme GSMH'nın artmasıdır. Ekonomik yapıda herhangi bir değişiklik olmaz iken, bir önceki yıla göre GSMH, yüzde olarak artmış ise ekonomik büyüme gerçekleşmiş demektir. Genellikle büyüme, gelişmiş ülkelerin problem iken; kalkınma kalkınma, az gelişmiş ülkelerin problemidir (Arslan, 2013:46).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, az gelişmiş ülkelerin büyük bir kalkınma çabası içine girmeleri, gelişmiş ülkelerin ise dengeli bir büyüme hızına koruma çabaları, ekonomik büyüme ve kalkınma kavramlarının, iktisat politikasının literatüründe önem kazanmasına neden olmuştur.

Gelişmiş ülkeler, tarım sektörünü gereğince modernize ettikleri ve sanayişmelerini tamamladıkları ve nüfus artış hızları düşük oldupu için, nisbi olrak daha düşük bir büyüme hızıyla yetinebilirler. Fakat az gelişmiş ülkeler tarım sektörünü modernize ederek verimliliğini artırmaları, sanayileşmelerini tamamlamaları ve tam istihdama kavuşmaları için, daha yüksek bir kalkınma hızını sağlamak zorundadırlar (Ataç, 1990:34).

1.2. Kalkınma Modelleri

Kalkınma modelleri, az gelişmiş ülkelerin toplumsal-iktisadi temelleri üzerine kuruludur. Az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunu, Amerika Birleşik Devletleri'nin, İngiltere'nin veya Batı Avrupa ülkelerinin 19. Yüzyıldaki gelişmelerine bakılarak çözümlenemez. Çünkü, gelişmiş ile az gelişmiş ülkeler arasındaki farklar, sadece sayısal değerler ile açıklanabilen farklar değildir. Temelde bir nitelik farkı vardır. Batı'nın geçirmiş olduğu değişim sürecinden yararlanılabilir; Fakat, bu süreci doğrudan az gelişmiş ülkeler üzerinde tekrarlamk veya beklemek, anlamsız olur (İşgüden, 1995:140).

O halde az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunu, toplumsal-iktisadi temellerin yanı sıra, yapısal değişiklikleri de kapsar. Mevcut kalkınma modellerinin doğrudan bu ülkelere uygulanmasından ziyade; bu ülkelerin siyasi, iktisadi, toplumsal, kültürel vs. Yapılarının veri alınarak, modellerin ışığında her ülkeye özgü bir model oluşturulması, sorunun çözümlenmesi açısından daha olumlu olacaktır.

Kalkınma modelleri olarak aşağıda P.Rosenstein Rodan'ın büyük itiş modeli, Ragner Nurkse'nin kısır döngü modeli, A.Lewis'in sınırsız emek arzı modeli ile W.W.Rostow'un kalkınma aşamaları modeline değinilecektir.

1.2.1. Kısır Döngü Modeli

Ragner Nurkse'a göre az gelişmiş ülkelerin kalkınamamalarının, geri kalmalarının tek nedeni; fakir olmalarıdır. Fakirlik içinden çıkılmaz bir çember, bir kısır döngü (fasit deire) dür. Bu çemberin kırılması ise dışarıdan gelecek bir müdehale ile mümkündür.Tasarrufların artırılması veya dış borçlanma, bu müdehaleyi gerçekleştirecek temel etkendir.

Nurkse, kalkınma sorununu şöyle anlatır; "Kendi kendine yeteri kadaar gıda bulamayan fakir bir adam düşününüz. Neticede bu adamın sağlığı bozulacaktır. Çalışma gücü azlacaktır. Çalışma gücünde meydana gelecek bu düşme, onun fakirliğine neden olacaktır. Fakir olduğu için de kendi kendine yeteri kadar gıda temin edemeyecektir. Bu durum böyle devam edip, gider. Bir tek fert için düşündüğümüz bu örnek, bir ülkeye uygulandığı zaman, bir ülke fakir olduğu için fakirdir, sonucu ortaya çıkar" . Bir ülkede gelir düzeyinin düşük olması, tasarrufun ve talebin düşük olmasına; bu da yatırımların düşük düzeylerde gerçekleşmesine neden olur. Yatırımların düşük düzeylerde gerçekleşmesi, tekrar düşük gelir düzeyinin gerçekleşmesine neden olur (İşgüden, 1995:143).

Fakirliğin kısır döngüsü olarak adlandırılan bu kapalı çember; tasarrufu gelirin, geliri de yatırım bir fonksiyonu olarak ele almaktadır. Buna göre çemberin kırılması, yabancı sermaye, dış yardım ve dış borçlanma ile mümkün olacaktır. Çünkü, bu kaynaklarla gelir düzeyi yükselecek ve böylece döngüden kurtulunmuş olacaktır (Savaş, 1986:282).

1.2.2. Sınırsız Emek Arzı Modeli

A. Lewis'in sınırsız emek arzı modeli, kişilerin geçimini sağlayabilecek ücret karşılığında, ücret karşılığında, emek arzının sınırsız olduğu varsayımına dayanır. Lewis'in modelinde ekonomide iki kesim vardır. Biri sanayi sektörünü temsil eden kapitalist kesim, diğeri tarım sektörünü temsil eden ve geçimlerini sağlayabilecek ücret karşılığında çalışanları kapsayan, geçim kesimidir (İlkin, 1976:89). Tarım sektöründe gizli işsizlik olarak adlandırılan, "artık emek" mevcuttur. Bu artık emeğin sanayi sektörüne kanalize edilmesi ile emeğin marjinal verimliliği artacaktır. Fakat artık emeğin tarımdan sanayiye transferinin gerçekleştirilmesi, sanayi kesimi ücretlerinin, geçim ücretinden yüksek olmasına bağlıdır.

Tarım ve sanayiden oluşan bu ikili yapı, az gelişmiş ülkelerin önünde önemli bir engeldir. Çünkü tarım sektöründe emek, verimsiz kullanılmaktadır. Tarımdan sanayiye emek transferinin ise bir takım engelleri vardır.

Artık emeğin sanayiye transferi oldukça maliyetli bir iştir. Çünkü tarımda kulanılan emek, niteliksizdir. Bunun nitelik kazanması için, belli bir eğitim aşamasından geçmesi gerekir. Bir diğer engel, tarım sektöründeki emeğe, sanayi sektörünün cazip gelmemesidir. Artık emeğin trasferi, köyden kente göç demektir. Bu ise beraberinde hem devlet açısından (yol, konut, kanalizasyon gibi giderlerin çoğalması), hem de transfer olunan emek açısından (şehirde kira, kişisel ihtiyaçlar vb. İçin ödenek ayrılması) bir takım sorunları beraberinde getirir. Bir

diğer engel, toplumun statik-geleneksel bir yapıya sahip olmasıdır ki; köydeki hayatından vazgeçemeyecek olan kişiler için kentlileşme olgusu, uzak bir ihtimaldir.

1.2.3. Kalkınma Aşamaları Modeli

W.W. Rostow, her toplumun tarihsel olarak beş aşamadan geçtiğini ve böylece kalkınmalarını tamamlayacağını ileri sürmüştür. Bunlar (İşgüden,1997:142):

1- Geleneksel toplum dönemi,
2- Hazırlık dönemi,
3- Kalkış dönemi,
4- Olgunluğa geçiş dönemi,
5- Kitle tüketim dönemidir.

Geleneksel toplum döneminde hakim sektör, tarımdır. Nüfusun %75'i geçimini, bu sektördeki faaliyetleri sonucunda sağlarlar. Kültür düzeyi düşük olup, milli gelirden en çok payı büyük toprak sahipleri ve politikacılar alır (Alkin, 1992:141).

Hazırlık dönemi, sermeye birikimi hızlandığı, teknolojik yeniliklerin arttığı, bazı alt yapı yatırımlarının – özellikle enerji üretimi ve ulaşım- yapıldığı bir dönemdir. Bu dönemde tepkisel bir milleyetçilik akımının yaygınlaştığı görülür (Savaş, 1986:300).

Kalkış döneminin başlıca özellikleri; verimli yatırımların milli gelirin en az %10'una yaklaşması, kalkınmayı normal bir süreç haline getirecek politik, sosyal ve ekonomik kurumların kurulmasıdır (İlkin, 1976:70).

Olgunluğa geçiş döneminde, kalkış dönemindeki öncü sektörler sayıca artmıştır. Modern teknoloji kullanılmakta ve yüksek üretim artışları gözlenmektedir. Ekonomi, istenilen her şeyi üretebilecek güce erişmiştir (Savaş, 1986:301.).

Kitle tüketim döneminin en önemli özelliği; sosyal refah ve güvenlik kavramlarının ön plana çıkmasıdır (Alkin, 1992:141). Bu dönemde otomobil, televizyon, çamaşır makinası gibi dayanıklı tüketim mallarının kullanılması yaygınlaşmıştır (İşgüden,1997:150).

1.2.4.Büyük İtiş Modeli

Az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarının, sanayileşmeleri ile mümkün olacağını savunan P. Rosenstein Rodan, bu konuda iktisadi planlamanın üzerinde durmaktadır. Rodan 1957'de

yayınladığı “büyük itiş teorisi” makalesinde, “Kaynakların asgari düzeyde plan çerçevesinde yönlendirilmesi zorunludur. Bir ülkeyi, kendini kalkındırabilecek bir sürece sokmak, kısmen bir uçağı havalandırmaya benzer. Uçağın kalkışa geçmesi için, büyük bir enerjiye ihtiyacı vardır.” Demektedir. Kalkışa geçtikten sonra, bir o kadar önemli bir sorun da, bu sürecin devam ettirilmesidir. Bunun için iç tasarrufların, dış yardım akışıyla tamamlanması öngörülmektedir(İşgüden,1997:142).

1.3. Kalkınmanın Finansmanı

Bir ülkede kalkınmanın finansmanı iç ve dış kaynaklar olarak iki ana başlık altında incelenebilir. İç finansman kaynakları; gönüllü ve kurumsal tasarruflar, sermaye piyasası, emisyon, enflasyon ve vergilerden oluşmaktadır. Dış finansman kaynakları ise yabancı özel yatırımlar, milletlerarası mali kuruluşlar ve dış yardımlar başlıkları altında incelenebilir. İç finansman kaynakları genellikle devamlı iken, dış finansman kaynakları arızilik arzeder.

Kalkınmanın başlangıcında gerekli olan en önemli faktör, sermayedir. Adam Smith’e göre ulusların kalkınması ve zenginleşmesi, sermaye çokluğuna değil, üretimlerine bağlıdır. Bugüne kadar ‘’ Ekonomik kalkınma için önemli olan emek mi, sermaye mi’’ tartışması esasen bir kısır döngüden ibarettir. Çünkü her ikisininde kalkınmadaki yeri ayrıdır. Birisi başlangıçta kalkınmada katalizatör vazifesi görür iken; diğeri, ileri safhalarda kalkınmayı sürükleyici etkiye sahiptir. Dolayısı ile biri olmadan diğeri kalkınma için yeterli değildir. Her birinin kalkınmadaki yeri ve önemi, bir diğerinden az değildir (Han ve Kaya, 2006:71)

Dış finansman yurt dışı kaynaklardan; iç finansman, yurt içi kaynaklardan sağlanır. Dış finansmanda bulunulduğu zaman GSMH’ya katkıda bulunmuş olunur. Fakat geri ödenmesinde ise azaltıcı etkide bulunulur. Halbuki iç finansman kaynaklarına başvurulması halinde; GSMH’nin bir bölümünden alındığı için, ödenmesinde GSMH’da bir artma veya azalma meydana gelmez. Sadece transfer yapılması söz konusudur. Dış finansmanda alışlar ve ödemeler, döviz olarak yapılır. Alışlarda ödemeler bilançosu olumlu, ödemelerde ise olumsuz yönde etkilenir (Evgin, 1992:42).

Finansman kaynaklarından iç finansman kaynakları genellikle devamlı iken, dış finansman kaynakları arızilik arzeder. Sermayenin, kalkınmanın hangi sürecinde gerekli olduğu, önemli bir konudur.

Kalkınma çabasına yeni girmiş bir ekonomi ile, kalkınması ilerlemiş bir ekonominin sermaye kaynakları farklıdır (Savaş, 1986:57). Kalkınmanın henüz başında olan az gelişmiş ülkelerde tüketimi kısarak tasarrufu artırmak imkansız denecek kadar zordur. Çünkü, azgelişmiş ülkelerde tasarruflar zaten oldukça düşüktür (Türk, 1989:259).

Ekonomik kalkınmanın başlatılması ve sürdürülmesi için, yurt içi kaynaklar yanında, yurt dışı kaynaklara da başvurulması gayet doğaldır. Önemli olan istikrarlı ve sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanmasıdır. Bu nedenle yurt içi tasarrufların vade yapısının iyileştirilerek artırılması gerekir. Doğal olarak bunların gerçekleştirilmesi, ekonomik istikrara bağlıdır (Keskin, 1996:26).

Aşağıda iç finansman kaynakları olarak gönüllü ve kurumsal tasarruflar, vergiler, enflasyon ve sermaye piyasasına; dış finansman kaynakları olarak uluslararası mali kuruluşlardan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'na, dış yardım ve yabancı sermaye yatırımlarına değinilecektir.

1.3.1. İç Finansman Kaynakları

1.3.1.1. Gönüllü Tasarruflar

Gönüllü tasarruflar, gerçek kişilerin gelirlerinin tüketilmeyen kısımlarından oluşur. Kişisel küçük tasarrufların toplanarak bir yekün eşik etmesi ve yatırıma dönüştürülmesi kalkınma için büyük bir aşamadır. Çünkü tasarruflar bir sermaye birikimi oluşturması ve yatırımlara dönüştürülmesi halinde iktisadi bir değer taşır.

Az gelişmiş ülkelerde tasarruf oranı oldukça düşüktür. Bunun iki önemli nedeni vardır; birincisi; kişi başına düşen gelirin düşük olması ve buna bağlı olarak ikincisi; tüketim eğiliminin yüksek olmasıdır (Ataç, 1990.223). Dolayısıyla azgelişmiş ülkelerde gelir, ancak zorunlu ihtiyaçlara cevap verebilmektedir. Ragner Nurks'un ileri sürdüğü ''kısır döngü'' ye göre, az gelişmiş ülkelerde gelirin az olması, tasarruf oranının düşük olmasını ve gerekli yatırımların yapılmaması sonucunu verir. Yatırımların düşük olması, üretimin düşük olmasını ve tekrar gelirin düşük seviyelerde gerçekleşmesi sonucunu doğurur. Bu kısır döngünün kırılması ise tasarrufların belli bir yekün teşkik edip, yatırımlara aktarılması ile gerşekleşebilir (Gürbüz, 1995:33).

Az gelişmiş ülkelerde tasarruf miktarı yeterli düzeyde olmadığı, mevcut tasarruflar kalkınmaya yönelik bir şekilde de kullanılmazlar. Tasarruflar genellikle arsa, arazi, altın, döviz gibi spekülatif yatırımlara yönelmektedirler. Onun için azgelişmiş ülkelerde kalkınmanın finansmanında, bir yandan gönüllü tasarrufları artırmak, diğer yandan da verimli olmayan harcamaları ve spekülatif likidite talebini kısmaktır. Dolaysıyla kişisel ve hatta kurumsal tasarrufların toplanması ve bu fonların yatırıma dönüştürülmesi için, banka ve mali kurumlara ihtiyaç duyulmaktadır.

1.3.1.2. Kurumsal Tasarruflar

1.3.1.2.1. İşletmeler

A. Mal Üreten İşletmeler.

İşletmelerin ellerindeki atıl fonlar, sermaye piyasasına önemli bir kaynak teşkil ederler. Mal üreten işletmeler; dağıtılmamış karlarını, amortisman için ayırdığı fonlarını, yedek akçelerini ve değer artışlarını sermaya piyasasında değerlendirebilmektedirler (Aşıkoğlu, 1983:15).

(i) Dağıtılmayan Karlar: Firmanın satış gelirleri, maliyet ve kar tutarlarını içerir. Dönem sonunda firmanın faaliyetleri kar veya zararla sonuçlanabilir (Ahmet, 1993:26). Dönem sonunu karla kapatan firmanın ortak veya iştiraklerine ait henüz dağıtılmamış olan kar payları, atıl fonlardır. Firma bu fonları sermaye piyasasında değerlendirerek, aktif hale getirebilir.

(ii) Amortismanlar: İşletmenin otofinansman aracı olarak kullandığı bir diğer kaynak, amortismanlardır. Amortisman, işletmenin kar/zarar hesabında gider görünür (Yüksel, 1982:197). Gerçekte amortismanlar, nakdi bir akım değildir. Tahakkuk esasında hareketle sadece kaydi olarak gider yazılır. Dolayısıyla herhangi bir nakit çıkışı sözkonusu olmadığı için, amortismanlar işletme sermayesini finanse edebilirler.

(iii) Yedek Akçeler: İşletmenin otofinansman aracı olarak kullanabileceği bir diğer fon da, yedek akçeleridir. Yedek akçeler; kanuni, ihtiyari, olağanüstü ve gizli yedek akçelerden oluşur (Yüksel, 1982:188). Yedek akçeler ileride ortaya çıkabilecek zararları karşılamak, işletme sahiplerine karların düzenli dağıtımı ve işletmenin gelişimini sağlamak amacıyla, işletme kazançlarından oluşturulan fonlardır. Yedek akçeler şeklinde oluşturulan fonlar da atıl fonlardır. Bunlar sermayeye dahil edilebileceği gibi, kurucu ve intifa senetlerinin sahipleri ile

anlaşılarak, hisse senetlerine de çevrilebilir. Bu ise fonların aktif hale getirilmesidir (Canoğlu, 1985:78).

(iv) Yeniden Değerleme: Yeniden değerleme değer artış fonu, amortismana tabi iktisadi kıymetler için geçerli bir kavramdır. İşletmenin aktif kalemleri içerisinde yer alan bina, arsa, arazi, demirbaş, makina, taşıt araçları gibi sabit varlıkların kayıtlı değerleri, enflasyon dolayısıyla piyasa değerinin çok altında kalmaktadır. Defter kayıtlarını, piyasadaki rayiç bedele eşitleme olayına, yeniden değerleme denir. Oluşturulan fona yeniden değerleme değer fonu denir. Bu fon, istenildiğinde bilançonun pasifinde gösterilerek, sermameye dönüştürülebilmektedir. Böylece hisse senedi ihracında kullanılarak, bu fonların ekonomide kalkınmanın finansmanın büyük katkısı olabilmekdir.

B. Sigorta İşletmeleri.

Sigorta işletmeleri, gelecekte meydana gelebilecek tehlikelerin, gelir kesilmesi veya eksilmesi şeklindeki zararlarını, parasal açıdan karşılamak veya asgariye indirmek için faaliyette bulunurlar. Bu işletmeler sunacakları hizmetlerin karşılığında prim alırlar. Bu primleri, peşin olarak tahsil ederler.

Bünyelerinde topladıkların bu fonları, riskin neden olacağı zararlar meydana gelinceye kadar, çeşitli pazarlara aktararak, piyasadaki fon ihtiyacı olanlara fon sağlayabilirler (Canbaş ve Doğukanlı, 1995:168). Bu atıl fonları değerlendirmek amacıyla, sigorta işletmeleri menkul kıymetlere yatırım yaparak, sermaye piyasasına fon kaynağı sağlarlar (Aşıkoğlu, 1983:16). 1990 rakamlarına göre Türkiyede'de faaliyet gösteren sigorta şirketleri, kaynaklarının yaklaşık %28'ini, hisse senedi ve tahvil gibi memkul kıymetlere yatırmışlardır (Bolak, 1994:43).

1979 – 1989 yılları arasında yapılan amprik bir çalışmada, dünya prim hacminin %88'ine sahip 11 ülkenin sigorta işletmelerinin, doğrudan sermaye yatırımlarını analiz etmiştir. Bu çalışmaya göre sigorta işletmelerinin yatırım alanları, 5 katagoriye ayrılmıştır (Ünal, 1994:22):

1- Sabit getirili menkul kıymetler,
2- Hisse senetleri,
3- Gayrimenkuller,
4- İpotekler (ipotek karşılığı kredilendirme),
5- Diğer yatırımlar.

Özel sigorta alanında faaliyet gösteren sigorta işletmeleri hayat ile mal ve kaza sigortası işletmelerinde oluşur.

(i) Hayat Sigortası İşletmeleri: Bu işletmeler; prim yatıran kişinin ölümü halinde yakınlarına, belirli bir süre sonra hayatta kalması halinde ise kendisine, toplu bir para ödenmesini veya düzenli gelir sağlayan işletmelerdir. Fakat son zamanlarda hayat sigortacılığı, önemini yitirmeye başlamıştır. Bunun birinci nedeni; primlerin enflasyon ortamında değer yitirmesi sonucu işletmeciler açısında cazibesini yitirmesidir. İkinci nedeni ise; sosyal güvenlik kurumlarının yaygınlaşması, bireyler açısından hayat sigortası işletmelerinin cazibesini yitirmesine neden olmuştur.

(ii) Mal ve Kaza Sigortası İşletmeleri: Sigorta ettirenin uğrayacağı bir kaza, hastalık, maddi çıkarlarına zarar verecek bir olayın meydana gelmesi halinde, gerek kendisine ve gerekse yakınlarına belirli bir miktar para ödenmesini veya düzenli bir gelir sağlanmasını sağlayan işletmelere, kaza sigortası işletmeleri denir (Seyidoğlu, 2003:466). Mal sigortası işletmeleri ise; sigorta ettiren sigorta ettirdiği mala, herhangi bir kaza veya doğal afet sonucu zarar gelmesi halinde, bu zararı karşılayan veya asgariye indiren işletmelerdir, muhtemel zararlar için daha çok karşılık ayırırlar. Finansal yatırımlarını ise, likiditesi yüksek menkul kıymetlere yatırmaya uygun bulunur.

1.3.1.2.2. Bankalar

Bankacılık sektörü; sanayi, tarım, ticaret, ulaştırma, inşaat vb. Alanlarda, modern ve büyük işletmelerin gelişmesi, nüfusun ve nüfus başına üretimin artması, piyasaların gelişerek ve genişleyerek para ve kredi ihtiyaçlarının artması sonucu gelişmiştir. Hemen hemen her ülkede banknot ihracında imtiyaz sahibi merkez Bankası ile ekonomide para ve kredi ihtiyacını karşılayan mevduat ve ticaret bankaları bulunur (Zarakolu, 2003:61). Bunların yanı sıra bir de sermaye piyasasının henüz gelişmediği ekonomilerde kredi arzı ve talebini karşılaştırmada aracılık eden yatırım ve kalkınma bankaları mevcuttur.

Türkiyede'de bilanço büyüklüklerine göre banka gruplarının sistem içerisindeki yüzde olarak payları, 30.09.1994 ve 30.09.1995 tarihleri itibariyle aşağıda verişmiştir (Zarakolu, 2003:62).

	30.09.1994	30.09.1995
Kamusal sermayeli mevduat bankaları	40.6	39.0
Özel	47.7	50.3
Yabancı	3.4	3.6
Kalkınma ve yatırım bankaları	8.4	7.1

Sistem içerisinde özel sermayeli mevduat bankaları en büyük paya sahip iken, kamusal sermayeli mevduat bankaları hemen arkasından gelmektedir. Kalkınma ve yatırım bankalarının payı %7.1'dir. Oysa kalkınma ve yatırım bankaların ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde çok önemli görevleri vardır. Sistem içindeki payının hissedilir bir büyüktükte olmaması, kalkınmanın finansmanında iyi bir rol oynamamasına neden olur.

i. Merkez Bankaları.

Merkez Bankaları, tüm dünyada finansal sistemin başında yer alan kurumlardır. Sistemin başında yer almalarının birinci nedeni; tedavüldeki paranın esası olan banknotu çıkaran tek kuruluş olmalarıdır. İkinci nedeni ise; hemen her ülkede para ve kredi politikalarının yürütücüleri ve deneteyicileri olmalarıdır. Merkez Bankaları, tedavüldeki para miktarını ayarlamaları yanında, ticari bankaların kaydi para yaratabilme güçlerini etkileyebilirler. Bu yönleriyle her türlü para arzını denetleyebilme gücüne sahiptirler. Diğer taraftan Merkez Bankaları, ticari bankaların kendi kaynaklarını tüketmeleri halinde, başvurabilecekleri bir kuruluştur (Gediz ve Sağin:2015:96).

Devletin ve bankaların bankası olan Merkez Bankaları, halka doğrudan kredi açmazlar. Çünkü ticari bir kurum gibi kar amaçları yoktur. Kamu yararına çalışırlar. Devletin izlemiş olduğu ekonomik ve sosyal politikalara uygun olarak, para ve kredi politikaları izlerler.

Merkez Bankaları, ticari bankaların genel disponibilite ve munzam karşılıklarını saptamak işlevinin yerine getirirken, finans kesimini etkilerler. Açık piyasa işlemleri ile ve ticari bankaların yatırdığı mevduat karşılıklarını orta ve uzun vadeli kredilere plase ederek, sermaye piyasasına doğrudan etkide bulunabilirler. Dolaylı etkileri ise; para arzı ve faiz oranlarında izledikleri politikalarla ve kendilerinin ticari bankalara akıttıkları fonları

denetleyerek, finansal araçların sermayeye piyasasındaki faaliyetlerini etkileyebilirler (Erdem ve Diğer:2014:63).

Türkiye'de Merkez Bankası'nın üstlendiği görev ve yetkilerinde bazıları şunlardır (Bakır, 2006:5);

1- Para ve kredi politiklarını, kalkınma planları ile yıllık Progrmlara uygun olaarak yürütmek (T.C. Merkez Bankası Kanunu, m. 40/1). Bankaların para ve kredi politiklarını yönetme görevi çerçeesinde; gerçek ticari faaliyetlere kredi açma, açılan krediler kontrol etmei reeskont iskonto ve faiz oranlarını belirleme yetkileri vardır,
2- Milli paranın hacim ve tedavülünü belirlemek,
3- Hükümetin ekonomik ve mali danışmanlığını, mali ajanlığını ve hazinedarlığını yapmak,
4- Hazineye ve diğer kamu kuruluşlarına kısa vadeli krediler açmak,
5- Bankaların nakit rezervlerini saklamak,
6- Takas odası ve kliring kurumu görevlerini yapmak,
7- Devletin altın ve döviz rezervlerini saklamak.

ii. Ticari Bankalar.

Mevduat bankaları diye adlandırılan ticari banakalar, az gelişmiş ülkelerin fınansal sistemi içerisinde önemli bir yere sahiptirler. Vedeli vadesiz mevduat hısaplarında topladıkları fonları, krediler ve iştirakler yoluyla yatırımlara aktarmada aracılık ederler.

Bütün ticari bankaların belli başlı iki fonksiyonu vardır; borç almak ve borç vermek. Borç almak, mevduat toplama şeklinde; borç vermek ise, ihtiyaç sahiplerine kısa, orta veya uzun vadeli fon aktarma şeklinde gerçekleşir. Ticari bankalar, bu iki asli fonksiyonları yanı sıra, günün gerektirdiği bir takım bankacılık işlemlerine de yerine getirirler. Bu işlemler içerisinde en yaygın olanları; menkul kıymetler portföyü işletmeleri, kıymetli evrak saklamaları, havale, garanti ve ciro işlemleridir(Güneysu, 2015:74).

Finans piyasaları içerisinde ticari bankalara, para piyasası kurumları nazarıyla bakılır. Ancak para ve sermaye piyasaları arasında çok yakın ilişkilerin var olması, ticari bankaların da sermaye piyasasında faaliyet göstermelerini zorunlu kılmıştır. Bunun nedeni de; artık çağdaş ekonomilerde ticari bankalar, klasik (kısa vadeli fon arzına aracılık etme) fonksiynundan

sıyrılmış ve ekonomik, mali ve sosyal gelişmelere paralel olarak, işlevlerine yeni boyutlar kazandırmışlardır.

Bu çerçevede ticari bankalar, tipik bir finansal pazarlamacı kurum gibi hareket ederek, menkul değer arzına aracılık etmektedirler. Örneğin; Türk finans sistemi içerisinde yer alan yatırım fonları, Sermaye Piyasası Kanunu (m.35) gereğince, sadece bankalar tarafından kurulabilmekte ve işletilebilmektedirler (Güneysu, 2015:75).

iii. **Kalkınma ve Yatırım Bankaları**

Az gelişmiş ülkelerde üretim faktörlerinden sermaye ve girişimci yetersizliği, bu ülkelerin kalkınmalarının en önemli engelleyicileridir. Finansal sistemde faaliyet gösteren ticari bankalar, kalkınmada önemi bulunan yatırımlara uzun vadeli finansman sağlamamaktadırlar. Gelişmiş ekonomilerde ise, sermaye ve girişimci yetersizliği, sermaye piyasası aracılığı ile giderilmiştir. Sermaye piyasasının henüz gelişmediği az gelişmiş ülkelerde ise bu boşluk, kalkınma ve yatırım bankalarınca giderilebilmektedir.

Genel olarak kalkınma ve yatırım bankaları, işletmelere uzun vadeli finansman sağlayan kuruluşlardır. Ekonomik kalkınmayı hızlandırabilecek yatırım projelerine orta ve uzun süreli fon transferi sağlarlar ve projeler için gerekli teknik yardımlarda bulunurlar. Bu bankalar kaynaklarını devletten, ticari bankalardan ve uluslararası finans kuruluşlarından sağlarlar. Başlıca fon kullanımları ise; verimli projelere orta ve uzun vadeli krediler açmak, menkul kıymet satın almaktır.

Kaynak kullanımlarında izledikleri politika gereği, desteklenecek yatırım projesinin ekonomik kalkınmayı hızlandıracak nitelikte olması veya öncelikli alan ve sektörlerde bulunması gerekir. Bu özelliklerinden dolayı kalkınma ve yatırım bankaları, para ve kredi piyasasının değil, sermaye piyasasının finansal kurumları olarak kabul edilirler. Kalkınma bankaları, sermaye piyasası gelişmemiş olan az gelişmiş ülekere özgü bir finansal kurum olup, genellikle devletin özel çabaları ve çıkardığı özel yasalarla kurulurlar. Yatırım bankaları ise; 19. Yüzyılda sınai kapitalizm ile paralel bir gelişme göstermiş olup, bugün sermaye piyasası gelişmiş ülkelerde faaliyette bulunurlar (Çivi, 1985:55).

Az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorununu amaç edinen kalkınma bankaları, 1950'lerden itibaren kurulmaya başlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda –özellikle mali kurumlardan-

endüstriye finansman sağlayarak, sermaye piyasasının gelişmesine yardımcı olurlar ve ekonominin sürükleyici sektörlerini teşvik ederler (Çonkar, 1988:2).

Kalkınma bankaları, kendi çıkarmış oldukları menkul kıymetleri satarak veya diğer teşebbüslerin çıkarmış olduğu menkul kıymetlerin satışını kendi portföyerinden yaparak, sermaye piyasasını teşvik edici rol oynarlar. Dolayısıyla sermaye piyasasını geliştirilmesi ve yaygınlştırması, tasarruf artışını teşvik etmesi ve oluşturulan fonları en verimli alanlarda kullanması bakımından, az gelişmiş ülkeler için kalkınma bankaları son derece önemlidirler.

Az gelişmiş ülkelerde özgü bir finansal kurum olan kalkınma bankalarının temel işlevleri şunlardır (Çömez, 1993:76):

1. Sanayi sektörüne uzun vadeli kredi sağlamak,
2. İç kaynakları harekete geçirerek, sanayi sektörüne yönlendirmek,
3. Sermaye piyasasının gelişmesine yardımcı olmak,
4. Girişimcilere teknik yardımda bulunmak,
5. Yeni yatırım alanlarından öncülük yapmak,
6. Hükümetlerin kalkınma planlarının uygulanması ve gerçekleştirilmesine yardımcı olmak,
7. Uluslararası finansman kurumlarına aracılık etmek.

Yatırım bankaları, faaliyelerini kendi özkaynakları ile sürdürürler. İşletmelere kredi vermekle beraber, onların uzun vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamak için çıkaracakları menkul kıymetleri, sermaye piyasasında pazarlarlar veya bu menkul kıymetleri kendileri satın alıp, daha sonra yatırımcılara satarlar. Yatırım bankalarının temel işlevleri şunlardır (Çömez, 1993:79):

1- Tasarrufların menkul kıymetler aracılığıyla fon gereksinimi duyan işletmelere akmasını sağlamak,
2- Sermaye piyasasının gelişmesine katkıda bulunmak,
3- Menkul kymetlerin geniş kitlelere dağılımını sağlamak,
4- Gerek girişimcilere ve gerekse tasarruf sahiplerine danışmanlık hizmetlerinde bulunmak,
5- Menkul kıymetlere yatırım yapanların çıkarlarını korumaktır.

1.3.1.2.3. Sosyal Güvenlik Kurumları

Sosyal güvenlik kurumları; kişilere gelirleri ne olursa olsun, bir takım güvence sağlayan kurumlardır. Bu kurumlar, üyelerinden topladıkları primleri derhal sosyal güvenlik harcamalarına tashih etmemektedirler. Çünkü; primlerin toplandığı an ile harcanması arasında zaman farkı vardır (Tunçomağ, 1990:5).

Böylece toplanılan bu fonların da, gelir getirici alanlara yatırılma imkanları doğar. Bu gelir getirici alanların başlıcaları devlet tahvilleri, hazine bonoları, rantabilitesi yüksek menkul ve gayrimenkullerdir. Ancak bugün için toplanılan bu meblağlar, düşük faizlerle getiri sağlayan tahvillerle, hisse senetlerine ve banka likitlerine yatırıldığı ve rantabilitesi yüksek alanarda kullanılmadıkları için, enflasyona karşı korunamamaktadırlar (Danışoğlu, 1990:69).

Avrupa Topluluğu'na üye bazı ülkelerin ve Türkiye'nin sosyal güvenlik harcamalrının GSMH'ları içerisindeki payları Tablo 2.1'te gösterilmiştir.

Tablo 1.1 AB'ye Üye Bazı Ülkelerde ve Türkiye'de Sosyal Güvenlik Harcamalarının GSMH'ları İçerisindeki Payı

Ülkeler	**Yıllar İtibariyle**		
	1986	**1988**	**1990**
Belçika	29.5	27.8	-
Almanya	26.7	28.8	28.8
Faransa	28.5	28.0	28.0
Hollanda	30.9	30.9	31.2
İngiltere	24.4	22.2	-
Portekiz	16.4	17.1	17.0
AT Ortalaması	**25.8**	**25.3**	**-**
Türkiye	**3.9**	**4.4**	**6.8**

Kaynak: Çelikoğlu, 1994:32.

Avrupa ülkelerinde bu oran ortalama olarak %25 civarında iken; Türkiyede'de %6 civarındadır. Bu ise, Türkiye'de henüz sosyal güvenlik bilincinin yerleşmediğini gösterir. Bir ülkenin ekonomik açıdan gelişmişliği ile sosyal güvenlik sisteminin yaygınlığı arasında pozitif bir bağlantı vardır. Tablo 1.1'de yer alan Türkiye dışındaki ülkelerin sosyal güvenlik harcamaları, GSMH'larının büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

Sosyal güvenlik kurumları aracılığıyla, gelirin yeniden bölüşümü sağlanır. Gençlerden, yaşlılara; sağlığı yerinde olanlardan, hastalara; çalışanlardan, çalışamayacak durumda olanlara gelir aktarımı ile bir gelir dağılımı söz konusudur. Son yıllarda bu kurumların açıklarının devamlı bir artış göstermesinin nedenleri; geçmiş yıllarda uygulanan erken emeklilik uygulamaları, emekli maaşlarındaki katsayı sistemine bağlı olarak ödenen sosyal yardım zamları, pasif – aktif ve aktif – bağımlı dengelerindeki bozukluklardır (Danışoğlu, 1990:69).

Sosyal güvenlik kurumlarının harcamaları içerisinde en büyük paylara sahip programlar şunlardır; emeklilik sigortası, sağlık sigortası, işsizlik sigortası, aile yardımları, fakirlikle mücadele, sosyal hizmet ve yardımlardır. Gelişmiş ülkelerde sosyal güvenlik fonları, GSMH içerisinde önemli boyutlara ulaşmıştır.

Sosyal güvenik kurumları, işi ve işverenlerden topladığı fonlarla, üyelerine yardım yapma ve hizmet sunma görevlerini en iyi şekilde yerine getirmek durumundadır. Ülkenin ekonomik ve sosyal koşullarına en uygun finansman politikaları izleyerek, gelir ve giderleri arasında sağlam ve akılcı bir denge kurmak zorundadırlar. Bu konuda kapitalizasyon ve dağıtım şeklinde iki yöntem vardır (Tuncay, 1994:132).

Kapitalizasyon (biriktirme) yönteminde, sosyal risklerin ileride doğurabileceği ödemeleri karşılayabilmek için, bir fon oluşturulur. Oluşturulan bu fon bireysel olabileceği gibi, toplu da olabilir. Bireysel fon oluşturmada; her birey için ayrı bir hesap tutulur ve giderler bu fondan karşılanır. Fakat bu yöntem sosyal güvenlik anlayışına ters düştüğü için, pek kullanılmamaktadır. Toplu kapitalizasyon yönteminde tüm gelirler ortak bir fonda toplanır. Oluşturulan bu fon, üyeler ile diğer hak sahiplerine yapılacak yardımların karşılığını oluşturur.

Dağıtım yönteminde, paranın değer kaybetmesinden doğan zararlardan korunmak için, belli bir yılın gelirleri, yine aynı yılın giderlerinde kullanılır. Bu yöntemde gelir-gider dengesinin kurulması esastır. Kural olarak ihtiyat fonları oluşturulmamaktadır. Fakat sakatlık ve hastalık gibi beklenilmeyen giderler söz konusu olduğu zaman, bir takım yedeklerin ayrılmasını kabul eden uygulamalar da mevcuttur (Öztuna, 2014:24).

1.3.1.3. Vergiler

Vergi; kamusal hizmetleri gerçekleştirmek amacıyla, kamunun egemenlik gücüne dayanarak, gerçek ve tüzel kişilerde karşılıksız olarak aldığı, cebri niteliğe sahip para şeklindeki ödemelerdir (Akdoğan, 1989:93).

Devlet, fiskal ve ekstrafiskal amaçlarına ulabilmek için vergi toplar. Fiskal (mali) amaçlar; devletin klasik nitelikteki adalet, diploması, savunma, ulaşım, eğitim, sağlık gibi kamu hizmeterini kapsar. Vergilerin kamu ihtiyaçlarının karşılanması olan mali niteliği yanında; ekonomik ve sosyal niteliği de vardır. Bu ise devletin gerçekleştirmek istediği ekstafiskal amaçlarıdır.

Devletin ekstrafiskal amaçları; ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek, ekonomide istikrarı sağlamak, gelir dağılımını kişisel ve bölgesel düzeyde daha adil hale getirmektir. Bugün birçok iktisatçı, vergilerin iktisadi kalkınmanın finansmanını sağlanması konusunda hemfikirdirler. Çünkü vergiler sayesinde özel tüketim harcamaları azalmakta ve kaynaklar, devlete aktarılmaktadır. (Ataç, 1990:217).

Azgelişmiş ülkelerdeki vergi politikasının belli başlı amaçları şunlardır (Türk, 1989:277);

1- Kamu ülkelerdeki vergi politikasının belli başlı amaçları şunlardır;
2- Tasarruf ve yatırımı teşvik etmek,
3- Ekonomideki enflasyonist baskıları önlemek,
4- Gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikleri gidermek,
5- Tüketimi kısarak veya asgariye indirerek, iktisadi kaynakların yatırımlara gitmesini sağlamaktır.

İktisadi kalkınmanın finansmanında vergilerden beklenen en önemli fonksiyon, tüketimi azaltıcı, tasarruf ve yatırımı artıcı mahiyette olmalarıdır. Tasarrufun artırılması, gelirin mümkün olduğunca az tüketilmesine bağlıdır. O halde vergiler aracılığıyla, zorunlu mal ve hizmetler dışında kalan mal ve hizmet tüketiminin minimize edilmesi gerekir.

İlk anda tüketim vergileri ile kalkınmanın finansmanı arasında bir çelişkinin olduğu söylenebilir. Çünkü tüketim vergileriyle tüketim kısılacak olursa, üretilen mal ve hizmetlerde bir azalma gözlenecektir. Bu da, yatırımların düşük düzeyde gerçekleşmesi demektir.

Azgelişmiş ülkelerin, tüketimi kısarak, üretimi artırma amaçlarına ulaşabilmeleri için; ihracı mümkün olan mallar tüketimi ile ithal malları tüketimini kısmaları gerekir (Savaş, 1986:80).

Vergiler, tassaruf ve yatırımları teşvik etmelidirler. Muafiyet ve istisna gibi vergı kolaylıkları sağlamak suretiyle, tasarrufçu ve yatırımcı kesimi olumlu etkileyecek kararlar alınmalıdır. Çünkü her iki kesimin kararlarını, kar maksimizasyonu belirlemektedir. Vergiler ise getirdikleri vergi yükümlülükleriyle kar maksimizasyonu amacını olumsuz yönde etkilemektedirler. Ekonomik kalkınma, önemli harcamaların yapılmasını gerektirir. Önemli harcamalar için ise güvenilir ve devamlı finansman kaynağın ihtiyaç vardir. Vergiler, bu ihtiyaçı karşılayacak, önemli bir finansman kaynağıdır (Eş, 1987:41).

Vergileme, tasarrufu şu yollarla etkileyebilir:

1- Tüketim malları fiyatlarını artırıp-azaltıcı vergi politikalarıyla,
2- Vergileme yani cebri tasarruf yoluyla,
3- Gelirleri artırıp-azaltıcı vergi politikalarıyla.

Fakat azgelişmiş ülkelerde vergileme yani cebri tasarruf yoluyla kalkınmanın finansmanının sağlanması oldukça dikkat ister. Nedeni ise; bu ülkelere has, gelirin düşük olmasından kaynaklanır. Azgelişmiş ülkelerde gelir o kadar düşüktür ki ; kişilerin ancak zaruri ihtiyaçlarına cevap verebilmektedir. Ekonomik kalkınmaya uygun bir vergi politikası konusunu Amerikan maliyecileri Colm ve Helzner tartışmışlar ve düşüncelerini bir rapor haline getirmişlerdir. Bu maliyecilere göre, kalkınma için izlenecek vergi politikaları, üç aşamada incelenir (Akdoğan, 1989:267-268.):

I. **Aşama:** Her kalkınma, başlangıcında yatırımlara dayanır. Yatırım hızının artırılması, ancak tasarrufların artırılmasına bağlıdır. Bu da, tüketimi cezalandırıcı vergilerin konmasını gerektirir. Bu arada şahsi gelirlere ve şirket kazançlarına konan vergiler hafif olmalıdır.
II. **Aşama:** Bu aşamada, sanayileşme hızlanıp, yatırımların finansman ihtiyacı zayıflar. Bu dönemde artan oranlı şahsi gelir vergileri ile veraset ve intikal vergileri artırılmalı, tüketim üzerinden alınan vergiler hafifletilmelidir.
III. **Aşama:** Bu dönemde çalışanların gelirleri en az geçim indirimi düzeyinin üzerinde olup, vergi ödeme güçleri artmıştır. Toplam vergi gelirleri içinde de zengin sınıfın payı azalmıştır. Bu dönemde izlenecek vergi politikasıyla, gelir

ve kurumlar vergisi, zenginleri cezalandırmaktan vazgeçip, gelir elde eden herkesi vergilendirecek bir durum almalıdır.

1.3.1.4. Enflasyon

Genel olarak enflasyon; cari fiyat düzeyi üzerinde, toplam talebin toplam arzdan büyük olması olarak tanımlanır. Eğer bir ekonomi ılımlı bir enflasyon içine girer ise; ekonomide istihdam ve genel fiyat düzeyi yükselmektedir. Böylece girişimcilerin karları azalmakta, işçiler ise işsizliğe karşı daha hassas oldukları için ücret artışları konusunda, daha az talepte bulunmaktadırlar. Bütün bunlar ekonomide toplam tasarrufların, dolayısı ile yatırımların artması demektir. Bu da sermaye birikiminin artması ve dolayısıyla ekonominin hızlı bir kalkınma süreci içine girmesi demektir (Tunal ve Erönal, 2016:1416).

Ekonomide görülen nisbi fiyat artışları girişimci açısında, daha yüksek kar demektir. Dolayısıyla girişimciler, artan karlarını tüketmeyip yeni yatırımlara yatırırlar ise, enflasyon kalkınmayı teşvik edici bir mahiyet kazanır. Girişimcilerin artan karlarını tüketmeyip tasarruf yapmalarının nedeni; bu sınıfın tasarruf meylinin, ücretlilerden daha büyük olmasıdır.

Enflasyon, gelir dağılımını da girişimci lehine değiştirir. Sabit gelirli işçi ve memur ile tüketim maddesi üreten köylü sınıfının aleyhine, sanayici ve tüccar sınıfının gelirini yükseltir. Tüccar ve sanayici denilen girişimci sınıfın marjinal tasarruf meyli, diğer sınıflara göre yüksek olduğu kabul edilir. Buna göre enflasyon, gelirleri yeniden dağıtırken, tasarrufların artmasını sağlar (Uluatam**,** 1981:9).

Enflasyon, kalkınmanın finansmanına bir diğer katkısını, üretim faktörleri üzerinde gösterir. Üretim faktörlerinin sektörlerarası akışını gerçekleştirir. Böylece daha verimli sektörlere aktarılan üretim faktörleri, üretim artışını sağlar. Tasarruflarının reel değerini koruyamadığını gören kişiler, mevcut tasarruflarını tüketme eğilimine girerler. Bu olay her ne kadar enflasyonun olumsuz etkileri içerisinde yer alsa da, mal ve hizmetlere bir hücum olması dolayısıyla, müteşebbislerin karları artar (Savaş, 1986:72).

Enflasyon, tasarrufların arttırılmasını dolaylı bir şekilde de gerçekleştirebilir. Enflasyonist bir ortamda hükümetlerin para arzını artırmaları, doğrudan kalkınmanın finansmanını sağlayabilir. Böylece gelir ve servet dağılımında tüketimi kısıcı, tasarrufu artırıcı bir rol oynayarak, enflasyon sermaye birikimine katkıda bulunabilir. Bütün bu anlatılanlar,

enflasyonun "ılımlı" bir seyir izlediği sürece geçerlidir. Yoksa dört nala (sıcak) enflasyon sürecinde, enflasyonun zararları ölçülemeyecek boyuttadır (Aşıkoğlu, 1983:72.).

1.3.1.5. Sermaye Piyasası

Sermaye piyasası, tasarruf açığı bulunan girişimcilerin menkul kıymet ihraç ederek, gerekli olan fonun tasarruf sahiplerinden sağlanmasına imkan veren bir finans piyasasıdır (Sarıkamış, 1980:3).

Az gelişmiş ülkelerin kalkınma sürecinde sürükleyici unsuru, sanayileşmedir. Sanayileşme ile sermaye birikimi arasında sıkı bir bağ vardır. Sermaye birikiminin artırılmasında; tasarrufların özendirilmesi için alınacak tedbirler ve tasarrufların değerlendirilmesi için kurumsal bir altyapının oluşturulması büyük önem taşır.

Bir ekonomide üretimin sürekli artırılması; verimli, üretken ve istihdam edici sektörlere yatırım yapılmasına bağlıdır. Çünkü yatırım demek; bina, arsa, arazi, makina ve teçhizat gibi diğer üretim faktörlerinin (emek, müteşebbis, toprak) üretim için kullanılması demektir. Yatırımlar ise tasarrufa, yani az tüketmeye bağlıdır. Günümüz ekonomilerinde yaşanan buhranlar; üretimden çok tüketme arzu ve eğilimlerinin artmasına, dolayısıyla tasarruf yapılmamasına, yapılan tasarrufların da hızla yatırımlara dönüştürülmemesine bağlıdır (Demirkan, 1981:5).

Sermaye piyasası, ekonomideki mevcut tasarrufların, yatırım yapacak olanların eline geçmesini sağlayan bir piyasadır. Fon arz ve talebi, menkul kıymetler adı altındaki araçlar yardımıyla karşılaşır. Böylece tek başlarına ekonomiye faydası olmayan küçük tasarruflar, menkul kıymetlere yatırılarak, damlalardan göller meydana getirilir (Karslı, 1994:20).

Sermaye piyasası kanalıyla tasarruflarını yatırımlara aktaran kişilerin sayısının azımsanmayacak kadar çok olması, yüklenilecek riskin de asgariye inmesine neden olacaktır. Ayrıca, atıl kalan tasarrufların, enflasyonist baskıya yenik düşebilir. Sermaye piyasasının, tasarrufların reel değerini muhafaza etmek gibi bir avantajı da vardır.

Bir ekonomide sermaye piyasasının gelişebilmesi; sermaye arz edecek kişi ve kurumların çoğalmasına, tasarrufları teşvik eden kurumların yaygın hale getirilmesine ve sermaye talep edecek kurumların çoğalmasına bağlıdır.

Sermaye piyasasının henüz yeni geliştiği ekonomilerde kalkınma ve yatırım bankaları, sermaye arz ile talebini karşılaştıran, aracı mali kuruluşlardır. Azgelişmiş ekonomilerde toplam yatırımların artırılması için bu tür bankalara şiddetli ihtiyaç vardır. Bir ekonomide tasarruf ve yatırımların artırılarak, sermaye birikiminin sağlanması ve üretimin artırılması için, etkin bir şekilde çalışan sermaye piyasasına ihtiyaç vardır. Böylece sermaye piyasası, ekonomik kalkınma için gerekli şartları sağlamış olur (Aşıkoğlu, 1983:14).

1.3.2. Dış Finansman Kaynakları

Az gelişmiş ülkelerin dış finansman kaynaklarına başvurmalarının başlıca nedenleri şunlardır (Han ve Kaya, 2006:81);

1- Kalkınmanın ön koşullarından olan büyük ölçekli alt yapı yatırımlarına, eğitim, sağlık gibi sektörlere yatırım yapılması,
2- Kalkınma planları çerçevesinde imalat sanayinde yapılması gereken yatırımların, makina-teçhizat, yedek malzeme gibi, ithalat taleplerini artırması,
3- Ülkede yapılan yatırımlar sonucu, milli gelirin artması ve bunun da ithal malları talebini artırması,
4- Az gelişmiş ülkelerin ihraç mallarının talep esnekliğinin düşük, ithal malların esnekliğinin yüksek olmsı nedeniyle, dış ticaretin az gelişmiş ülke aleyhine dönmesi,
5- Son olarak ta artan dış borç servis yüklerinin ödenmesi için, tekrar dış finansmana başvurulmasıdır.

Dış finansman; ülke kaynaklarından üretim için kullanılacak sermayenin, ihtiyaçlara cevap verememesi durumunda, bu sermayenin ülke dışındaki kaynaklardan sağlanmasıdır. Bu bölümde ele alınan finansman kaynakları, kalkınmaya yönelik olduğu için, burada uluslararası mali kuruluşlar ile dış yardım ve yabancı sermaye üzerinde durulacaktır.

1.3.2.1. Uluslararası Mali Kuruluşlar

'Az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler' ayrımı, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra belirginleşmeye başlamıştır. Bugün için dünyanın büyük bir kısmını oluşturan az gelişmiş ülkeler ve bunların kalkınma sorunları, uzun süre ihmal edilmiştir.

Gelişmiş ülkelerin önderliğinde, bu ülkelerin kalkınmalarının finansmanını sağlamak ve yavaşlamış olan uluslararası sermaye hareketlerini hızlandırmak amacıyla bir takım mali kuruluşlar kurulmuştur. Gelişmiş ülkelerdeki fon fazlaları, bu kuruluşlar aracılığıyla, az gelişmiş ülkelerin finansmanına aktarılmaktadır.

Uluslararası mali kuruluşların belli başlı amaçları şunlardır (Önen, 1990:4):

1- Uluslararası ticarette karşılaşılan ödeme güçlüklerini ortadan kaldırmak ve uluslararası likidite oluşturmak,
2- Ekonomik yönden az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını sağlmak,
3- Ülkelerarası ekonomik entegrasyon, serbest ticaret ve iş birliği ilişkilerini sağlayarak, ortak karar alma ve iş birliğini teşvik etmektir.

Başlıca uluslararası mali kuruluşlar şunlardır; Dünya Bankası (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası), Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Finansman Kurumu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Uluslararası Ödemeler Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Kalkınma Fonu, Amerikan İhticaat – İthalat Bankası, Afrika Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası, Uluslararası Yatırım Fonu'dur.

Bu kuruluşlara örnek olarak Dünya Bankası ile Uluslararası Para Fonu'na kısaca değinilecektir.

1.3.2.1.1. Dünya Bankası

Dünya Bankası ile Uluslararası Para Fonu'nun kurulmasına, 1944 yılında ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton-Woods kasabasında yapılan konferans ile karar verilmiştir. Bu kuruluşlardan herhangi birisine üye olan ülke, diğerinin de üyesidir. Dünya Bankası; savaş sonrası imar faaliyetlerini gerçekleştirmek, az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları için gerekli finansmanı sağlamak ve uluslararası sermaye hareketlerini canlandırmak üzere kurulmuştur.

Dünya Bankası'nın işlevleri şunlardır (Maliye Bakanlığı, 1982, No.237):

1- Ekonomik değeri olan yatırım projelerine kredi açmak,
2- Tahvil çıkararak, üye ülkelere borç vermek,
3- Özel girişimcilerin çıkaracakları tahvilleri satın alacak sermayedarlara güvence vermek; tahvil çıkaracak girişimcilerin hükümetlerinden güvence almak,

4- Üye ülkelerin ekonomik yapılarını düzeltmek, kalkınmalarını sağlamak ve savaş sırasında yıkılan şehirleri yeniden imar etmek,
5- Mahalli işletmelerin, yabancı sermaye ile desteklenerek, kalkınmalarını sağlamaktır.

Tablo 1.2'de Türkiye'nin 1985-1989 yılları arasında Düny Bankası'ndan sağlamış olduğu krediler ve bunların geri ödemeleri gösterilmiştir.

Tablo 1.1 Türkiye – Dünya Bankası İlişkileri (Milyon Dolar)

Sağlanan Kredi	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**
	698.50	1057.00	1069.40	1063.90	634.00
Fiili Kulanım	773.71	590.85	647.00	954.56	413.43
Geri Ödemeler					
Anapara	127.350	146.63	235.04	299.39	388.00
Faiz Ve Diğer	200.31	295.82	467.23	519.38	520.00
Toplam	327.80	442.40	702.20	818.77	908.00

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

1985 yılında 698.50 milyon dolr kredi sağlamış ve aynı yıl, ana para ve faiz olarak 327.80 milyon dolar ödeme yapışmıştır. Diğer yıllarda sağlanan kredilerin limiti yükselmiş, buna bağlı olarak geri ödemelerde de artış olmuştur. 1988 yılında 1063.90 milyon dolar kredi sağlanmış, aynı yıl 818.77 milyon dolar geri ödemede bulunulmuştur. Bu tutarın 519.38 milyon doları faiz ve diğer ödemeleri oluştururken, ana para ödemesi 299.39 milyon dolardır. Bu ise ana para ödemesinden daha fazla faiz ödemesinde bulunulduğu gösterir.

1.3.2.1.2. Uluslararası Para Fonu (IMF)

1944'te Bretton Woods'ta kurulmasına karar verilen IMF, 1945'te kurulmuş ve 39 ülkenin katılımı ile faaliyete geçmiştir. IMF'nin kuruluş anlaşmasının 1. Maddesine göre amaçları şunlardır (Önen, 1990:25):

1- Uluslararası para konularında danışma görevini yerine getirmek,

2- Uluslararası ticaretin dengeli gelişmesini sağlamak ve böylece üye ülkelerin tam istihdam ve kalkınma hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmak,
3- Kambiyo kısıtlamalarını kaldınmak ve kambiyo istikrarını sağlamak,
4- Tek taraflı devalüsyonları önlemek,
5- Üye ülkelerin ödemeler bilançolarındaki dengesizlikleri gidermek amacıyla kredi vermektir.

Tablo 1.3, Türkiye'nin Uluslararası Para Fonu'ndan sağladığı kredileri ve bunların geri ödenmelerini göstermektedir.

Tablo 1.2 Türkiye – İMF İlişkileri (Milyon SDR)

Toplam IMF kotaları	89.987,6
Türkiye 'nin Kotası	429,1
Sağlanan kredi (1947-1989	3.206,7
Kullanım	2.674,1
31.8.1989 İtibariyle Geri Ödenen	2.544,9
31.8.1989 İtibariyle Bakiye Ödemeleri	
31.12.1989	31.8
1990	36.3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 2.3'te 1990yılı itibariyle IMF'nin toplam kotası 89.987.6 milyon SDR, bu tutar içinde Türkiye'nin kotası ise 429.1 milyon SDR'dir. Türkiye'nin kotasının toplam kota içerisindeki payı, %0.04'tür. 1994 yılında bazı ülkelerin kotası ve bunların toplam kota içindeki payları şöyledir; Türkiye'nin 642 milyon SDR (%0.04), ABD'nin 26.5 milyar SDR (%18.3), Almanya'nın 8.2 milyar SDR (%5.7), Japonya'nın 8.2 milyar SDR (%5.2).

1.3.2.2. Dış Yardım

Geniş anlamda dış yardım; bir ülkeden bir diğer ülkenin yararlanması amacıyla yapılan sermaye, mal ve hizmet transferlerini içerir (Foreign Aid, 1983:522). Bu tanıma göre dış yardım, hibe şeklinde olabileceği gibi borç şeklinde de olabilir. Dar anlamda dış yardım ise; genellikle hibe veya ödeme koşulları, az gelişmiş ülke ekonomilerine uygun olan sermaye akımlarıdır. Bu tür sermaye akımlarına "soft loans" şeklinde krediler de denmektedir (Dikeç, 1984:7).

Soft loans adı verilen kredilerin diğer kredilerden farkı, faiz oranlarının düşük, ödeme süresinin de uzun olmasıdır. Ağır koşullar içeren kredileri ise "hard loans" denmektedir. Fakat dış yardım çercevesinde verilen kredilerde borç niteliği, yardım niteliğinde baskın olduğu için, çoğu kez dış borç kavramı içerisinde yer almaktadırlar (Kamalak, 1987:26).

Dış yardımlar, sermaye birikimi artırarak az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarına katkı sağlarlar. Böylece bir yandan ülke kalkınmasında önemli yatırımlar finansa edilir, diğer yandan da kalkınma için gerekli olan mal ve hizmetlerin dış alımı sağlanır. Çünkü yardım yapılan ülkeden sağlanan dolaylı çıkarlar ve verilen yardımlar için ileri sürülen şartlar hesaba katıldığında, dış yardımların borç niteliği daha da artmaktadır.

1.3.2.3. Yabancı Sermaye

Yabancı sermaye yatırımları; bir devletin veya bir şirketin üretimini ülke dışına yaymak üzere, yabancı ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut tesisleri satın almasına denir. Diğer ülkelere sermaye akımı iki şekilde gerçekleştirilir. Birisi mali, diğeri fiziki yatırımlardır (Seyidoğlu, 2003:300).

Mali yatırım; para ve sermaye piyasası araçları aracılığı ile yabancı ülkelere yapılan sermaye akımlarını kapsar. Yabancı tahvil ve hisse senedi gibi menkul kıymetlerin satın alınması, sermaye piyasası araçları ile mali yatırımlara örnektir. Banka hesabı, mevduat sertifikası ve benzeri kısa süreli sermaye akımları, para piyasası araçları aracılığı ile yapılan mali yatırımlara örnektir.

Fiziki yatırım,genellikle çok uluslu şirketler tarafından ana merkez dışındaki ülkelerde, yönetimleri kendilerine ait olan fabrika ve üretim tesisi gibi şubeler kurmak şeklinde gerçekleştirilir.

Yabancı sermayenin ülke ekonomisine birçok yararları vardır. Bunlar; reel ücretlerin artması, üretimin ucuzlaması, kalitenin artması, piyasaya yeni mal girmesi, vergi gelirlerinin artması ve dışsal ekonomilerin oluşmasıdır (Savaş, 1986:96-97).

Ülke ekonomisi açısından yabancı sermayenin zararları ise şunlardır; iç tasarruflara olumsuz etki yapması, yabancı sermayeyi teşvikin belli bir mliyeti gerektirmesi, ödemeler blançosunun açık vermesi, gelir dağılımında adeletsizliğe neden olması ve üretim için gerekli teçhizatın yerli üretim faktörlerince karşılanmamasıdır (Savaş, 1986:100).

Ülkelerarası mali yatırımların temel nedeni; iç ve dış piyasalardaki yatırım ve borçlanma koşullarının farklılığıdır. "Rizikonun aynı olduğu kabul edilirse, fon sahibi, dış yatırımlardan daha yüksek bir gelir elde ettiği durumlarda, fonlarını yabancı mali kaynaklara yatırırlar. Bunun gibi, dışarıdan kredi sağlama koşullarını iç piyasalara göre daha elverişli bulanlar, ihtiyaç duydukları kaynakları dış piyasalardan elde ederler" (Seyidoğlu, 2003:259).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ISLAMÎ FINANS KAVRAMI VE YÖNTEMLERI

2.1. İslami Finans Kavramı

Bundan elli yıl önce birçok kişi tarafından sadece hayal edilebilen İslami Finans, geçtiğimiz süreçte global finans pazarı içerisinde hızla büyümüştür. Özellikle de 2008 global finans krizinin ardından İslami finans yapısı finansal şoklara karşı gösterdiği mukavemet ve esneklik ile dikkat çekmiş, yapısında da finansal aracılığın daha verimli ve adil bir şekilde oluşturulduğu görülmüştür (Warde, 2010: 6).

İslami finans bize faizsiz bankacılık sistemi ve Müslümanların gerçekleştirdiği finansal işlemleri hatırlatmaktadır. Oysa İslami finans bundan çok daha fazlasıdır; para yönetimi bilmini bir yaşam tarzı olarak kapsamı altına almaktadır. İslami finans ile ilgili birçok tanım yapılmıştır ve hepsinin özü finansal işlemlerin sadece "İslami kurallar" çerçevesinde yürütülmesinin gerekliliğidir. Bazı yazarların İslami finans ile ilgili tanımları şu şekildedir:

Kahf (2007: 3) "İslami finansın" anlaşılandan farklı bir anlam taşımadığını ifade eder. Bu kavram iki kelimeden oluşur: "İslami" kelimesi "finans" kelimesinin sıfatı olup, İslami finans ve rakibi olan geleneksel finans arasındaki birtakım temel farklılıkları ve "finans" kelimesi finansal kredi ve riskin dağıtımını sağlayan finansal pazarları ve kurumları ifade eder (Visser (2009: 1). İslami finansı; "Ekonomi hakkındaki İslami prensiplerin pratiğe uygulandığı bir sistem" olarak anlatır. Dubai Uluslararası Finans Merkezi (Dubai International Finance Center- DIFC) (2007: 10) ise "İslam hukukuna uygun olarak yürütülen finansal hizmetler sektörü" şeklinde ifade etmektedir. Bankacılık sektörü ile birlikte İslami Finans, menkul kıymetler, sigorta şirketleri, yatırım fonları ve diğer bankalar haricindeki finans kurumlarını kapsamı altına almaktadır. Başka bir ifade ile İslami finans, sadece bankacılık sektörü ile sınırlı kalmaz, diğer finansal pazarlar ve tüm finansal aracılık hizmetlerini de içerir (Zaher and Hassan, 2001: 155).

2.2. İslami Finansın Felsefi Temeller

Tüm sistemler kendisine has felsefi temeller ile meydana gelir. Şayet bir sistemde bazı inanç, prensipler ve düşünceler bu sistemi uygulayacak olan insanların dünyaya ve olaylara bakış açısını yönlendiriyor ise, o kişilerde kabul etme ya da kabul etmeme şeklinde bir yargıya açılır . Örneğin tüm ekonomik sistemler bir felsefi temel ile oluşturulmuştur. İktisadi bilgilerde

bulunan felsefi varsayımlar sürekli olarak bu iktisadi bilgileri tanımlamaktadırlar. Bunun anlamı, bazı felsefi yaklaşımların, iktisat söylemi içerisinde somut hale gelerek iktisadi bilginin bilinç altında şekillenmesine ve sınırlandırılmasına neden olur (Tunç, 2010: 58).

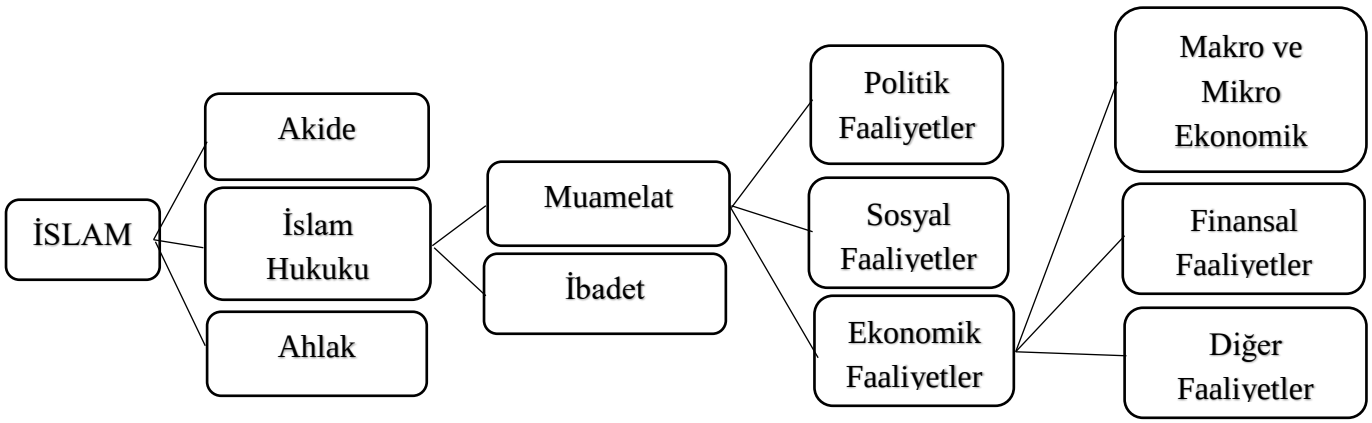
Finans biliminin felsefi temeli *elimizdeki mevcut değerleri en üst seviyeye çıkarmaya* dayanır. Mevcut değer en üst seviyeye çıkarılırken bir finansçı, ekonomik insan (home econimucus) karakterinden hareket etmeye başlar. Homo econimucus kendi finansal çıkarını en üst seviyeye çıkarırken aslında toplumun da çıkarlarını maksimize edecek ve elindeki finansal kaynakların optimum seviyede kullanımını sağlamış olacaktır. Klasik finans biliminde din kullanılmaz ve ekonomik insan dini bir kural ile hareket etmez, fakat bazı sosyal-etik kurallara uyar.

İslami finans biliminin felsefi temeli, *değerinen üst seviyeye çıkarılması (maksimize edilmesi)"* olarak tarif edilebilir, fakat burada durum geleneksel finansmandan daha farklıdır ve finansal alan İslam'ın siyasi, kültürel, sosyal, gibi diğer yönlerinin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkar. İslam, dünyayı yaşanılır hale getirmek için kesin emirlerden yavaş yavaş yumuşayarak tavsiyelere doğru değişen bir esnekliğe sahip hükümlere uyması gereken insan modelini ortaya koyar. İslami finansın da içinde olduğu bu model, "İslami insan" olarak adlandırılabilir(Atılgan, 1996: 19).

İslam, iman ve inançları kapsayan ve ahlakı da içeren komple bir inanıştır ve bir yaşam sistemidir. İslam içerisindeki finansal faaliyetler, insan-insan ve insan-para ilişkilerinin düzenlendiği prosedürlerin içerisindeki ekonomik alanda yerleşiktir.

Şekil 2.1. finansal faaliyetlerin İslam'ın bütüncül yapısı içerisinde nasıl konumlandığını göstermektedir

Şekil 2.1 İslam'ın Bütüncül Yapısı İçerisinde Finansal Faaliyetlerin Konumu.

Kaynak: Maurer, 2005: 34.

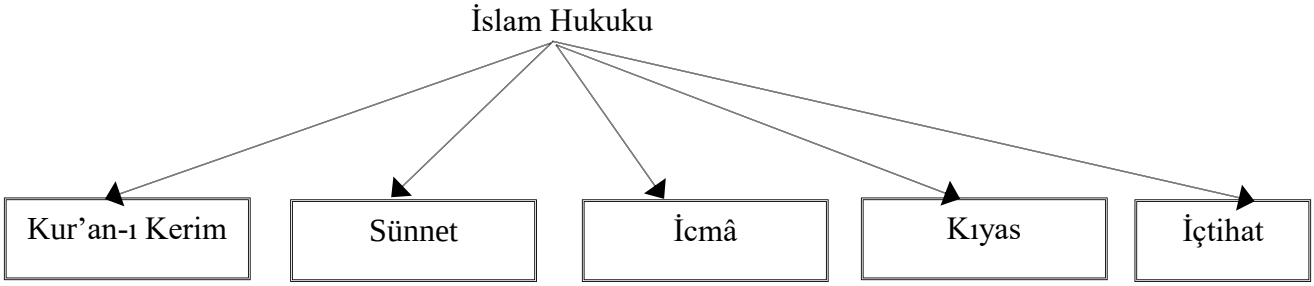
İslami finansmanın felsefi temelinin özünde bulunan "değerlerin en üst seviyeye çıkarılması (maksimize edilmesi)" kavramı, İslam içerisindeki yaşam değerleriyle ve yöntemleriyle harmanlanmıştır. Bu yüzden İslami finans felsefesi bir bütün olarak ele alınmalıdır. İslami insan, salt gerçekliği ve Allah-kul-evren arasındaki ilişkileri araştırır. İnsan başıboş yaratılmamıştır, insanın her hareketlerinde Allah'ın emir ve yasakları önemlidir. Emir ve yasaklar çerçevesinde yaşadığı hayatı ve ölümden sonraki hayatını, yani ahiretini maksimize etmeye çalışır. İslami finans ilminde de bu temel düşünceden ayrılamaz. İslami insan kendi inanç esaslarına bağlı bir şekilde ekonomik hayatını şekillendirir ve sürekli olarak gelişmeye çalışır.

İslam hukuku, İslami insan faaliyetlerinin çerçevesini oluşturur. İslam hukukunda sadece finans değil, beşeri diğer alanlar da kapsam altına alınmaktadır. İslam, insan, toplum ve devlet ilişkilerini düzenleyen kuralları kapsamaktadır. Bu düzenlemeler, fevkalade güçlü bir toplumsal yapı meydana getirir.

2.3. İslami Finansın Hukuki Çerçevesi

İslam, sadece inanışları ve ritüelleri olan bir din değildir, İslam aynı zamanda iktisadi faaliyetlere katılımı teşvik eden entegre bir yaşam tarzıdır. İslam'ın iktisadi kısmına dahil edilen İslami finans, hukuki sınırlarını da İslam'dan almaktadır. Kutsal Kitap ve Sünnetlerin temsil edildiği ilahî iradeye dayalı bir hukuk düzeni olan bu kısım, "İslam hukuku" şeklinde adlandırılır. İslam hukukunun Kutsal Kitap ve Sünnetlerde açıkça belirtilen kurallar haricinde kalan kısmı, icma, içtihad ve kıyas yoluyla ifade edilir. İslam hukukunun asıl kaynakları Şekil 2.2'deki gösterilmektedir.

Şekil 2.2 İslam Hukukunun Asli Kaynakları

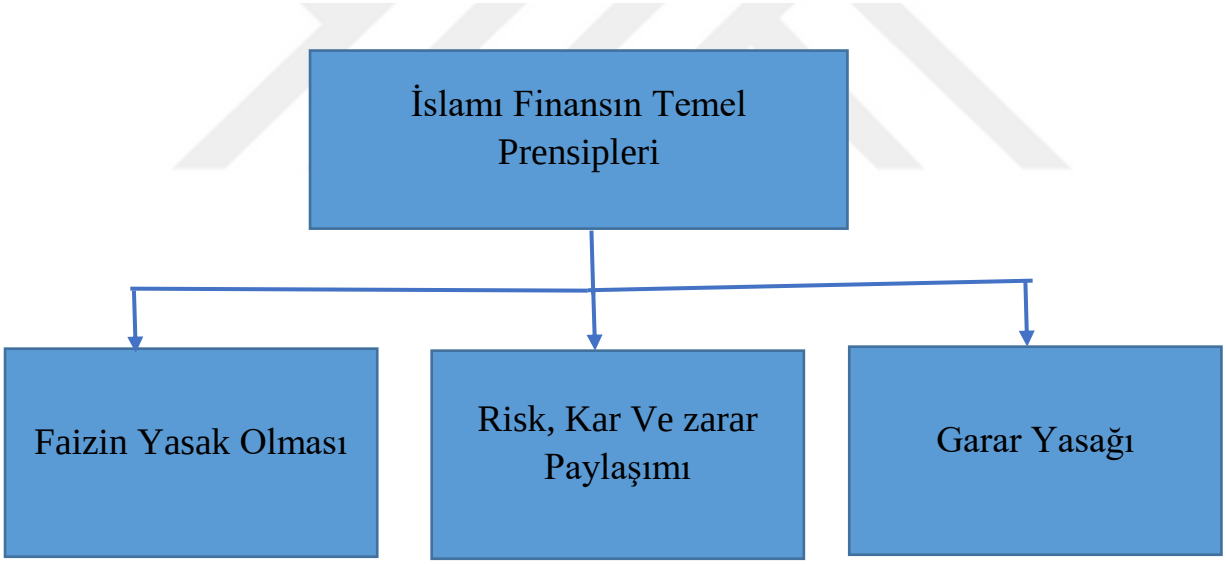
Kaynak: Haniffa and Hüdaib, 2010: 85

Kutsal Kitabımız Kur'an-ı Kerim, her konuda temel düzeni, kuralları ve genel hükümleri ifade etmekte, ayrıntılar da başta Peygamberimizin sünnetleri ve diğer kaynaklarda açıklanmaktadır. Peygamberin vefatından ve sünnetlerin bitmesinden sonra İslam hukukunun diğer kaynaklarını İslam âlimleri tarafından geliştirilen kıyas (analogy), icmâ (consensus) ve içtihat (diligence) oluşturmuştur (Karaman, 2010:114).

2.4. İslami Finansın Temel Prensipleri

İslami finans sisteminin geniş anlamda en temel özelliği, sosyal, politik ve kültürel alanlarda olduğu gibi ekonomi alanında da insanların yararını gözetleyen, yanlış ve haksız uygulamları ortadan kaldıran bir sistem oluşudur. Bu sistem Islam hukuku kaidelerini esas alan bir takım prensiplerden oluşmaktadır. İslami finansın bu temel prensipleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Şekil 2.3 İslamı Finansın Temel Prensipleri

Kaynak: Greuning and Iqbal, 2008:7

2.4.1. Faizin Yasak Olması

Faiz yasağı, İslami finansın temel ilkelerinden biridir. Borç verilen bir parayı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla geri alma veya vadeli bir alacağın vadesinde ödenmemesi durumunda ek vade karşılığında alınan fazlalık olan faizin yasak oluşu, İslam hukukunun asli kaynaklarından alan ayet ve hadislerle sabittir (Yozgat, 2010:12). Konu ile ilgili ayetlerden birkaç tanesi şöyledir;

“Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların, Alım-satım tıpkı faiz gibidir, demeleri yüzündendir. Halbuki Allah alım satımı helal faizi haram kılmıştır (Bakara, 275).”

Yukarıdaki ayetlerde faiz açık ve kesin bir dille yasaklanmıştır. Vadeli alış-veriş ile faiz bir biriyle karıştırıldığından ilgili ayette alış-veriş ile faizin farklı muameleler olduğu vurgulanmış ve alış-verişin helal olduğu belirtilmiştir. Birçok konuda olduğu gibi faiz de Kuran’da genel hatlarıyla işlenmiştir. Faiz ile ilgili detay açıklama ve uygulamaları Hz. Peygamberin kavli ve fiili hadislerinde bulmak mümkündür. Bu hadislerden birkaç tanesine aşağıda yer verilmiştir;

Resulullah, (s.a.v.) “Yedi helak edici günahtan kaçını” diye buyurdu. Sahabe “Ey Allahın Resulu onlar nelerdir” diye sordular. Şu cevabı verdi: “Allaha ortak koşmak, büyü yapmak, dinen öldürülmesi gerekenin dışında kanı haram kılınan birini öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaşta cepheden kaçmak, iffetli ve namuslu kadınlara iftira etmek (Mutlu, 2003:18).”

Faizle ilgili en çok zikredilen hadislerden bir tanesi de Hz. Peygamberin Veda Hutbesi’nde söylediği faiz ile ilgili sözleridir. “Biliniz ki cahiliye ribasının tamamı kaldırılmıştır. Anaparalarınız sizlerindir. Ne zulmedin ne de zulme uğrayın (Aktepe, 2010:24)”.

“Altına mukabil altını, gümüşe mukabil gümüşü, buğdayla buğdayı, arpayla arpayı, hurma ile hurmayı ve tuza mukabil tuzu satmayınız. Ancak eşit miktarda ve peşin olursa o müstesna. Her kim artırır veya fazla alırsa faiz alıp vermis olur. Bunda alan ile veren arasında fark yoktur (Yozgat, 2010:13)”.

Faiz ile ilgili hadislere baktığımızda, faizin anapara veya sermaye üzerinde meydana gelen fazlalık olduğu ve çoğunlukla borçta ortaya çıktığı sonucu çıkmaktadır. Para dışında herhangi bir ürünün kendi cinsiyle mübadelesinde veya ticaretinde de fazlalık kısmın faiz olduğu belirtilen bir diğer husustur (Visser, 2009:31).

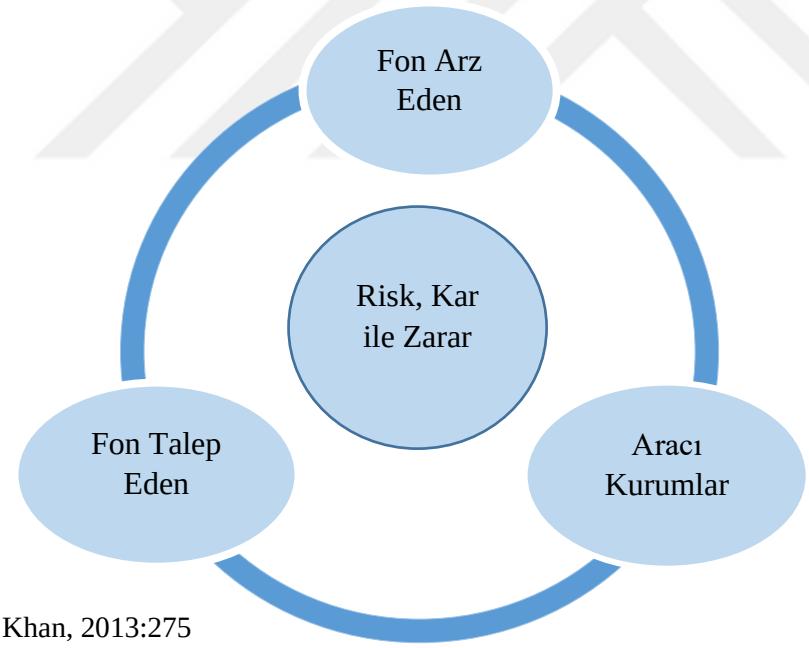
2.4.2. Risk, Kar ve Zarar Paylaşımı

Faizsiz finansın temelinde paylaşım ve ortaklık olgusu yer almaktadır. İslam hukuku paranın kaznç sağlanmasına karşı değildir. Faiz yerine paranın emekle ve ticaretle kar ve zarar ortaklığına gidilerek kazanılmasını prensip haline getirmiştir. Yatırımcı girişimciye bizatihi

ortak olmakta ve elde edilecek kar veya zarardan payını alabilmektedir. Her zaman yatırımcının zarar etme olasılığı vardır. Kar, sermayenin ticari, Sınai veya zirai olarak işletilmesi sonucu elde edilen bir artı olarak değerlendirildiğinde, kar elde etmek için mutlaka bir faaliyetin yapılması zorunluluğu bulunmaktadır. Bu faaliyetlerden de gerek rekabet gerek ticari zoruluklardan dolayı kar elde etmek her zaman mümkün olmayabilir (Onagun, 2012:8).

İslami finansta faizin yasak olmasından fon talep eden, arz eden ve bunlara aracılık eden faizsiz finans kurumu birer ortak konumundadırlar. Aracı kurum direk olarak fon arz eden ve talep edene ortakken, fon arz eden ve talep eden de dolaylı olarak ortaktırlar. Geniş bir çerçeveden baktığımızda hem kar ile zarar hem de risk bu her üç ortak arasında paylaşılmaktadır. Risk veya kar ile zararın bütün taraflar arasında paylaşılması aşağıdaki şekilde de gösterilmektedir.

Şekil 2.4 Risk, Kar ve Zarar Paylaşımı

Kaynak: Khan, 2013:275

Sosyal adalet ise her iki tarafın hem risk hem de kar ve zararı dengeli ve adilane bir şekilde paylaşmasını ortaklar arasında haksız kazanca yol açacak davranışlardan uzak durulmasını, emek ve sermayenin birlikte yatırıma yönelmesini gerekli kılar (Tunç, 2010:46).

2.4.3. Belirsizliğin Yasak Oluşu (Gharar)

İslam hukuku ve dolayısıyla İslami finansın temel konularından biri de garar meselesidir. Garar kelime olarak, tehlike, risk, kişinin bilmeden malını veya canını tehlikeye atması gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, bir borç ilişkisinde borca neden olan konunun belirsiz olması, akbetinin kapalı olması veya sözleşmenin haksız kazanca yol açacak şekilde kapalı olup anlaşılır olmaması anlamına gelir. Bir diğer deyişle satıcının ne sattığının tam olarak belli olmaması ve ne sattığını bilmemesi ve alıcının da ne aldığının tam olarak belli olmaması ve ne alıdığını bilmemesinden kaynaklanan bir tür risk olarak tanımlanabilir. Bu risk insanların veya şirketlerin maruz kaldığı sistematik olmayan riskler içerisinde değerlendirilebilir (Tunç, 2010:27).

İslami finansta da taraflar arasında ortaklığa konu olacak ürün veya hizmetin açık, net ve anlaşılır bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Bu şartları taşımayan alım satıma konu ürün veya hizmetler bir tarafı riske maruz bırakacağından spekülatif olarak değerlendirilmiş ve yasaklanmıştır (Van Greuning ve lqbal, 2008:9).

Garar, İslam hukuku ve İslami finansta anlaşılması pek kolay olmayan bir konudur. Ortaya çıkabileceği alanların belirlenmesi ve daha iyi anlaşılması için aşağıda birkaç örneğe yer verilmiştir (Uddin, 2015:4)

Cinsteki Belirsizlik: Alışverişe konu olan ürünün cinsinin tam olarak beilinmemesinden kaynaklanr. Ahmet, Mehmet'e 10 TL ye 1 kilo balık satıyorsa bu satış zarar içerir. Çünkü hangi cins balığın satılacağı belirtilmemiştir.

Özelliklerdeki Belirsizlik: Ahmet'in Mehmet'e arabasını 10.000TL ye satması. Satılacak aracın marka, model ve diğer özellikleri belirtilmediğinden böyle bir satış işlemi de garar içerir. Aracın belirleyici tüm özelliklerinin belirtilmesi gerekir.

Nicelikteki Belirsizlik: Ahmet'in Mehmet'e 5TL ye birkaç elma ve bir miktar elma veya 3-5 elma satması. Satılan elmanın kilo olarak satılıyorsa kaç kilonun veya adet olarak satılıyorsa kaç adetin satıldığı bilinmediğinden böyle bir satış işlemi de garar içerir.

Fiyattaki Belirsizlik: Ahmet'in cep telefonunu Mehmet'e 1 aylık maaşı karşılığında satması. Böyle bir satıl işlemi de maaşın ne kadar olduğu belirtilmediğinden garar içerir.

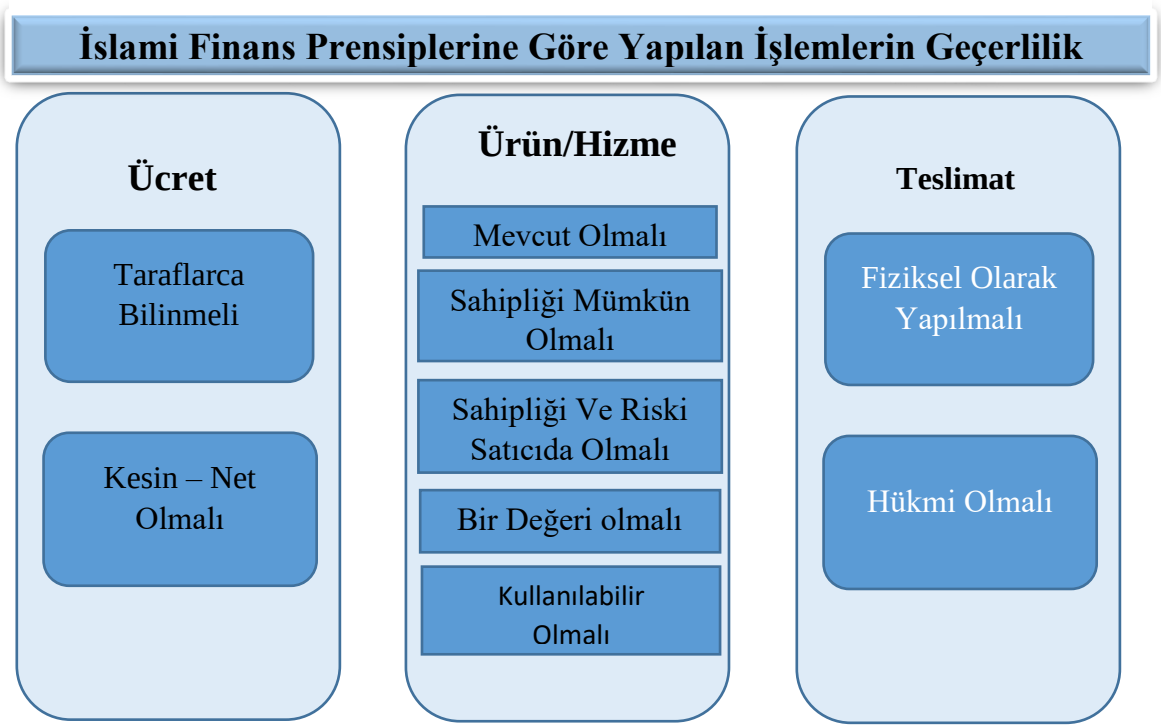
Vadeli Satışlarda Vadedeki Belirsizlik: Ahmet'in Mehmet'e ödeme zamanı belirlenmeden dairesini 300.000TL ye satması. Böyle bir satış işlemi de her ne kadar fiyat belli olsa da ödeme süresi belli olmadığından garar içerir.

Malın Teslimine Muktedir Olamama: Ahmet'in Mehmet'e denizdeki balığı veya ormandaki aslanı satması garar içerir. Bunların dışında, satışı yapılan bir ürünün mevcut olmaması, incelenme imkanından yoksun olmaması ve türünün tam olarak bilinmemesi gibi muameleler de garar içerir. (Uddin, 2015:4).

Garar yasağı ile belirsizliğin ortadan kaldırılarak alım satımın şeffaf hale getirilmesi, alıcı ve satıcının maruz kalabilecekleri risklerin ortadan kaldırılması, mağdur edilmemelerinin sağlanması ve haksız kazancın önlenmesi amaçlanmaktadır. İslami finanstaki garardan korunma, günümüz ekonomilerde kullanılan Pazar ve tüketicilerin korunmalarına yönelik faaliyetlere benzetilebilir. Diğer taraftan garar yasağıyla doğru ve eksiksiz bilginin elde edilmesi amaçlandığından garar yasağı, modern finansın üzerinde durduğu asimetrik bilginin ortadan kaldırılmasına da benzetilebilir (Çürük, 2013:34).

İslami finans esaslarına göre ypılan işlemlerin taşıması gereken şartlar aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 2.5 İslami Finans Prensiplerine Göre Yapılan İşlemlerin Geçerlilik Şartları

Kaynak: Çürük, 2013:35.

2.5. İslami Finansal Bankacılığın Araçları

2.5.1. Islam Bankalarının İşleyişi

İslam bankalarının temel işlevi diğer bankalarda da olduğu gibi fon toplayıp toplanan fonları kullandırmaktır. Diğer bankalarda fon toplama işlemi belirli bir faiz oranında alınıp daha yüksek bir faiz karşılığında kullandırma şeklinde işlemektedir. Dolayısıyla günümüz bankalarında, bankaların mudilerle olan ilişkilerinde mudiler alacaklı, banka da borçlu durumdadır. Diğer yandan fon kullandırmada ise bankalar alacaklı, fon kullananlar ise borçlu durumundadır (Ahmad, 1993:23).

Günümüz bankalarında, banka ile fon veren ve kullananlar arasında faize dayalı bir borç alacak ilişkisi mevcut iken İslam bankalarında banka ile kişiler arasında herhangi bir borç alacak ve faiz ilişkisi bulunmayıp kar ve zarara ortak olma durumu olmaktadır. Borç alacak ilişkisi içerisinde olmamanın tek istisnası karz- hasen'de karşımıza çıkmaktadır. Karz-ı hasen'de bankadan yeni bir iş kurma veya tüketim amacıyla para alan kişi aldığı borcu aynen veya misliyle geri ödemekle mükelleftir (Özsoy, 1997:129).

Günümüz bankalarıyla İslam bankalarını işlev yönünden birbirinden ayıran diğer bir husus da İslam bankalarının alım-satm ve kiraya verme işleriyle uğraşmasıdır.

2.5.2. İslam Bankalarında Fon Toplama Yöntemleri

İslam bankaları, ilgili hesap türleri vasıtasıyla halktan topladığı fonların yanında kendi sermayeleri ile de fon sağlayan kuruluşlardır. Bu doğrultuda İslam bankaları diğer bankalardan, kuruluşlardan, hükümetlerden ve fertlerden fon kabul etmektedir (Orman, 2002:127).

İslam bankaları genel olarak, cari hesaplar, tasarruf hesapları ve yatırım hesapları olmak üzere üç farklı hesap tipiyle fon toplamaktadırlar (Sümer, 2016:7).

2.5.2.1. Cari Hesaplar

Günümüz bankalarıyla aynı şekilde işleyen hesap şeklidir. Cari hesaplarda, hesap sahibine herhangi bir bedel ödenmemekte, hesap sahibi tarafından hesaptaki meblağ istenildiği zaman çekilebilmekte ve banka bu hesapta yer alan parayı istediği şekilde değerlendirebilmektedir. Diğer yandan bu hesaplardaki meblağ banka tarafından teminat altında tutulmaktadır. Diğer bir deyişle, hesap sahibine banka tarafından herhangi bir kar payı ödenmemesi yanında herhangi bir zarar yansıtılması da söz konusu olmamaktadır. Bu hesap

şeklinde İslam bankalarındaki karz-ı hasen prensipleri geçerli olmaktadır (Vasudevan and Ghıath, 1998:8).

2.5.2.2. Tasarruf Hesapları

Bu hesap türü, toplanan tasarrufların reel sektör piyasa şartları içerisinde oluşan kar oranı ile belli bir süre için kullandırılması kaidesine dayanan bir kar zarar katılma sözleşmesi şeklinde tanımlanmaktadır. İslam bankaları bu hesap türüyle genel manada küçük tasarrufları olan ve bu tasarruflarını değerlendirmek isteyenlere cevap vermektedir. Bu hesap türünde de paranın istendiği zaman çekilebilme imkanı mevcuttur (Özsoy 1997:130).

Bu hesap türü kar payı esasına göre çalışmaktadır. Dolayısıyla finanse edilen projelerin zarar etmesi mümkün olabildiğinden tasarrufun ay ya da yılsonunda ne oranda kar edeceği peşinen bilinememektedir. Diğer bir ifadeyle, faizli bankacılık sisteminde olduğunun aksine, İslam bankaları hesap sahibine kesin bir kar payı sağlamayı taahhüt etmemektedir.

İslam bankaları tasarruf hesabı açtıranlara aşağıda açıklanan üç tercihten birini kabule davet etmektedir (Özsoy 1997:131);

1. Tasarruf hesabını kar ve zarara ortak olmak üzere yatırım hesabına bırakmaya,
2. Tasarruf hesabının bir kısmını yatırım hesabına bırakıp, kalan kısmını da ihtiyacı halinde çekmek üzere tasarruf hesabında bırakmaya.
3. Herhangi bir kar getirmeksizin ve bankanın garantisi altında olmak üzere tasarruf hesabında bırakmaya.

İslam bankaları, tasarruf hesabı sahiplerinin izni dahilinde bu hesaplardaki fonların bir kısmını yatırıma sevk edebilmektedir. Buna karşın hesaptaki belirli bir miktarın fon sahipleri tarafından muhtemel ihtiyaçları durumunda çekilmesi durumuna karşın banka, bu fonların bir kısmını elinde bulundurmak durumundadır. Banka, hesap sahipleri tarafından izni alınmış tutarın yatırıma sevk etmesi ve bu yatırımdan kar elde etmesi durumunda hesap sahiplerine kar payı olarak zaman zaman dağıtabilmektedir. Bu durum, İslami bankacılıkta hesap sahibine ödül olarak nitelendirilmekte ve tasarruf sahibini özendirme amacı gütmektedir. Muhtemel zarar söz konusu olduğunda ise hesap sahibine herhangi bir zarar işletilmemektedir (Ahmad, 1993:25).

Tasarruf hesapları Malezya İslam Bankası'nda *vedia,* diğer bankalarda ise *karz-ı hasen* olarak değerlendirilmektedir. Tasarruf sahibine garanti edilmeksizin verilen karlar ise *hüsn-i eda* tabiriyle değerlendirilmektedir (Özsoy, 1997:132).

2.5.2.3. Yatırım Hesapları

Ellerindeki tasarrufu faizli sistemde değerlendirmek istemeyen ve aynı zamanda kendi başına yatırım yapma imkanı olmayan tasarruf sahiplerinin gelir sağlaması amacıyla açılan hesaptır. Bu hesap türünde tasarruf sahibi, bankanın toplam yatırım faaliyetlerine ortak olmuş sayılırlar ve yatırılan meblağ ve süreye göre bankanın kar veya zararından pay alırlar.

Yatırım hesapları İslam hukukunda yer alan mudarebe akdine uygun olarak açılmaktadırlar. Mudarebenin iki türü bulunmaktadır. Bunlar: özel mudarebe (şartlı mudarebe), müşterek mudarebe (şartsız mudarebe) (Özsoy, 1997:132).

2.5.2.3.1. Özel Mudarebe

Mudarebe kavramı genel manada sermaye-emek ortaklığını ifade etmektedir. Bu yönüyle mudarebe, iş ortaklığı veya kar zarar ortaklığı olarak nitelendirilmektedir. Bu ortaklık çeşidinde, emek, bilgi ve tecrübesini katan taraf, faaliyetin yönetimini de üstlenmektedir. Tüzel kişiliğe sahip olan bu yöneticiye mudarip, sermaye koyana da "rab-el-mal" denmektedir. Bu ortaklıktan elde edilecek olan teşebbüs karı da taraflar arasında önceden belirlenen yüzdeye göre paylaştırılmaktadır (Döndüren, 2005: 428).

Mudarebede emek sahibi sermayeyi işletmekle yükümlü, sermaye sahibinin vekili ve aynı zamanda malın kendisine emanet edildiği güvenilir kişiyi ifade etmektedir. Sermaye sahibi, mudarebe yapılırken sermayenin işletilmesi konusunda bazı şartlar ve sınırlamalar koyarsa bu özel mudarebe şeklini alır. Özel mudarebede emek sahibi, sermaye sahibinin bu şartlarını yerine getirmekle mükelleftir. Bunun öncesinde mudarebe sözleşmesinde aranan genel şartlar şu şekilde sıralanabilir (Özsoy, 1997:133):

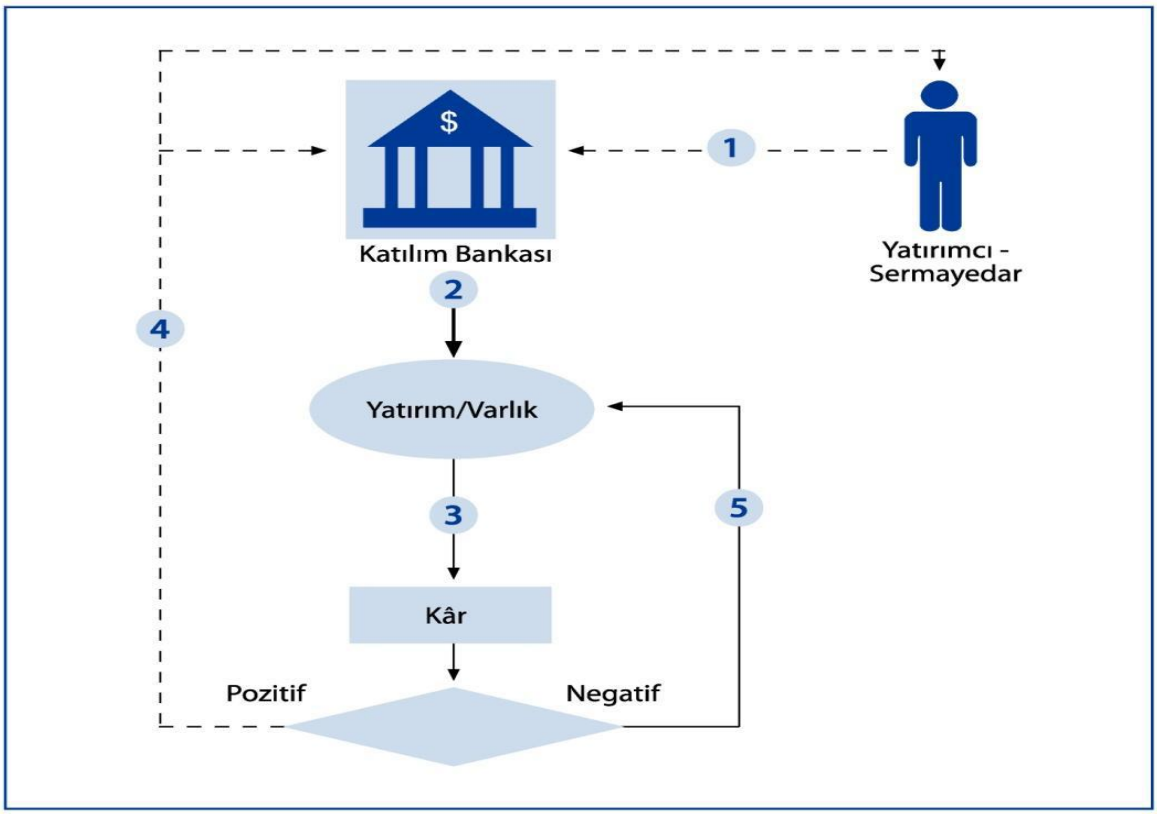
1. Sermayenin geçerli bir para olması, (ayni değil nakdi bir değer olması) ,
2. Akid zamanında sermayenin miktarının belirtilmesi ve onun emek sahibine teslim edilmesi,
3. Karın iki taraf arasında, yarısı, üçte biri, üçte ikisi veya yüzde hesabıyla hisse-i şayia ile bölüşülmesi,
4. Tarafların kar oranlarının önceden belirlenmiş olması,
5. Emek sahibine verilecek payın mutlaka kardan olması.

Mudarebenin yapılabilmesi için mudaribin vekalete; rab-el-malın da vekil tayin etmeye ehliyetli olması, belirli tutarda anaparanın bulunması ve mudaribe teslim edilmiş olması, hisselerin işe başlamadan önce belirlenmiş olması gerekmektedir (Akın, 1986:64).

Özel mudarebe ile İslam bankasına yatırım hesabı açtıran fon sahibi, bankanın belirlenmiş bir projesine ortak olur ve banka bu akdi başka bir faaliyet alanında kullanamaz. Kar ve zarar ortaklığı da bankanın o faaliyeti ile sınırlı kalmış olur (Thomas and Thofeek, 2005: 47).

Özel mudarebe akdi sonucunda kar, zarar veyahut kar ve zararın olmaması durumlarından biri ortaya çıkar. Kar edilmesi durumunda kar paylaşımı sözleşmede belirlenen oranlara göre yapılır ve bankanın payı fon üzerinden değil, elde edilecek kardan hesaplanmaktadır. Kar ve zararın olmaması durumunda fon sahibine herhangi bir kar payı verilmez, aynı şekilde, bir kar söz konusu olmadığı için banka da bir şey kazanamaz. Zarar durumunda ise oluşan zararı fon sahipleri tazmin ederler; banka ise sermayenin zararına katılmaz. Bankanın buradaki zararı sarf ettiği emeğin boşa çıkmasıyla sınırlıdır (Özsoy, 1997:134).

Şekil 2.6 Mudarebe Finansmanında İslam Bankası – Yatırımcı İlişkisi

Kaynak: Obaidullah, 2005:53.

Mudarebede biri, katılım bankası ile yatırımcılar ve diğeri ise İslam bankası ile girişimciler arasında olmak üzere iki yönlü bir ilişki vardır. Şekil 2.6'de İslam bankası ile yatırımcı arasındaki ilişki yer almaktadır. İlişkideki faaliyet aşamaları şu şekildedir (Obaidullah, 2005:53):

1. Banka ve yatırımcı mudarebe koşullarını müzakere eder ve ardından yatırımcı elindeki fonu bankaya yatırır,
2. Banka, fonu değişik varlıklara ve projelere yatırır. Banka fonun kullanımıyla ilgili faaliyetleri yönetir,
3. Fonların yatırıldığı iş/işler kâr veya zararla (pozitif/negatif) sonuçlanır,
4. Kâr (pozitif sonuç) olması durumunda; kâr, önceden anlaşılmış oranlar üzerinden banka ve yatırımcı grubu arasında paylaşılır. Zarar (negatif sonuç) olması durumunda; zarar yatırımcı tarafından karşılanır. Bunun sonucu olarak, fonun yatırıldığı varlığın değeri ve yatırımcının anaparası azalmış olur.

İslam bankalarının özel mudarebede zarara ortak olmaması, İslam hukukuna göre "özel işçi" niteliğinde olmasından kaynaklanmaktadır. İslam hukukuna göre özel işçi kendisine verilen işte kasıtsz olarak bir zarara sebebiyet vermesi zararın tazminini gerektirmemektedir (Özsoy, 1997:135). Ancak zarar, mudarip sıfatıyla bankanın ihmalinden kaynaklanan ve üzerine düşeni yapmamasından dolayı doğmuş ise, fon sahipleri oluşan zararı bankaya tazmin ettirme hakkına sahiptirler (Özsoy, 1997:135).

2.5.2.3.2. Müşterek Mudarebe

Müşterek mudarebe, toplanan fonun anaparasının güvence altında olmasından kaynaklı olarak yatırımcılar tarafından en cazip görülen finansal hesaplardan biridir. Burada yapılan işlem günümüz bankalarında da olduğu gibi mudilerden fon toplayıp müteşebbislere kullandırma şeklinde işlemektedir.

Özel mudarebede banka ve mudi olmak üzere iki taraf varken, müşterek mudarebede taraflara müteşebbis de katılarak üçlü bir işlem haline dönüşmektedir. Bu yönüyle bu mudarebe şekli, tarafların çokluğu açısından "üçlü mudarebe" ya da "çoklu mudarebe" isimlerini de almaktadır (Bayındır, 2005:77).

Müşterek mudarebede üçüncü taraf, İslam bankalarının fon sahiplerinden mudarebe akdiyle topladığı fonları, yine mudarebe akdiyle kullandırdığı yatırımcılardır. Burada bankanın

rolü, her iki tarafla yapmış olduğu mudarebe akidleri vesilesiyle aracılık şeklindedir. Bu yolla, İslam bankası kendi fonlarını kullanmadan ve toplanan fonu kendisi kullanmadan kaynak toplamış ve ihtiyacı olan yatırımcı ve müteşebbise bu fonları ulaştırmış olmaktadır.

Müşterek mudarebede üç ayrı taraf bulunmaktadır:

a.) Rab-el-mal: Sahip oldukları fonu bankaya veren ve değerlendirilmesini talep eden taraftr.

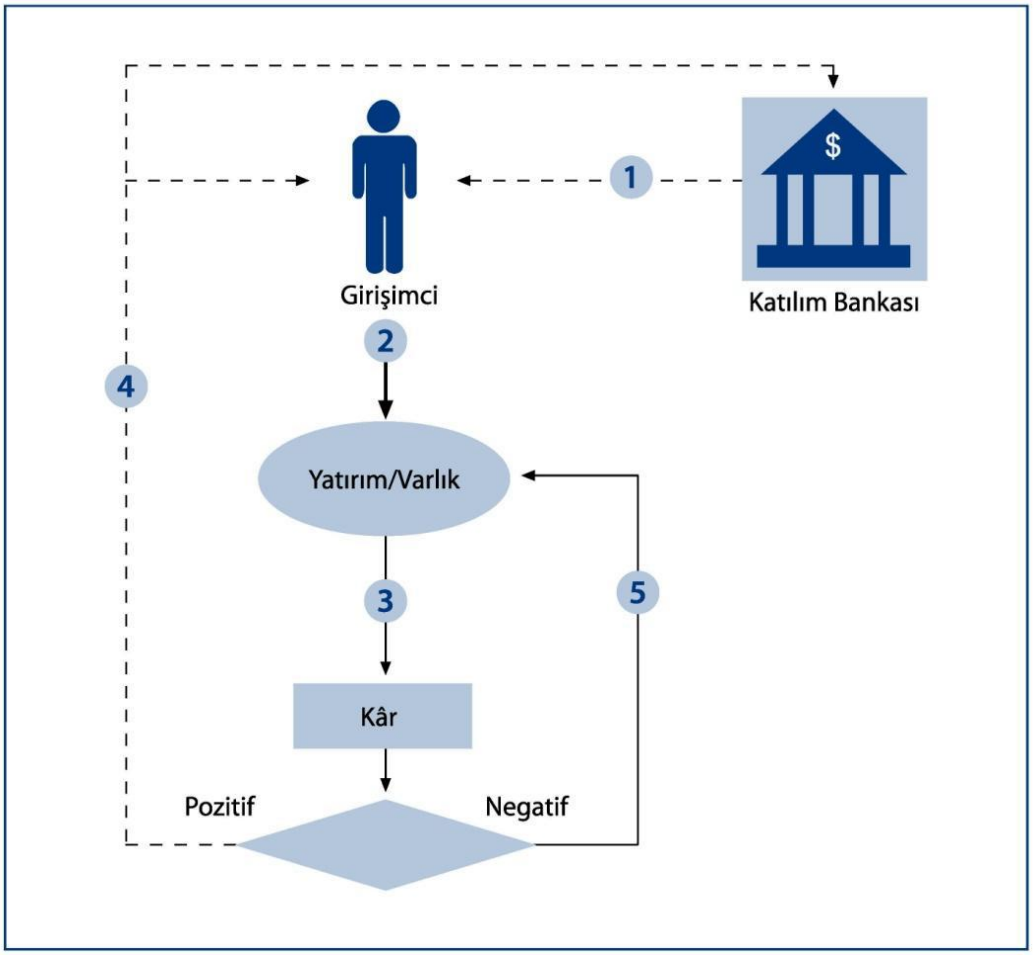
b.) Birinci Mudarip: Bankanın temsil ettiği taraftır. İslam bankaları bu temsili kapsamında mudarip sıfatını kullanarak halktan fon toplamaktadır, fakat toplamış olduğu fonu kendisi kullanmayıp yeni bir mudaribe ikinci bir mudarebe akdiyle müteşebbislere aktarmaktadır. Bu ikinci mudarebe akdinin ardından banka rab-el-mal durumuna dönüşmektedir (Çizakça, 1993:19).

c.) İkinci Mudarip: İslam bankasından ikinci mudarebe akdiyle fon alan yatırımcı tarafı ifade eder. Banka ikinci mudariplerle akid yaparken her biriyle farklı şartlar altında mudarebe akdi yapabilirler. Bu şartlar içine tarafların alacakları kar oranları da dahil olmaktadır. Bu şartların belirlenmesi de müteşebbisin durumuna ve yatırım şekline göre şekillenebilmektedir.

Müşterek mudarebe akidlerinde banka birinci mudarip ve birinci mudarebe akdi sonrasında rab-el-mal sıfatı taşımaktadır. Fakat gerçekte banka ne mudarip ne de rab-el-mal konumundadır. Buradaki sıfatları işlemin nevinden kaynaklı olmaktadır. Bankanın buradaki asıl görevi taraflar arasında aracılık görevi yürütmektir. Bu doğrultuda bankanın aracılık rolü itibariyle üstlenmiş olduğu iki önemli hukuki sonuç bulunmaktadır. Bunlar (Özsoy, 1997:137):

1. İslam bankalarının fon sahiplerinin anaparalarını zarar ihtimaline karşı güvence altına alması,
2. Aracılık rolü kapsamında İslam bankasının da belirli bir oranda kardan pay almaya hak kazanmasıdır.

Şekil 2.7 Mudarebe Finansmanında İslam Bankası – Girişimci İlişkisi

Kaynak: Obaidullah, "Islamic Financial Services", 2005, s.59.

Katılım bankası ile girişimci arasındaki ilişki ise Şekil 2.7'de görülmektedir. İlişki zincirindeki adımlar aşağıdaki gibidir (Obaidullah, 2005:59):

1. Banka ve girişimci iş planını müzakere eder ve banka girişimciye finansman sağlar,
2. Girişimci girişimi tesis eder ve girişimi yönetir,
3. Girişim kar veya zarar ile (pozitif / negatif) sonuçlanır,
4. Kâr (pozitif sonuç) olması durumunda; kâr, önceden anlaşılmış oranlar üzerinden banka ve girişimci grubu arasında paylaşılır. Zarar (negatif sonuç) olması durumunda; zarar, banka tarafından karşılanır. Bunun sonucu olarak, bankanın bu yatırımındaki varlıklarının değeri azalmış olur.

Anaparanın garantilenmesi konusu İslami bankacılık açısından oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Fon sahibinin parasının garanti kapsamıyla güvence altına alınması bir cazibe oluşturma yönünden önem arz ederken, konunun İslami açıdan uygunluğu da belirleyici olmaktadır. İslam hukukuna göre paranın getireceği kar payı ile garanti altına alınması yasaktır.

Nitekim yasak olmaması durumunda günümüz bankaları ile İslam bankaları arasında bir ayrım da kalmamaktadır. Fakat İslam hukukunda sadece anaparanın kar payından bağımsız olarak güvence altına alınması mümkündür. İslam bankaları da bu noktada kar payından bağımsız olarak sadece anaparayı güvence altına alarak bu hususu uygun hale getirmektedirler (Özsoy, 1994:105).

Meseleye özel mudarebe yönünden bakıldığında ise anaparanın güvence altına alınması söz konusu değildir. Nitekim mudarip sermayenin zararını değil, sadece emeğinin zararını çeker. Sermaye zararının mudaribe yüklenmesi mudarebe akdini hükümsüz kılmaktadır (Özsoy, 1997:138).

Mevduata garanti verilmesi hususu İslam hukuku açısından iki şekilde açıklanmaktadır. Birincisine göre müşterek mudarebede banka ortak işçi (ecir-i müşterek) durumundadır. İslam hukukçularından Ebu Yusuf, Muhammed ve İbn-i Rüşd'e göre ortak işçi gibi müşterek mudarib de kendisine emanet edilen malı garantileme ve taahhüt etme hakkına sahiptir. İkincisi, müşterek işçi verilen işi kendisi yapmaz da başkasına yaptırır ve herhangi bir zarar ortaya çıkarsa tazmin etmekle yükümlü olduğundan dolayı müşterek mudarip de emin sıfatından dolayı kendisine verilen sermayeyi üçüncü kişilere kullandırdığında oluşması muhtemel zararı tazmin etmekle yükümlü olmaktadır. Bu doğrultuda, İslam bankaları mudarebe akdiyle topladığı fonları kendisi işletmeyip üçüncü kişilere kullandırdığında zarar oluşması halinde bu zararı tazmin etmekle yükümlü olmaktadır (Özsoy, 1997:138).

Müşterek mudarebede, üç tarafın da kardan pay almaya hakkı vardır. Rab-el-mal olan fon sahibi sermayesinden dolayı, birinci mudarip olan banka aracılık faaliyetinden ve yüklenmiş olduğu riskten dolayı, ikinci mudarip de sermayeyi işleten taraf olmasından dolayı bu hakka sahip sayılırlar.

Müşterek mudarebe akdi kapsamında herhangi bir zarar durumunda ise rab-el-mal olan fon sahibinin anaparası oluşan zarardan etkilenmemektedir. Vaki olan zararı tazmin etmek birinci mudarip olan bankanın sorumluluğundadır. İkinci mudarip olan müteşebbis ise bu durumda emeğinin zararını çekmektedir. Kar ya da zarar söz konusu olmadığında ise mudi anaparasını aynen geri alır. Banka işletme masraflarını, ikinci mudarip de emeğinin zararını çeker (Bulut ve Er, 2009: 51).

Mudarabe ve muşarake metotları hisse temelli olması ve kâr paylaşımı öngörmesi açılarından birbirine benzemektedir. Bununla birlikte sahiplik ve risk gibi konularda iki model

arasında farklılıklar bulunmaktadır. İki yöntem arasındaki temel farklılıklar Tablo 2.1'de gösterilmektedir.

Tablo 2.1. Muşarake ve Mudarabe Modelleri Arasındaki Farklılıklar

Muşarake	Mudarabe
Tüm taraflar yatırım yapar.	Sadece rabbül mal yatırım yapar.
Tüm taraflar işin yönetiminde yer alır ve aynı zamanda çalışabilir.	Rabbul mal işin yönetimine karışmaz, sadece mudarib işin yönetimini üstlenir.
Zarar oluşması halinde tüm taraflar hisseleri oranında zarara katılırlar.	Zararı sadece rabbül mal karşılar. Fakat burada mudaribin bir ihmal ya da kastının olmaması gerekir.
Tarafların borçlanması sınırsızdır. Eğer işletmenin borçları varlıklarını aşmışsa işletme tekrar likidite elde etmek yoluna gidebilir. Tüm taraflar tarafından önceden belirlenen oranlarda ek sermaye koymak suretiyle karşılanabilir. Yahut tüm tarafların onaylaması halinde tek bir ortak bu borcu karşılamak suretiyle ortaklıktaki payını artırabilir	Rabbül malın borçlanması, onun koyduğu sermaye ile sınırlıdır ve izin vermediği sürece mudarib onun adına ek borçlanmaya gidemez.
Taraflar mümkün olduğunca sermayelerini ortak bir havuzda toplarlar ve şirket varlıkları herkesin sermaye yaptığı katkı oranında herkese ait olur. Tüm taraflar varlıklarda meydana gelecek değer artışlarından payını alır.	Mudarib tarafından alınan tüm varlıklar tamamen rabbül mala aittir. Mudarib sadece karlılık durumunda kardan payını alır.

Kaynak: Usmani, 2010:4.

2.5.2.3.3. Özel Mudarebe ile Müşterek Mudarebe Arasındaki Farklar

İki mudarebe şekli arasındaki en temel fark, özel mudarebede fon sahibinden alınan paranın banka tarafından işletilmesi, müşterek mudarebede ise paranın banka tarafından kullanılmayıp üçüncü kişilere kullandırılmasıdır.

Özel mudarebede fonları bankanın kendisi işletmektedir. Bu mudarebede fon sahibi bankanın belirli bir projesine katılmış olur. Diğer yandan özel mudarebede İslam bankası fon sahibinin koymuş olduğu bazı sınırlamalara tabi olduğundan banka tarafından anaparaya garanti verilmemektedir. Çünkü özel mudarebede mudarip, sermayenin zararından sorumlu tutulmamaktadır, sadece kendi emeğinin zararını çekmekle mükelleftir. İslam bankası da özel mudarebe akdinde mudarip taraf olduğundan zarar oluşması halinde sermayenin zararını tazmin etmemekte; sadece kendisinin sarf ettiği emek ve işletme zararını çekmektedir (Katouzian, 1991: 10).

Özel mudarebede karın dağıtımı projenin sonuçlanması ardından sermayenin nakit paraya çevrilmesinden sonra yapılmaktadır. Diğer bir deyişle, sermayenin ve kazancın normal paraya çevrilmeden taraflar arasında kar paylarının dağıtılması mümkün olmadığından özel mudarebede önce işletme tasfiye edilir, bunun ardından sermaye ve kar payları sahiplerine dağıtılır.

Örneğin, özel mudarebe kapsamında bir İslam bankasının bir yol projesini finanse ettiğini düşünelim. Fon sahipleri sahip oldukları fonları bu projeye yatırdıklarında sadece bu projenin kar ve zararına ortak olurlar. Burada fon sahibi rab-el-mal, banka ise mudarip sıfatındadır. Projenin sonuçlanması ile oluşan kar ve zarar belirlendikten sonra dağıtım gerçekleştirilir. Proje devamında ne banka ne de mudi kar almamaktadır. Proje sonucunda kar elde edilmişse belirlenen oranlar derecesinde taraflar kardan paylarını alırlar. Nötr durumda ise iki taraf da kar elde edemez. Zarar durumunda ise fon sahipleri sermayelerinin zararını üstlenmekle yükümlüdürler. Bankanın buradaki zararı sadece emeği ve işletme masrafları ile sınırlıdır. Eğer banka da bu projeye kendi fonlarından katkıda bulunmuşsa o da sermayeye katılımı oranında zararı karşılamakla mükellef olmaktadır (Ayub, 2007: 194).

Müşterek mudarebede ise fon sahibi, fonun kullanımı konusunda bankayı tamamen serbest bırakmaktadır. Bu doğrultuda, fon sahibinin karı sadece belirli bir projeden değil, İslam bankasının girdiği bütün yatırımların toplamından doğmaktadır. Diğer yandan fon sahibinin anaparası banka tarafından güvence altında tutulmaktadır. Ancak kar-zarar durumu kesinlikle güvence altında değildir. Aksi takdirde karın güvence altına alınması durumu faiz ilişkisini devreye sokmuş olur.

Müşterek mudarebede fonlar bankanın kendisi tarafından işletilmemektedir. Banka mudarebe akdiyle toplamış olduğu fonları sanayi, tarım ve ticaretin finansmanına, ya da sanat ve zanaat sahibi olup iş kurmak ya da işini büyütmek isteyen şahıslara kullandırmaktadır. Bu fonlar kullandırılırken bankanın kar dağıtımı için projenin sonuçlanmasını beklemesi gerekmemektedir. Fon sahipleri bu mudarebede paralarının miktarı ve bankada kalma süresine göre kardan pay almaktadırlar. Bu doğrultuda İslam bankaları üç aylık, altı aylık ve yıllık olmak üzere vadelere ayırdığı mali dönemlerin sonunda oluşan karları hesaplar ve sahiplerine dağıtır.

Özetle, özel mudarebede banka ve mudi olmak üzere iki taraf varken müşterek mudarebede üçüncü bir taraf olarak müteşebbis bulunmaktadır. Özel mudarebede anaparanın

güvence altına alınması söz konusu değilken müşterek mudarebede anapara banka tarafından güvence altındadır. Özel mudarebede toplanan fon banka tarafından belirli bir proje için kullanılırken müşterek mudarebede toplanan fon banka tarafından kullanılmayıp banka aracılığı ile üçüncü kişilere çeşitli projeler için kullandırılmaktadır.

Son olarak müşterek mudarebede kar payı ödemeleri projenin tamamlanmasından bağımsızken özel mudarebede kar ve zararın hesaplanması ve dağıtılması projenin tamamlanması ardından mümkün olmaktadır. (Ayub, 2007: 195).

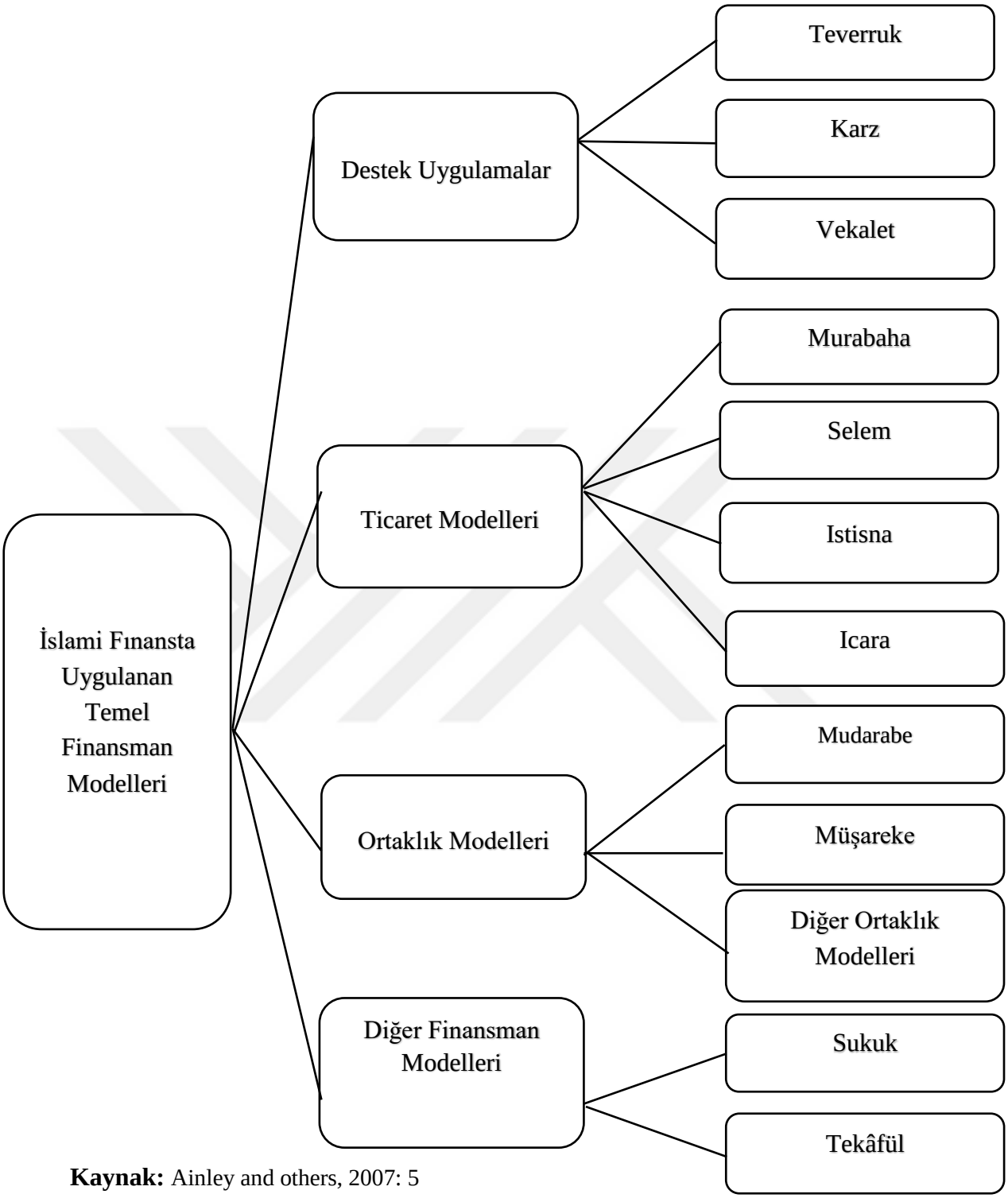
2.6. İslami Finansta Uygulanan Temel Finansman Modelleri

Geleneksel finansta para bir meta olarak görülür, böylece elde edilen gelir de sadece yapılan yatırımın zaman değeri ile orantılı olacaktır. Fakat *İslami finans, varlık temelli bir sistemdir* ve klasik finanstaki gibi parayı bir meta olarak görmez. Toplumsal refahın yükseltilmesi için paranın üretimi teşvik eden faaliyetlerde kullanılması gerekmektedir. Bu sebeple İslami finansta vade farkı meşru görülür. Paranın yatırıma dönüştürülmesi somut bir varlığın fiziki aidiyeti yolu ile iktisadi kullanımına katkı sağlama şeklinde olur. Reel varlıkların alım satımı şeklinde ticaretinden elde edilen kar, hizmet, geçiş, kira ve intifa hakkının transferinden elde edilen gelirler gibi aynı kapsam içerisinde değerlendirilmektedir (Cox and Others, 2005: 137).

İslami finansta yasaklanan ribâ gibi uygulamaların yerine, Fahreddin Razi toplumda iktisadi ve ticari faaliyetlerin yürütülebilmesini sağlayacak bazı alternatifleri kullanabileceğimizi belirtmektedir (Ainley and others, 2007: 4).

Kişi ve firmalar, işletme faaliyetlerinin niteliğine ve içinde bulunulan şartlara uygun olarak, yasaklanan durumlar haricinde farklı ekonomik ve hukuki uygulamalar ile para kazanabilirler. Kişilerin ve firmaların gerçekleştirdiği işlemler bahsedilen İslami finans sistemi içerisinde gerçekleştirilir. İslami finans sistemi içerisinde İslami hukuka uygun olarak yürütülen modeller, araçlar ve yöntemler mevcuttur. Bunların en başında çeşitli ticaret ve ortaklık yöntemleri bulunmaktadır.İslami finansta bahsedilen temel finansman modelleri Şekil 2.8.'de gösterilmektedir.

Şekil 2.8 İslami Finansta Uygulanan Temel Finansman Modelleri

Kaynak: Ainley and others, 2007: 5

Şekil 2.8'de olduğu gibi İslami finansta uygulanan modellerini dörde ayırabiliriz: Bunlar: Ortaklık modelleri, ticaret modelleri, diğer finansman modelleri ve destek uygulamalardır.

2.6.1. Mudarebe

Mudarebe İslami finans sisteminde en fazla kullandığı finans metotlarından biridir. Bu finansman yönteminde banka projenin bütün masraflarını karşılamaktadır. Diğer bir ifadeyle, yapılan yatırımdaki tüm sermayenin sahibi bankadır. Bunun istisnası sayılan müşterek mudarebede ise İslam bankası yatırımın sermayesini kendisi karşılamayıp topladığı fonlarla yatırımı finanse etmektedir. Bankanın buradaki dahli fon sağlama, bilgi ve emek yönünü kullanmasıdır (Özsoy, 1997:146).

Mudarebe usulü daha çok dahili veya harici ticaretin finansmanında kullanılmaktadır. Mudarebe akdi gerçekleştirilmeden önce yatırımın en karlı seviyede olmasını sağlamak ve olası zarardan ve kar oluşmama noktasından kaçınmak için banka fizibilite çalışması yapmaktadır. Diğer yandan kötüye kullanımın engellenmesi için banka tarafından fon talep eden kişi veya kurumun alım satım belgeleri ve mali defterlerinin düzenli tutulması istenebilmektedir.

2.6.2. Müşareke

Müşareke kavramı, iştirak etme, bir şirketin sermayesine katılarak ona ortak olma anlamına gelmektedir ve esas olarak hem sermaye hem de ortaklık öngören bir yapıya sahiptir. İslam hukukunda ise bu işleme *şirket-i inan* denmektedir (Özsoy, 1997:147). Mudarebe ile müşareke arasındaki farka bakıldığında; mudarebede işe sadece sermayesini koyan bir sermayedar ile emeğini ve tecrübesini ortaya koyan bir girişimci varken müşarekede hem sermayedar hem de etkin bir girişimci vardır. Diğer bir ifadeyle, mudarebede bir taraf sermaye, diğer taraf emek koyarken, müşarekede ise taraflar hem işe hem sermayelerini hem de emek ve bilgilerini koyarlar. Buna ek olarak, mudarebede mali zarar sadece sermayedara ait iken, müşarekede zarar her iki tarafa da aittir (Takan, 2001:17).

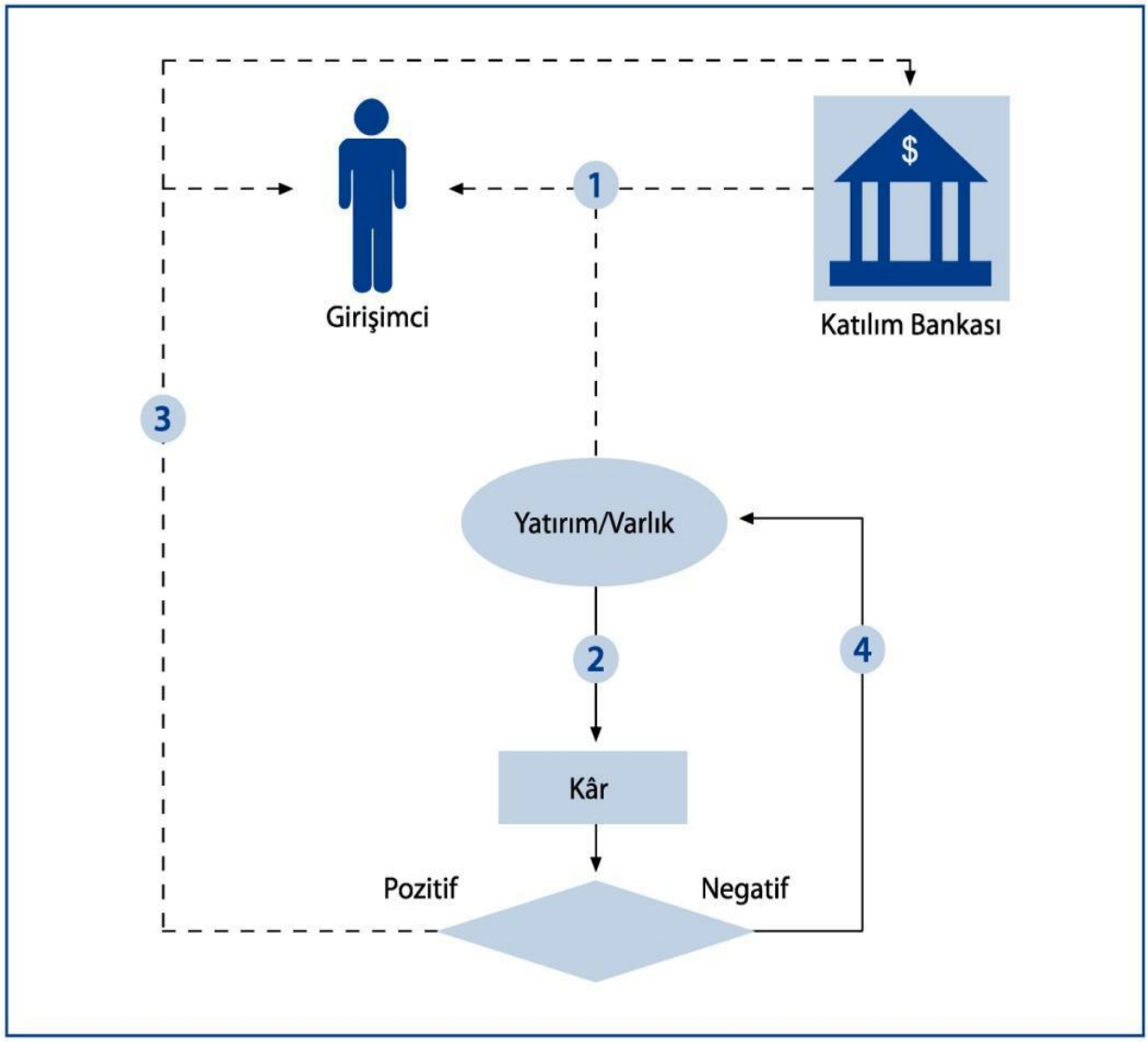
Müşareke akdinde işin her bir ortak tarafından yürütülüp yürütülmemesine bakılmaksızın işin sonucunda bütün sermayedarlar önceden belirlenen kar oranı kapsamında kar paylarını almaktadırlar. Bu noktada karın önceden taraflar arasında belirlenmiş olması ve sermaye paydaşlarının karşılıklı olarak birbirlerinden razı olmaları esastır. Bu doğrultuda, işin tüm ortaklar ya da sadece bir ya da birkaç ortak tarafından yürütülmüş olmasına bakılmaksızın sermayeler ortak olduğu halde kar payları farklı olabilmektedir. Diğer yönden, tarafların sermaye payları farklı olsa da kar payları eşit olabilmektedir.

Bu hususla ilgili İslam hukuku içinde iki farklı görüş bulunmaktadır. Eşit oranda sermaye katmalarına karşın sermayedarlardan bir ya da birkaçının diğerlerine nazaran daha yüksek oranda kar payı alması Hanefi ve Hanbeli görüşüne göre uygulanmaktadır. Bu görüşe göre, ortaklardan bazılarının işin yürütülmesinde daha aktif olması ya da emek katkısının daha fazla olmasına dayanmaktadır. Maliki ve Hanbeli görüşlerine göre ise, kar sermayeye tabi tutulduğundan, tarafların kardan eşit oranda pay almaları gerektiği kabul edilmektedir (Şekerci, 1981:200). İslam bankaları bu noktada, emeklerinin ve bilgi birikimlerinin işin yürütülmesinde daha aktif olduğunu ifade ederek sermayelerine oranla daha fazla kar payı alma yöntemini benimsemekte bu doğrultuda müşareke akdini gerçekleştirmektedirler (Khan, 1984:42).

Müşareke akdinde faaliyet alanıyla ilgili herhangi bir kısıt bulunmamaktadır. Sözleşmeler, vekâlet üzerine kurulduğundan süreli veya süresiz olarak kurulabilmektedirler. Diğer önemli bir husus, yapılan ortaklıkta kefalet söz konusu olmadığından dolayı bu sözleşmeye gayrimüslimler de ortak olabilmektedirler. Sözleşmenin temel unsurlarını sermaye ve kar oluşturmaktadır ve bu sermaye ve karın eşit oranlarda olma zorunluluğu yoktur. Zarar durumunda ise, oluşan zarar tarafların koymuş oldukları sermaye oranları doğrultusunda paylaştırılmaktadır (Akın, 1986:149).

Müşareke yöntemiyle finansmanın uygulanması İslam bankasının, ortağı durumundaki müşterisi tarafından talep edilen sermayenin bir kısmını sağlama sorumluluğuyla fiiliyata geçmiş olur. Müşteri ise kendi mali imkanları ve projenin özelliklerine uygun olarak proje sermayesinin geri kalanını sağlamakla yükümlüdür. Bu noktada müşteri, bankadan talep etmiş ve almış olduğu sermayenin denetim, gözetim ve işletilmesinden sorumlu olduğu için projeden de daha fazla kar payı alma hakkına sahip olur. Burada kar dağıtımı da şu şekilde olmaktadır: müşteri, yaptığı iş ve uzmanlığı nedeniyle kardan belirli bir ücret alır. Geri kalan kar ise yatırıma mali katkısı bulunan ortaklar arasında (banka, sermayedarlar) iştirak paylarıyla orantılı olarak dağıtılır. Zarar durumunda ise müşteri ilave bir zarara maruz bırakılmamaktadır (Özsoy, 1997:148).

Şekil 2.9 Müşareke Finansman Modelinin İşleyişi

Kaynak: Obaidullah, 2005:62.

Müşareke finansmanının yapısı Şekil 2.9'de yer almaktadır. Müşareke finansmanındaki ilişki zinciri şu şekildedir (.Obaidullah, 2005:62).

1. Banka ile girişimci iş planını müzakere eder ve ortak bir şekilde girişime fon sağlar,
2. Banka ve girişimci ortak girişim şeklinde bir girişim kurarlar; banka ile girişimci arasında ortaklık müzakerelerinde varılan anlaşmadaki koşullara bağlı olarak girişimin faaliyetlerini yönetirler ve sorumluluk taşırlar. Ortak girişim kâr veya zarar ile (pozitif/negatif) sonuçlanır,

3. Kâr (pozitif sonuç) olması durumunda; kâr, önceden anlaşılmış oranlar üzerinden banka ve girişimci arasında paylaşılır,
4. Zarar (negatif sonuç) olması durumunda; zarar, ortak girişime yatırılan fon oranında banka ve girişimci tarafından karşılanır. Bunun sonucunda ortak girişimdeki bankanın ve girişimcinin payında bir değişiklik olmaz, ancak ortak girişim değer kaybeder

Müşareke yöntemi genellikle sanayinin finansmanında, teçhizat ve makine alımlarında kullanılan finansal bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ticaretin finansmanında da kullanılması vakidir.

2.6.3. Müşareke-i Mütenakısa

Bu finansal entrümanın Türkçe karşılığı azalan ortaklık olarak ifade edilmektedir. Diğer finansal araçlara göre yeni sayılabilecek ve 1990'lardan itibaren ortaya çıkmış bir finansal araçtır (Boualem ve Tariqullah, 1995:15). Finansman yöntemi olarak bu müşareke türü, bankanın müşterisiyle müşareke akdi kurmasından ve projenin gelir sağlamaya başlamasının ardından uygulanmaktadır. Örneğin, bir projeyi desteklemek için kurulan normal müşareke akdinin ardından, eğer bir müşteri bu mülke sahip olmak istiyorsa yıllık olarak o mülkün hisselerini bankadan talep eder ve böylelikle bankanın ortaklıktaki hissesi gittikçe azalır. Ortaklıktaki hissesi azalan bankanın, gelirdeki payı da orantılı olarak azalır. Böylece pay tamamen müşteriye geçtiğinde finanse edilen mülk tamamıyla müşteriye geçmiş olur. Ürdün Katılım Bankası tarafından yoğun olarak kullanılan bu yöntem, işlem yönünden taksitli satışa benzemektedir (Ahmad, 1993:41).

2.6.4. Murabaha

İşlem türü itibariyle murabaha bir satış işlemidir. Sermaye sahibinin satın almak istediği malı, üzerine belirli bir kar payı koyarak İslam bankasının vadeli olarak satışını ifade etmektedir. Bu finansman türünde işlem şu şekilde işlemektedir: Kişi ya da kurum satın almak istediği malın bedelini karşılamak üzere İslam bankasına başvurur. İslam bankası bu malın bedelini sermaye talebinde bulunan kişiye vermeyip malı kendisi satın almakta ve satın aldığı bu malı üzerine kar payı koyarak müşteriye satmaktadır. Burada önemli olan husus, malın fiziki olarak mevcut olması gerekliliğidir.

İslam bankası tarafından müşteriye satılan malın bedelinin tahsili bir defada veya taksitler halinde de olabilmektedir (Takan, 2001:17). Murabahada satın alınan malın fiyatı, kar marjı ve nihai satış bedelinin açıkça ortaya konması gerekmektedir (Ahmad, 1993:37). Genel olarak iki farklı finansman gereksiniminde başvurulan bir finansal araçtır.

2.6.4.1. Satın alma Emriyle Murabaha Satışı

İhtiyacı olan malı satın alma gücü olmayan müşteri bankaya başvurarak söz konusu malın banka tarafından satın alınmasını talep eder. Burada müşterinin ilgili malın banka tarafından satın alınmasını emretmesi ve ilgili malı bankadan satın alacağını taahhüt etmesi gerekmektedir. Diğer yandan banka, müşterinin talebi üzerine satın aldığı malın üzerine belirli bir kar koyma ve belirli taksitlerle ödeme anlaşması yapma hakkına sahiptir.

Örneğin, yeni bir muayenehane açan diş hekimi, satın alma gücünün yeterli olmadığı teçhizatın banka tarafından satın alınmasını talep edip bankadan geri alma vaadinde bulunur. Burada banka teçhizatı satın alıp diş hekimi olan müşteriye, üzerine belirli bir kar koyarak ve ödeme planı oluşturarak satar.

2.6.4.2. Murabaha Yoluyla Dış Ticaretin Finansmanı

Murabaha yöntemi daha çok dış ticaretin finansmanında, işletmelerin hammadde ve yarı mamül ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmaktadır. Bir örnekle açıklanacak olursa, Banka X ülkesinden Y ülkesine satış yapmak isteyen ihracatçıdan, Y ülkesindeki ithalatçı tarafından istenilen ve şartnamesine uygun olan evsaftaki malı, tespit edilmiş bulunan maliyet fiyatı ve isletme kârı sınırları içinde satın alır. Burada ortada yalnız Y ülkesindeki ithalatçı ajanın bu evsaftaki malı almak isteğine dair ve yasal olarak bağlayıcılığı olan bir satın alma sözü ve İslam bankasına vaadi vardır. Bu şartlar altında İslam bankası X ülkesindeki ihracatçıdan malı satın alır ve Y ülkesindeki ithalatçıya satar. İthalatçı da buna karşın banka ile kararlaştırdığı bir ödeme planı çerçevesinde parayı ödemeye başlar (Özsoy, 1997:151).

2.6.5. İcare (Kiralama, Leasing)

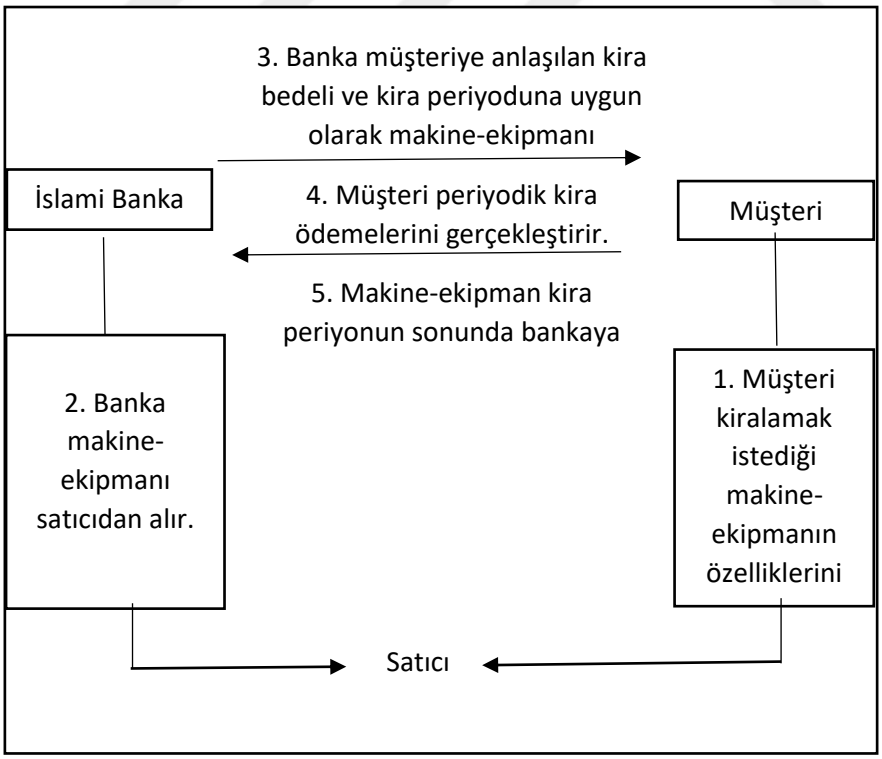
İcare kavramı bir gayrimenkulün kiraya verilmesi suretiyle banka tarafından müşteriye kullandırılması işlemini ifade etmektedir. Burada banka tarafından satın alınan bir makina, teçhizat ya da alet edevatın müşteriye kiralama yöntemiyle belirli bir süre için kullandırılması söz konusudur. Müşteri, söz konusu varlığı belirlenen süre içerisinde kullanması karşılığında bankaya belirli bir ücret ödemektedir. Ödenecek kira bedeli de genel olarak makine – teçhizatın

amortisman giderleri karşılandıktan sonra üzerine belirli bir kar payı konulması yoluyla tespit edilmektedir. Kiraya veren İslam bankası ve kiralayan müşteri arasında yapılan bu sözleşmede kiranın bedelinin ve süresinin belirlenmiş olması gerekmektedir (Bayındır, 2001:132).

İcare yoluyla finansman yöntemi son zamanlarda gittikçe önem kazanan bir finansman aracı haline gelmiştir. Bu finansal araç daha çok orta ve uzun vadeli finansman gereksinimlerinde kullanılmaktadır. Burada kiraya verilen malın mülkiyeti bankaya aittir. Müşteri ise bu maldan faydalanan taraftır. Kiralamanın müddeti de malın kullanılabilirlik süresiyle doğru orantılıdır (Takan, 2001:18).

İslam bankalarının finansal bir araç olarak kullanıldığı icare yöntemi günümüz bankalarında da leasing işlemi olarak kullanılmaktadır. Faizli bankacılık sistemi içerisinde bu finansal araç ilk olarak 1950'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde orta vadeli finansman ihtiyacının karşılanması düşüncesiyle kullanılmaya başlamıştır. İslam hukuku içerisinde ise bu yöntem çok daha öncelerden kullanılmaya başlanmış ve kullanılış esasları en ince detaylarıyla yer almıştır.

Şekil 2.10 Tipik bir icare modelinin işleyişini göstermektedir

Kaynak: Sümer, 2016:6

2.6.6. İcare ve İktina

İcare işleminin sonunda İslam bankasından kiralanan malın müşteri tarafından satın alınması yöntemidir. İslam bankasından herhangi bir menkul ya da gayrimenkul malını kiralayan müşteri zaman içerisinde kiraladığı malı satın almak isterse bu finansal araç vesilesiyle satın alma işlemini gerçekleştirebilmektedir. Bu yöntemde müşteri malın bedelini belirli taksitlerle bankaya ödeyerek ödeme sonunda malın mülkiyetine tamamen sahip olur. Malın bedeli ödendikçe ödenen kira oranı da ters orantılı olarak düşerek ortadan kalkar (Takan, 2001:18).

2.6.7. Bey'i Müeccel (Vadeli Satış)

İslam hukuku kapsamında yer alan bu finansal araçta, banka tarafından müşteriye önce mal teslim edilir sonrasında malın bedeli vadeli olarak tahsil edilmektedir. Bu yöntemde İslam bankası, işletmeler için gerekli olan makine, teçhizat, hammadde ve yarı mamülleri peşin olarak satın alıp müşterisine vadeli olarak satmaktadır (Ahmad, 1993:39).

2.6.8. Selem Selef

Üretim finansmanında kullanılan yöntemlerden biridir. İran'da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yöntemde İslam bankası herhangi bir üreticinin üreteceği malı peşinen satın almaktadır ve genel olarak bir yıl vadeli olarak satın alınan bu malı banka fiziki olarak ele aldıktan sonra piyasa şartlarına uygun olarak bu malı satmaktadır (Ahmad, 1993:57).

2.6.9. Karz-ı Hasen

Basit tanımıyla faizsiz olarak verilen borcu ifade etmektedir. İhtiyacı olan kişi ve kurumlara verilmesi söz konusudur. Bu noktada İslam bankaları, ihtiyaç sahiplerine sosyal ve ekonomik kalkınma amaçlı olarak iki şekilde karz-ı hasen verebilmektedirler. Bu yöntemde aslolan esas, bankanın bu paranın geri ödemesini ödeyeni zora sokmayacak vadeler halinde geri almasıdır (Akın, 1986:184).

2.6.10. Tavarruk

Gittikçe yaygınlaşan bir finansal araçtır. Bu yöntemde, murabaha akdiyle bir İslam bankasında parası bulunan kişi ya da kurumun bu parası banka tarafından müşterisi adına emtia borsasından altın, gümüş gibi bir mal satın alınarak değerlendirilir. Kişi ya da kurum da bu

emtiayı vadeli olarak bankaya satar. Banka da bunun ardından kendi mülkiyetine geçen bu malı borsada satarak kişi ya da kurumun elinde bulunan bu fonu kullanılabilir hale getirir. Bunun sonucunda murabaha yöntemiyle parasını yatıran kişi ya da kurum, belirtilen vade içinde malın peşin alımı ile vadeli satımı arasındaki fark kadar bir kazanç elde etmiş olur (SERPAM, 2013:6)

2.6.11. Tekafül

Tekafül tanımı en kısa haliyle İslami sigorta ya da faizsiz sigorta olarak ifade edilmektedir. Bu sigortacılık türünde yardımlaşma ve karşılıklı sigorta şeklinde bir işlem uygulanmaktadır. Bu şekildeki sigorta şirketleri, üyelerinden toplamış olduğu sigorta primlerini çeşitli havuzlarda topladıktan sonra bu primleri, üyelerinin bilgileri dahilinde işletirler. Normal sigorta şirketlerinde ise toplanan primlerin nerelerde işletildiği ve kullanıldığı üyelere bildirilmemekte ve yatırım konusunda İslami hassasiyetlere dikkat edilmemektedir. Bu noktada İslami sigortacılık ile normal sigorta şirketleri arasındaki temel farkı toplanan primlerin nerelerde işletildiğinin sigorta üyeleri ile paylaşılması hususu oluşturmaktadır (White, 2010: 18).

İslami sigortacılıkta hedeflenen temel amaç, fertlerden birinin sigortalatmış olduğu mala herhangi bir zarar gelmesi durumunda bu zararın tazminini sağlamaktır. Bu sigorta işlemi şu şekilde işlemektedir; herhangi bir malını sigortalatmak isteyen kişi ya da kurum sigorta şirketine başvurup üye olurlar ve yıllık ya da aylık olarak belirli bir süre için bir bedel öderler. Şirket tarafından kişi adına kaydedilen bu tutarın bir kısmı olası zarar ve hasarlar için rezerve edilip geri kalan kısmı İslami hassasiyetlere uygun olarak yatırıma ve ticarete dönüştürülür. Burada, yapılan ticarete ve yatırıma bütün üyeler ortak sayılmakta ve bazı durumlarda yapılan ticaretin geliri sigortalıların hasarlarını karşılamakta ve geri kalanı da fona kaydedilmektedir. Gelirin yeterli olmaması durumunda hasarlar fondan karşılanmaktadır. Diğer yandan kurum giderleri de yine bu fondan ve ticari gelirden karşılanmaktadır (Billah, 2007: 418).

Bu bilgiler kapsamında tekafül sigorta sisteminin temel ilkeleri şu şekilde sıralanabilir (Acar 2012:3):

1. Yardımlaşma unsurunun ve amacının bulunması,
2. Sermayedar ve sigortalılardan toplanan primlerin faiz dışı piyasa araçları ile değerlendirilmesi,
3. Sigorta teminatı verilen konularda gayrı ahlaki ya da meşru görülmeyen vb. iktisadi kıymetler için seçici davranılması.

Katılımcı, yıllık olarak önceden belirlenmiş belli tutarda parayı ödeyip, para üzerindeki mülkiyetini sürdürmekte, ancak belli süre için parasını kullanamamakta, kısa bir süre sonra, parasını, birikmiş kârı ile birlikte çekebilmektedir. Burada katılımcı, parayı çekene kadar mudarebenin bir ortağı olmakta ve para tekafül işletmesi tarafından değerlendirilmektedir. Toplanan primler bir havuzda toplanmakta ve havuz sanki bir şirket gibi yönetilmektedir. Hasar vb. sigorta karşılıkları ödendikten sonra kalan para, klasik sigortacılıkta hazine bonosu, devlet tahvili gibi mali araçlarda değerlendirilirken, İslami bankalarda, yani tekafül uygulamasında ise faiz içermeyen araçlarda değerlendirilerek paranın elde tutulmasından kaynaklanan maliyet giderilmekte ve dönem sonunda elde edilen kâr sigortacı ve sigorta ettiren arasında paylaşılmaktadır (Yıldırım, 2014:50)

İslam hukuku kapsamında takafül sisteminin temel şartları şu şekilde sıralanmaktadır (Acar, 2012:10).

1. Faiz (riba) ve belirsizlik yasaktır. ("asset backing" ilkesine uyulması gerekmektedir),
2. Aşırı risk almama (maisir) ,
3. Finansmanın somut, gözle görülür ve elle tutulur bir varlığa dayandırılması gerekir,
4. Kâr ve zararın paylaşılması ilkesine uyulması gereklidir,
5. Spekülasyon yasaktır,
6. Sözleşmede belirsiz ya da net olmayan hususlar (gharar) bulunmamalıdır,
7. İslami olarak uygun olmadığı düşünülen ve faiz içeren araçlara yapılan yatırımlar bulunmamalıdır.

Tekafül esasına dayanan üç temel sigortacılık modeli bulunmaktadır (Tekafül Sigorta, 2012:1):

a) Kar Paylaşımı (Mudarebe) Modeli: Kar paydalı tekafülde tekafül işletmecisi bir girişimci gibi hareket etmekte ve yatırımcılardan periyodik olarak katkı payları kabul etmektefir. Hasarlar için ödenen paralardan kalan artı paranın nasıl paylaşılacağını sermayeyi karşılayan katılımcılar ve girişimci konumundaki tekafül işletmecisi kendi aralarında belirli bir orana bağlı olarak belirlemektedir. Diğer bir deyişle, tekafül şirketi katılımcıların ödediği paralardan hasarlar için ödenen paralar sonrası kalan artı paranın ve katılımcısı paralarının

yatırımından gelen paranın önceden belirlenmiş belirli bir oranını alır. Bu model özellikle Asya'da, bilhassa Malezya'da uygulanmaktadır (Yıldırım, 2014:52)

b) Wakalah Modeli: Wakalah tekafül sigortanın çalışma modelinde, tekafül sigorta şirketi bu hizmeti karşılığında katılımcıların ödediği paralardan belirli bir miktar yönetim ücreti kesintisi yapar.

c) Kombine Model: Melez bir model olarak hem kar paylaşımı hem de Wakalah modelinin bileşenlerini içeren karma bir yapıya sahiptir.

Dünya genelinde uygulamaları ilk olarak 1979'da Sudan'da görülen Faizsiz sigortacılıkta en gelişmiş sistem Malezya'da bulunmaktadır. Malezya'nın yanı sıra Mısır, Cezayir, Ürdün, Tunus, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Senegal ve Singapur gibi ülkelerde uygulanıyor. Moody's Yatırımcı Hizmetleri'nin araştırmasına göre, İslami sigortacılık sektörü artan talep nedeniyle 2015 yılına kadar 7,5 milyar USD'ye ulaşacaktır (Yıldırım, 2014:54).

2.6.12. Sukuk

Sukuk kavramı kelime anlamı itibariyle sertifika ve vesika anlamlarını içinde barındırmaktadır. Piyasa kavramı içerisinde sukuk, varlık senedi veya menkul kıymetleştirilmiş varlık şeklinde tanımlanmaktadır. İslami bono olarak adlandırılan sukuk'un 6 temel türü bulunmaktadır. Bunlar, mudarebe sukuku, müşareke sukuku, icare sukuku, selem sukuku, istisna sukuk, ve hibrid sukuk olarak sıralanmaktadır.

Sukuk'u diğer bono ve tahvillerden ayıran temel özellik bir varlığa dayanması zorunluluğudur. Bu yönüyle varlık senetlerine benzemektedir. Bu noktada sukuk sahiplik hakkını temsil etmekte ve diğer İslami finansman araçlarında da olduğu gibi gerçek bir yatırım veya ticari faaliyet ilişkisini temel almaktadır. Bu durum şu şekilde açıklanmaktadır: Şu an ülkemizde de yapılan faizsiz bankacılık modelinde nakit kredi kullandırmanın ve ticari olmayan kredi kullandırışlarının yasak olduğu bir gerçektir. Kredi (Fon) kullandıran kurum kaynağı nereye aktardığını bilmek zorundadır. Sukuk sisteminin işleyişi de aynen bu şekildedir. İhraç edilen bütün sertifikaların temelinde gerçek bir ticari ilişki ve gözle görülebilir maddi bir gerçeklik istenmektedir. Aşağıdaki tabloya göre leasing yöntemiyle sukuk işleminin süreci şu şekilde örneklendirilebilir. (Tunç, 2010:152).

Şekil 2.11 Sukuk Finansal Aracının İşlem Süreci

Kaynak: Ulus, 2010:32.

Bu şekilde görüldüğü üzere, icara (kiralama) yöntemiyle ihraç edilen sukuk paylaştırılmamış mülkiyeti temsil eder. Kiralamaya söz konusu olacak varlık taşınmazlar dahil gelir paylaşımına dayanan alacaklara kadar gider. Dönemsel gelirlerden oluşturulan kira sertifikalar sürekli olarak alım satıma imkan sağlar. Dönemsel gelir paylaşımları ve sukuka konu varlığın değerine yatırılan anapara sukuk ihracı yapan şirketin yükümlülüğündedir. Burada varlığın değerinin artmasının veya azalmasının bir önemi yoktur çünkü yatırımcılar kira gelirlerini paylaşmaktadırlar. Aracı Şirket ("Issuer SPV"), yatırımcıların temsilcisi olarak, sukuka temel teşkil eden varlığı Sukuk İhraç Şirketi'nden satın alır ve gerekli ödemeyi yapar. Aracı Şirket hemen bu varlığı Sukuk İhracı Şirketine kira sertifikasının süresi kadar kiralar. Kira bedeli sabit olabileceği gibi piyasa şartlarına duyarlı olarak değişken de olabilir (LIBOR + margin). Bu kira bedelleri sukuka yatırım yapan yatırımcılarla paylaşılır. Sukuk İhracı Yapan

Şirket kiralama sonunda sözkonusu varlığı ilk fiyatından geri almayı taahhüt eder ve de Aracı Şirket de yatırımcıların temsilcisi olarak aynı bedelden satmayı taahhüt eder. Taahhütler birbirinden bağımsız olmak zorundadır (Ulus, 2010:33).

Dünyada son 10 yılda 120 milyar dolar sukuk ihracı gerçekleşmiştir. Sukuk ihraçları son 10 yılda küresel olarak toplamda 120 milyar USD'ye ulaşırken uzun süredir gündemde tutulması ve katılım bankalarınca talep edilmesine rağmen Türkiye'de gerekli yasal izin ve mevzuat düzenlemeleri 2010 yılında tamamlanmıştır (Sermaye Piyasası Kurulu, Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ, Erişim tarihi: 1 Nisan 2010, Seri: 3, No: 43, s.1-6).

Türkiye'de ilk sukuk uygulaması Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. tarafından 2010 yılında gerçekleştirilmiştir. Liquidity Management House ve Citibank'ın ortak lider düzenleyiciler olarak görev aldığı bu işlemle Kuveyt Türk, özellikle Körfez Bölgesi'nde ve Malezya'da geniş bir uygulama alanı bulan bu finansal ürünü Türkiye ile tanıştırmıştır. 100 milyon USD'lik 24.08.2010 vadeli bu ihraca, ihraç tutarının 1,5 katı oranında bir talep gelmiş ve nihai getiri yüzde 5,25 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu tahvil Londra Borsasında işlem görmektedir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, "Körfez Semayesini Sukuk'la Çekmeye Başladık", 31 Ekim 2011, http://www.tkbb.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=4156&Itemid=846, Erişim tarihi: 30 Kasım 2012, par4).

Diğer yandan, İslam Kalkınma Bankası'nın net aktif değerlerini teminat göstererek çıkarttığı Sukuk adlı tahvil ve bonoların, Standard and Poor's dahil, Batılı saygın kredi derecelendirme kuruluşlarından "AAA" kredi notu alması, bu alandaki başarıya örnek gösterilmektedir.(Standarts and Poor's Rating Services, "The Globalisation of Islamic Finance: Connecting the GCC with Asia and Beyond" 14 Ocak 2013, s.5).

Dünyada faizsiz bankacılık yapan finansal kuruluşlar, bono ve tahvil çıkarıp bunları satarak, ipotekli konut kredisi ve otomotiv kredileri vermektedirler. Wall Street Journal Gazetesi'ni basan ve borsacılara gerçek zamanlı malî enformasyon hizmetleri sunan Dow Jones & Co. İslamî piyasa endeksi de hazırlamaktadır. Alkollü içkiler, tütün ürünleri ya da domuz ürünleri satan şirketler ile çocuk işçiliği ya da pornografiden kâr sağlayan şirketlerin hisse senetlerine bu endekste yer verilmemektedir (Bkz: http://www.djindexes.com/islamicmarket/). Sukuk'un temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (İstanbul Ticaret Odası, "Sukuk Fenomeni

Türkiye'yi Sarsacak", http://www.ito.org.tr/wps/portal/gazete-detay?WCM_GLOBAL_CONTEXT=ito_portal_tr/ito-portal/gazete/gzt-2012/gzt-2012-1/gzt-2012-1-27/fdfe818049f234cb9dddbd2c23397de9, Erişim tarihi: 30 Kasım 2012):

1. Sukuk, orta-uzun vadeli sabit veya değişken getiri sağlayan faizsiz sermaye piyasası ürünüdür.
2. Uluslararası derecelendirme kuruluşları tarafından değerlendirme ve derecelendirmelerinin yapılması yatırımcılar tarafından sukukun risk/getiri analizinin yapılmasında rehber olarak kullanılmaktadır.
3. Kolay ve etkin ödemesinin yapılmasıyla yatırım süresince düzenli gelir akışı sağlamaktadır.
4. Likit bir araç ve ikincil piyasada işlem görmektedir.

Sukuk ve bono arasındaki temel farklara bakıldığında; bono, ihraç edenin belirli tarihlerde faiz ve anaparayı bono alıcısına ödemesini sözleşme ile yükümlülük haline getiren borç yükümlülüğü sözleşmesidir. Buna karşılık sukuta, sukuk alıcısı ilgili varlıkta tam tasarruf hakkı kazanmaktadır. Sonuç olarak sukuk alıcısına sukuk varlıklarının satılmasından oluşacak hâsılatın yanında sukuk varlıklarından elde edilen gelirlerden de pay alma hakkı verilmektedir. Sukuk'un ayırt edici diğer bir özelliği de sertifikanın alıcısına borcu göstermesidir.

Sukuk fonlarının temel olarak üç farklı kullandırma endeksi bulunmaktadır. Bunlar: proje endeksli sukuk, varlığa endeksli sukuk ve bilanço endeksli sukuk olarak sıralandırılmaktadır (Önal ve Diğer, 2013:76)

a) Proje Endeksli Sukuk: Bu kategoride proje endeksli sukuk aracılığıyla fon sağlanmaktadır. Bu sukuk türüne Katar Hükümeti tarafından 2003 yılında Doha'daki Hamad Medikal Merkezi'nin inşaatı için kaynak sağlanması amacıyla çıkartılan Katar Global Sukuku örnek verilebilir. Bu projenin gerçekleştirilmesi için özel proje ortak girişimi (SPV, Katar Global Sukuku) oluşturulmuştur. Bu amaçla Ekim 2010 vadeli 700 milyon USD değerinde Güvence Sertifikası ihraç edilmiştir. Sukukun yıllık değişken getiri oranı libor + 0.45 olarak belirlenmiştir.

b) Varlığa Endeksli Sukuk: Bu sukukta, varlıkların kazanç hakkının yatırımcılara satılmasıyla fon sağlanmaktadır. Malezya Hükümeti icare sukuku sertifikasıyla 2002 yılında 600 milyon USD'lik ihraç gerçekleştirmiştir. Bu düzenlemeye göre, Malezya Hükümeti tarafından özel amaçlı girişime (SPV) satılan arazi parselinin kazanç hakkı yatırımcılara bes

yıl için yeniden satılmıştır. SPV mülkiyet haklarını güvence altında tutarak ve yatırımcılara değişken oranlı sukuk ihraç etmiştir. Varlık Endeksli diğer bir sukuk örneği de Bahreyn havalimanının genişletilmesini fonlamak için ihraç edilen 250 milyon USD değerindeki beş yıllık icara sukukudur.

c) Bilanço Endeksli Sukuk: Bu tür sukuka İslam Kalkınma Bankası tarafından 2003 Ağustos'unda ihraç edilen sukuk örnek verilebilir. Banka, üye ülkelerin çeşitli projelerini finanse etmek için sukuk ihraç etmiştir. Banka, projenin kaynağını uluslararası sermaye piyasasına 400 milyon USD değerinde 2008 vadeli beş yıllık sukuk ihraç ederek sağlamıştır (Önal ve Diğer, 2013:77)

2.6.12.1. Sukuk Çeşitleri

2.6.12.1.1. Mudarebe Sukuku

Tüm sukuk sertifika çeşitlerinin kendine has özellikleri bulunmaktadır. Buna göre, mudarebe sukukları, mudarebe hissesinde eşit değerde paylara sahipliği (mülkiyet) temsil eden, mülkiyetin tam olduğu, murabaha alıcılarının isminin kaydedildiği ve getirinin sahip olunan hisseye göre dağıtıldığı yatırım sukuklarıdır. Bu tür sukuk alıcıları (rab-el-mal) mal sahibidirler. mudarebe sukuku büyük yatırım projelerinde geniş kitlelerin katılımını arttırmak için kullanılmaktadır. İşlem adımları şu şekilde sıralanabilir (Ayub, 2007: 192):

1. Mudarip, proje sahibiyle projenin görevlendirmesi/insası için anlasmaya varır,
2. SPV, fon sağlamak için sukuk ihraç eder,
3. Mudarib, proje faaliyetinden gelen nihai sermaye hâsılatı ve düzenli getiri ödemesi alır,
4. Mudarip, tamamlanınca projeyi sahibine teslim eder.

2.6.12.1.2. Müşareke Sukuku

Müşareke varlığının mülkiyetini temsil eden yatırım sukuklarıdır. Sukuk ihraç edenlerin yatırım kararlarında referans gösterilen sukuk alıcılarından oluşan komite oluşturmaları durumunda sukuku elinde bulunduranlar ve sukuku ihraç edenler arasındaki iliksinin organizasyonu hariç mudarebe sukukundan farkı yoktur. Müşareke Sukuku, ortaklık sözleşmesine dayalı mevcut bir isin finansmanını geliştirmek veya yeni bir projeyi tesis etmek için kullanılır. Sertifikayı elinde bulunduranlar hisseleri oranında projenin veya faaliyetin

sahibi olurlar. Bu Müşareke sertifikaları ciro edilebilir araç olarak işlem görür ve ikincil piyasalarda alınıp satılabilirler (Tok, 2009: 14).

Yeni bir projenin kurulması, var olan bir projenin geliştirilmesi veya herhangi bir ortaklık sözleşmesini temel alan bir faaliyetin finansmanı için eşit değerde ihraç edilmiş sertifikalardır. Yatırım acentesi, mudarebe veya katılım esasına dayalı müşareke sertifikalarıyla sertifika sahipleri hisseleri oranında projenin veya faaliyetin sahibi olurlar. İşlem adımları şu şekildedir (Yilmaz, 2014:89):

1. Sabit bir dönem ve anlaşılan kar paylaşımı için SPV ve şirket müşareke anlaşması yaparlar. Şirket periyodik olarak SPV'nin müşareke hisselerini satın almayı garanti eder,
2. Şirket (Muşarık olarak) Müşarekeye konu olan toprağa veya diğer fiziksel aktiflere katkıda bulunur,
3. SPV (Muşarık olarak) nakit (müşarekeye yatırım yapanlardan elde edilen ihraç geliri vb.) katkıda bulunur,
4. Müşareke, müşarekeye eklenen ilave nakitlerle toprağı veya fiziksel değerleri geliştirmesi için ve geliştirilen değerleri Müşareke namına satıp/kiralaması için bir şirketi yetkili acente atar,
5. Yetkili acente (şirket) sabit acente ücretine ilave olarak tevsik edici değişken ücret elde edecektir,
6. Karlar sukuk hissedarlarına dağıtılır,
7. Şirket, yarıyıl esasına göre SPV'nin müşareke hisselerini önceden anlaşılan fiyat üzerinden satın almayı vaz cayılamaz şekilde garanti eder ve sabitlenmiş dönem sonunda SPV'nın müşarekede hiçbir hissesi kalmaz.

2.6.12.1.3. İcare Sukuku

Bu sukuk türü sahibine kiradaki bir gayrimenkuldeki eşit ortaklığın sahipliğini veya gayrimenkulün intifa hakkını sunar. İcara sukuku sahiplerine gayrimenkulün mülkiyet hakkını, kirasını almayı ve sukuku kiracının haklarını etkilemeyecek sekilde elden çıkarma mesela alım-satımını yapma hakkını tanır. İcara sukuku sahipleri söz konusu gayrimenkulün bakım maliyetlerini üstlenmektedirler. İcara sukuk, bir kira kontratı ile bağlanmış tanımlı, mevcut ve bilinen varlıkların mülkiyet hakkını sahiplerine sunar ve kira bedeli sukuk sahibine ödenir. İcara kiraları kiracının intifa hakkını kullanma dönemi ile ilişkili olmayabilir. Tarafların ortak

kararı ile kiralamanın öncesinde, kiralanmış durumda iken veya kiraladıktan sonra yapılabilir. Bu esneklik çeşitli türlerde kontratların geliştirilmesini ve sukukun çeşitli amaçlar için kullanılmasını sağlamaktadır. İşlem adımları aşağıdaki gibi gerçekleşmektedir (Gökgöz, 2015:157):

1. Yükümlü söz konusu varlığı önceden anlasılmıs olan fiyattan SPV'ye satar,
2. SPV satın aldığı fiyatta esit sekilde sukuk sertifikası ihraç ederek finansmanı sağlar,
3. Kira sözlesmesi, belirlenmis bir süre için yükümlünün varlığı kiracı olarak yeniden kiralamasıyla SPV ve yükümlü arasında imzalanır,
4. SPV yükümlüden periyodik olarak kirayı alır,
5. Kira tutarı yatırımcılara (sukuk sahiplerine) dağıtılır,
6. Vadede veya parçalanma durumunda, SPV önceden belirlenmis bir fiyattan varlığı yükümlüye geri satar. Bu tutar icara sukukun sartlarındaki tüm borçlara esit olmalıdır.

2.6.12.1.4. Murabaha Sukuku

Bu sukuk türünde sertifika ihraç eden taraf Emtia Murabahası satıcısı, murabaha alan emtianın alıcısı ve fon da emtianın satın alma maliyetidir. Sertifika sahipleri murabaha emtiasına sahip olurlar ve emtianın tekrar satısında nihai satış fiyatı hakkına sahiptirler.

Murabaha temelli sukukun hukuki olarak geçerli olması için sadece birincil piyasada işlem görmesi gerekir. Sukukun ciro edilmesi veya ikincil piyasada işlem görmesine islam hukuku tarafından izin verilmemiştir. Çünkü sertifikalar, emtia alıcısının sertifika sahiplerine borcunu temsil etmektedir ve borcun vadeli olarak alınıp satılması faizle sonuçlanacağından izin verilmemiştir. Borç enstrümanı olmasına rağmen büyük bölümü müşareke veya icara sukuku gibi ciro edilebilir enstrümanlardan oluşan ve bir portföyün küçük bir parçasını oluşturursa murabaha sukuku ciro edilebilir. Murabaha sukuku, anlaşılan fiyattan borcun satısına (bai-al-dayn) izin verilen Malezya'da daha yaygındır. İşlem adımları aşağıda sıralandığı gibidir (Yilmaz, 2014:91):

1. SPV ve borçlu arasında ana sözleşme imzalanır,
2. SPV yatırımcılara sukuk ihraç eder ve sukuk getirisi alır,
3. SPV emtia satıcısından spotta emtia satın alır,

4. SPV emtiayı kar marjını ekleyerek spot fiyattan anlaşılan zaman diliminde taksitli ödenmek üzere borçluya satar,
5. Borçlu emtiayı spotta emtia alıcısına satar,
6. Yatırımcılar nihai satış bedeli ve getiri elde ederler.

2.6.12.1.5. Selem Sukuk

Selem Sukuk, Selem sermayesi toplamak için es değerli olarak ihraç edilen belgelerdir. Toplanan bu sermaye ile ihraç olan belgeleri alanlar Selem bazlı satılan malların mülkiyetini almış olur. Belgeleri ihraç eden bu malların satıcısıdır. Üyeler ise malların alıcılarıdır. Ödenecek üyelik ücretleri malların satın alma fiyatıdır. Selem belgelerini ihraç edenler mal sahipleridir ve bu mal sahipleri Selem bazlı malları ihraç edilen Selem Sukuk belgeleri ile satmaya yetkilidirler (Okka, 2010: 344).

Selem-bazlı menkuller bir SPV aracılığıyla çıkartılıp satılabilir. Böylece yatırımcılardan alınan fonlar belli bir malın ileriki bir tarihte teslim alınacağı sözleşmesi ile SPV şirketine ödenir. SPV ayrıca sözleşmede belirtmiş olduğu miktardaki malı teslim etme zamanında daha yüksek bir fiyattan pazarlaması için bir acente ile anlaşabilir. Alış fiyatı ile satış fiyatı arasındaki fark SPV'nin ve ayrıca Sukuk alıcılarının karıdır.

Selem için geçerli olan tüm ser-i gereklilikler Selem Sukuk için de geçerlidir. Alıcının ödemeyi tam olarak yapması; Selem bazlı malın standart bir yapıya sahip olması; malın miktarının, kalitesinin, teslim tarih ve yerinin açıkça belirlenmiş olması bu gerekliliklere örnek olarak gösterilebilir. Selem ve aynı zamanda Selem Sukuk ile ilgili şer-i şartlardan biri de alınan malın vade zamanı gelmeden ikinci bir satısının yapılamamasıdır. Çünkü bu tür işlemler borç satısı olarak değerlendirilir ve Selem likit olmayan ve yatırımcılara cazip gelmeyen bir enstrüman halini alır. Oysa yatırımcı Selem belgesini Selem bazlı menkulün vade zamanı geldiğinde fiyatının daha yüksek olacağını düşünüyorsa alacaktır. Selem sukukta işlem adımları şu şekilde gerçekleşmektedir (Bilen, 2016:259):

1. SPV bir yükümlü ile hem malları hem de alıcıları bulmak için anlaşma imzalar, Yükümlü, Sukuk-alıcıları adına malları almayı ve sonrasında yine Sukuk sahipleri adına kar etmek için malları satmayı taahhüt eder,
2. Salam belgeleri yatırımcılara verilir ve SPV Sukuk getirilerini alır.
3. Salam getirileri ileriki bir tarihte malları satacak olan Yükümlüye verir,
4. SPV Yükümlü den malları alır,

5. Yükümlü Sukuk sahipleri adına malları kar için satar,
6. Sukuk sahipleri malların satış getirilerini alır.

2.6.12.1.6. İstisna Sukuk

İstisna sukuku, sertifika sahibinin sahip olduğu ürünleri imal için gerekli fonların sağlanması amacıyla ihraç edilen ve eşit değer taşıyan sertifikalardır. Üyelikten elde edilen fonlar ürünün maliyetiyken, sertifikaları ihraç edenler üreticiler (satıcı/tedarikçi) ve üyeler ise planlanan ürünün alıcılarıdır. Sertifika alıcıları ürüne sahip olurlar ve sertifikanın satış bedeline veya paralel istisnayla satılan ürünün satış bedeline hak kazanmaktadırlar. İstisna sukuku büyük altyapı projelerini finanse etmekte kullanışlıdır.

Alt yükleniciyle paralel istisna sözleşmesi yapması için İstisnadaki yükleniciye izin vermesinden dolayı İstisna finansal aracılığa uygundur. Bu nedenle bir finansal kuruluş kar amaçlı bir inşaat işlemini yüklenebilir ve alt yüklenici sözleşmesiyle inşa işlemini uzmanlaşmış bir firmaya devredebilir. İslam hukuku bu borç senetlerinin ilk değerinden farklı herhangi bir fiyattan üçüncü bir kişiye satılmasını yasaklamıştır. Bu nedenle bu tür sertifikalar ikincil piyasa işlem görememektedir. İşlem adımları ise şu şekildedir (Bilen, 2016:260):

1. SPV, projeye fon temin etmek amacıyla sukuk ihraç eder,
2. Sukuk ihraç getirisi yüklenici/insacı tarafından insa ve projeyi gelecekte teslim etmek için kullanılır,
3. Malın mülkiyeti SPV'ye devredilir.
4. Mülkiyet/proje nihai alıcıya kiralanır veya satılır. Nihai alıcı SPV'ye aylık taksitlerle ödeme yapar,
5. Getiri sukuk alıcıları arasında dağıtılır.

2.6.12.1.7. Hibrid Sukuku

Sukuk ihracı ve alım-satımının önemli bir yatırım aracı olusu ve yatırımcıların farklı taleplerinin göz önünde bulundurulması nedeniyle; daha kapsamlı bir sukuk olan "hibrid ya da karma sukuk" piyasada işlem görmeye başlamıştır. Hibrid sukukta ilgili varlık havuzu İstisna, Murabaha ve Icare'den oluşmaktadır. Farklı niteliklerdeki araçlardan oluşan bir varlık havuzuna sahip olmak, fonların daha yüksek hareket kabiliyetine imkan sağlamaktadır. Her ne kadar murabaha ve istisna sözleşmeleri menkul kıymete dayalı araçlar gibi ikincil piyasalarda satılamasa da, bir hibrid sukukta varlık havuzunun en az %51'i İcara sukuk gibi piyasada alım

satımı yapılabilen sukuktan olumsalıdır. Murabaha ve istisnanın havuzun birer parçası olmasından ötürü bu belgelerin getirisi sadece önceden belirlenmiş sabit bir oranda olabilmektedir. İşlem adımları aşağıda sıralanmıştır (Alpaslan, 2014:19):

1. İslami finans koordinatörü maddi varlıkları ve murabaha islerini SPV'ye transfer eder,
2. SPV, sukuk sahiplerine katılım sertifikası yayımlar ve fonları toplar. Bu fonlar İslami finans koordinatörü tarafından kullanılır,
3. İslami finans koordinatörü SPV'den bu varlıkları anlaşılmış bir zaman periyodu üzerinden satın alır,
4. Yatırımcılar bu varlıklar üzerinden sabit bir getiri elde ederler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSLAMÎ FİNANSIN EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ

3.1. İslam & Ekonomik Kalkınma

Bugün bir ulusun ekonomik kalkınması ne anlama gelir? Batı ekonomileri sadece politik, ekonomik ve sosyal sahaları kontrol etmekle kalmıyor aynı zamanda finans ve ekonomi teorilerini de kontrol edip geliştiriyor, gelişmekte olan ülkeler için kalkınma kriterlerini onlar belirliyor. Ekonomistler bugün "kalkınmanın çıktılar, yani kalkınma büyüyen bir ekonomide yoksulluk, eşitsizlik ve işsizliğin azaltılması ve ortadan kaldırılması ile birlikte gerçekleşmektedir" demektedirler, ve kalkınmanın üç hedefi olduğunu söylemektedirler (Ali, 2004:5)

I. Yiyecek, barınma, sağlık hizmetleri ve dağıtım ağının genişletilmesi gibi "ömür boyu varlığını koruyan" daha fazla gereklilik üretme,

II. Yaşam standartını artırma ve bireysel özsaygıyı yükseltme,

III. Ekonomik ve sosyal seçenekleri artırma, korkuyu azaltma.

Birleşmiş Milletler bileşik göstergeler karışımına karşı kalkınmayı ölçme noktasında genel kabul gören göstergeler kümesi geliştirmiştir:

i. Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Endeksi (HDI) bir ülkenin insani gelişmenin üç temel boyutu dahilindeki ortalama başarılarını ölçer. Hayat beklentisi, eğitim alma ve düzeltilmiş reel gelir ($PPP kişi başına). İndeksi 1990'da Hintli Nobel ödüllü Amartya Sen, Pakistanlı ekonomist Mahbub Hak tarafından geliştirilmiştir. Bu isimlere Yale Üniversitesi'nden Gustav Ranis ve Londra Ekonomi Okulu'ndan Meghnad Desai yardım etmiştir. İndeks yıllık İnsani Kalkınma Raporu dâhilinde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından, o günden beri kullanılmaktadır.

ii. Birleşmiş Milletler İnsani Yoksulluk İndeksi (HPI) kırk yaşından önce ölmesi beklenen insanların oranına, okuryazar yetişkinlerin oranına, sağlık hizmetine ve güvenli suya erişemeyen insanların oranına, beş yaşında düşük

ağırlıktaki çocukların oranına başvurularak, mahrumiyet durumlarını ölçmektedir.

İslami ekonomi müslüman dünyanın büyük bir kısmında İslami köktenci hareketin zemin olması üzerinden bugün batı dünyasının büyük kısmı tarafından dikkate alınmaktadır. Köktenciliğin farklı tonları İslam içerisinde her zaman varolagelmiştir. Ama İslami köktenciliğe yönelik dikkat aynı zamanda destekçilerin sayısı 1967 yılında altı gün savaşı'nda İsrail'e karşı Arap uluslarının yaşadığı yenilgi ardından büyük bir artış yaşadı. Birçok Müslüman bu aşağılayıcı yenilginin sebebinin Arapların Allah'a sırtlarını dönüp doğası gereği İslam'a karşı olduğu düşünülen komünizm veya kapitalizm gibi yabancı ideolojileri benimsemesi, bu nedenle Müslüman dünyanın sorunlarını çözememesi olduğunu düşünmektedir. Köktenciler her zaman ve her mekânda ekonomik ve toplumsal sorunlara çözümler sunduğu düşünülen şeriata geri dönüş çağrısı yapmaktadırlar. Bu mesaj doğası gereği birçok müslüman ülkede büyük bir ilgi görmektedir. Bunun nedeni bu ülkelerde yoksulluğun, eşitsizliğin ve işsizliğin çok yaygın olmasıdır. Müslüman akademisyenler İslam'a bağlılığın büyük maddi başarılara yol açabileceğini kanıtlamak adına askeri ve ekonomik başarıya işaret etmektedir. İslam köktenci bir ekonomik ajandaya sahip yegâne din değildir. Esasında Hristiyanlık, Budizm ve Hinduizm içinde gördüğümüz köktenci hareketler de benzer ekonomik analizlere sahiptir (Askari ve İqbal, 2014:5)

Sıklıkla söylendiği üzere birçok batılı akademisyen, İslami dünya görüşü maddi refah etkililik ve verimlilik, bireysel performans ve sorumluluğa çok az önem veren bir zihniyeti ve değer sistemini desteklemekte olduğunu söylemektedir. Müslümanlar söylendiğine göre daha çok ahiretle ilgilidirler. Bu tür bir kadere olan inanç ve tüm bu bileşenler toplamda ekonomik kalkınmayı ciddi biçimde engelleyen kaderci bir yaklaşıma yol açmaktadır. Bu isimlere göre İslami ekonomi sosyal piyasaya dayalı ekonomik sisteme kapalı bir sistemdir. Bazı akademisyenlerse islam'ın ekonomi sisteminin İsviçre-Alman modeline dayalı bir tür evrensel bankacılık sistemine işaret ettiğini söylemekte onun ticari bankacılık alanının ötesinde işleyen ticaret ve sigorta gibi işlemlerinin yapılmasına ve aynı zamanda özkaynak teminine izin veren bir sistem olduğuna vurgu yapmaktadır. Evrensel bankalar, ticari muadillerine kıyasla bilgiyle ilişkilerinde daha iyi donanımlıdırlar (Iqbal & Ahmad, 2003:13).

Ne var ki tüm dünya ekonomistleri İslam'ın hem erkek hem de kadınlar için bilgi arayışını zorunlu kılan ilk toplumsal düzen olduğunu, bunu ekonomik büyüme ve kalkınma için bir ön şart olarak kabul etmektedirler. Bu ekonomistlerin ifadesiyle İslami ekonomik

öğretiler 18. Yüzyıldan beri Batı'da meydana gelen hızlı ekonomik kalkınma için hayati kabul edilen kurumlara (özel mülkiyet, işletmeler, sermaye piyasaları, anonim piyasalar, çalışmaları kanunları, rekabet vb.) işaret etmekte veya bunların gerekliliğini vurgulamaktadır. En şaşırtıcı olansa toplam faktör verimliliği yani tüm birimler nezinde birim başına çıktının İslam'da breyler arasındaki rekabet değil katılım üzerinden, ekonomik büyümenin kilit unsuru olarak tarif edilmesi, böylelikle Adam Smith'in özçıkara dayalı yaklaşımı redde tabi tutmasıdır (Hasan, 1995:80).

3.2. Ekonomik Kalkınmaya İslami Finansın Gelişimi

2015'te toplam ekonomik büyüme ılımlı bir seyir içerisinde olsa da temel ülkelerde ve bölgelerde eşitsiz gelişme ihtimallerine vurgu yapılsa da ekonomik faaliyet alanları (ulaşım, enerji, kamu hizmetleri ve telekomünikasyonla birlikte) altyapı gibi önemli sektörlerde artmaktadır.

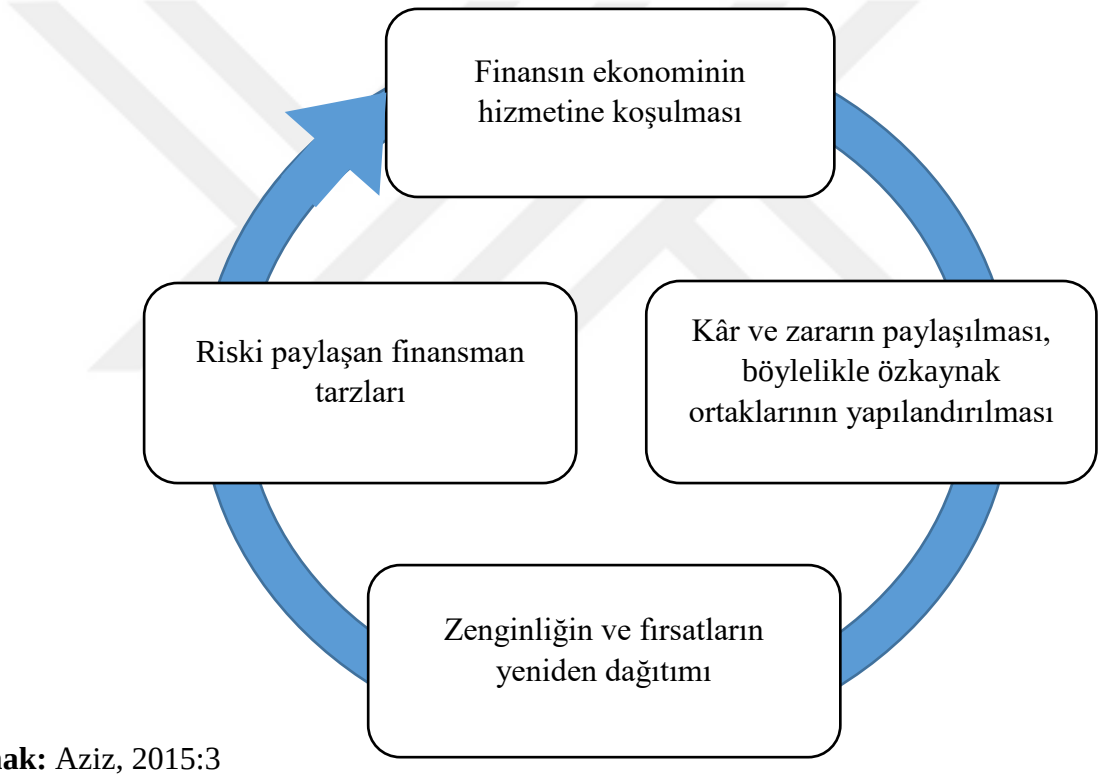
Geçen yılla kıyaslandığında gelişmiş ekonomilerdeki göstergeler yükselmekte, yeni ortaya çıkan piyasalarda ve gelişmekte olan ekonomik ülkelerde büyüme öngörüsü düşük düzeyde seyretmekte, bu da petrol ihraç eden önemli İslam ülkeleri ve yeni piyasa ekonomilerde düşük bir görüntünün ortaya çıktığını göstermektedir. Ancak devlet fonları, işletme finansmanı ve hane işlemleri gibi ekonomik gelişmelere katkı sunan önemli süreçler İslami finansın hizmet ettiği önemli alanlar olarak varlığını sürdürmektedir. İslami bankacılık ve sermaye piyasaları gibi önemli İslami finans kısımları şeriata uygun fonlama ve finans tarzlarının devreye sokulması üzerinden tüm dünya genelinde ekonomik büyümeye destek sunmaya devam etemktedir. İslami finansın sadece ekonomik kalkınma için alternatif bir finans kaynağı sunmadığı ayrıca ekonomik kalkınmayı teşvik eden ve hızlandıran özellikler ve ilkelere de sahip olduğunu bilmek gerçekten dikkate değer bir husustur (MIFC, 2015:1).

İslami finansın kimi özellikleri ve ilkeleri özkaynak temellidir. Finans sistemi ahlaki, sürdürülebilir, çevreye dost ve sosyal sorumluluğa dayalıdır. Riskin paylaşılmasını öngörür, finans sektörünü ekonomiye bağlar ve ekonomide finansın dahil edilmesinin ve sosyal refahın üzerinde durur. 2008 tarihi itibarıyla küresel finans krizi uluslararası finans sistemindeki bozulmalar ve finansal erime durumlarına tanıklık etmiş, İslami finans kurumları (İFK) bu krizlerden nispeten daha az etkilenmiş, bu kurumlar, risk paylaşma ve baskılardan uzak durma ve spekülatif finansal ürünlerden kaçınma gibi temel operasyon ilkeleri üzerinden korunmuştur. Finansal istikrarı destekleyen, yapısından kaynaklı güçlü yanlarına ek olarak

İslami finansın özel yapısı bu sebeplerden ötürü epey takdir toplamıştır. Özetle islami finansın başka şeyler yanında ekonomik kalkınmaya yaptığı katkı islami finansın doğasıyla alakalıdır. İslami finansın yapısı ekonomik kalkınmayı teşvik etmekte, sosyo-ekonomik araçların teminini kolaylaştırmaktadır. Bu araçlar finansal erişimi sağlamakta, finansal hizmetlerden mahrum olanları sürece dahil etmekte, bunların ekonomik büyüme imkânını elde etmelerini sağlamaktadır. Resmi islami finans hizmetleri bir çok Müslüman piyasasında mevcuttur. Bu piyasalar dini sebeplerle finans sektörün hizmetlerinden büyük ölçüde uzak tutulmuştur (Aziz, 2015:2).

3.3. Ekonomik Kalkınmayı Teşvik Eden İslami Finans İlkeleri

Şekil 3.1 Finansın ekonominin hizmetine koşulması

Kaynak: Aziz, 2015:3

Ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesine katkı sunan İslami finansın bir dizi önemli ilkesi mevcuttur. Bunlar, başkaları yanında finansın ekonominin hizmetine koşulması, kâr ve zararın paylaşılmasına daha fazla vurgu, zenginliğin ve fırsatın yeniden dağıtılmasının kolaylaştırılması ve finansmana ait risk paylaşımı tarzlarından istifade edilmesini içermektedir.

Bu bağlamda islami finansın sürdürülebilir kalkınmaya dair niteliği ilk olarak yoksulluğu azaltmakta ve ortak refahı artırmaktadır. Ayrıca İslami finans fiziki varlıklar ve ekonomiyle olan doğrudan bağı üzerinden ekonomik kalkınmaya önemli bir katkı sunmaktadır.

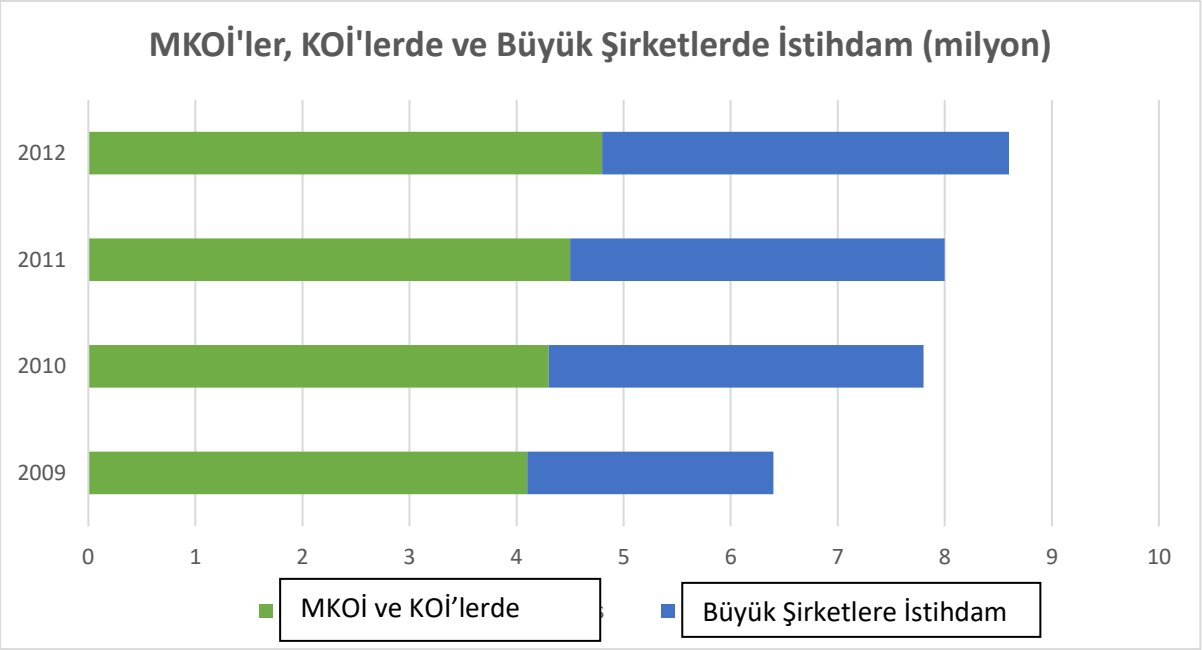
İkinci olarak kâr-zarar paylaşımına yönelik vurgu, çıktıyı artıran ve iş imkânları üreten verimli işletmelere yönelik finansal desteğin sağlanmasını teşvik etmektedir. Maddi varlıklara yönelik vurgu endüstrinin gerçek bir amaca hizmet eden işlemleri desteklemesini sağlamakta, finansal spekülasyona mani olmaktadır.

Üçüncü olarak zenginliğin ve fırsatın İslami finans dâhilinde yeniden dağıtılması finans sektörünün gelişmesine katkı sunmakta, finansal süreçlere katılım imkânını artırmaktadır. Bunun sebebi zenginliğin ve fırsatların dağıtımının sağlanmasıdır, bu sayede İslami finans finansal erişim imkânını artırmakta finansal hizmetlerden mahrum olanların sürece dâhil olmasını sağlamaktadır. Son olarak risk paylaşımı tarzlarına dayalı finansman zayıf ve küçük işletmelerin finansman araçlarına erişmesi noktasında faydalı olmaktadır. Toplamda İslami finansın bu temel ilkeleri ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesinde İslami finansın oynadığı pozitif rolün daha iyi anlaşılmasına katkı sunmaktadır (Aziz, 2015:3).

3.4. İslam Ekonomisi Uygun Sosyo-Ekonomik Finans Araçları

Pozitif ekonomik büyüme finansal süreçlere katılım hedefiyle bağlantılıdır. Bu nedenle İslam'ın ana amaçlarına uygun olarak, finansal sürece katılım noktasında önemli olarak görülen sosyo-ekonomik araçlar üzerinde fazladan düşünülmesi gereken İslami finans sisteminde ana enstrümanlardan birisidir. Yoksullara finansal yardım sağlamak amacıyla tasarlanmış muhtelif sosyo-ekonomik finans araçları şeriata uygun mikro-küçük orta ölçekli işletmeler ve küçük ve orta ölçekli işletmeleri içerir. Sosyo-ekonomik finans araçları yanında İslami finans sistemi aynı zamanda ekonomiye yönelik hizmetin parçası olarak hem zekâttan hem de vakıf sisteminden istifade edebilir. ekonomik kalkınma amacına ulaşma noktasında toplam İslami finans sistemi mikro-küçük orta ölçekli işletmeler ve küçük ve orta ölçekli işletmeleri teşvik etmek için muhtelif adımlar atmıştır. Malezya gibi ülkelerdeki yargı sistemi gibi kimi yapılarda İslami finans sistemi mikro-küçük orta ölçekli işletmeler ve küçük ve orta ölçekli işletmeleri ülkenin ekonomik büyüme hedefi noktasında önemli bir rol oynamaktadır. 2012'de mikro-küçük orta ölçekli işletmeler ve küçük ve orta ölçekli işletmeleri yaklaşık 4,8 milyon işçi çalıştırmakta, büyük şirketlerde bu sayı sadece yaklaşık 3,6 milyon civarındadır (Furqani ve Mulyany, 2009:60)

Şekil 3.2 MKOİ'ler, KOİ'lerde ve Büyük Şirketlerde İstihdam (milyon)

Kaynak: Furqani ve Mulyany, 2009:60

Endonezya gibi diğer finans yargı sistemlerinede şeriata uygun MKOİ'ler ve KOİ'ler de ekonomik büyümede önemli bir motordur. Bunlar tüm işletmelerin yüzde 99,99'unu, istihdamın yüzde 97,2'sini temsil etmektedir.

3.5. İslami Kalkınma Bankası'nın Ekonomik Kalkınmada Oynadığı Muhtemel Rol

Kurum, 1973'te Cidde'de toplanan İslam İşbirliği Örgütü üyesi ülkelerin maliye bakanlarının ilk konferansı esnasında, "şeriat ilkeleri uyarınca üye olmayan ülkelerdeki müslüman toplumların ve üye ülkelerdeki ekonomik kalkınma ve sosyal ilerlemeyi teşvik etmek amacıyla bir uluslararası finans kurumu kurma" fikri üzerinden teşkil edilmiştir. İslam Kalkınma Bankası üye ülkelerdeki kamu ve özel sektörlere ait projeleri finanse etmektedir. Ekonomik ve sosyal altyapı projelerine yatırım yapmakta, üye ülkeler arasında bilhassa sermaye malları ile ilgili ve genel ticaretin teşvik edilmesine katkı sunmakta, üye ülkelere teknik yardım sağlamaktadır. İslam Kalkınma Bankası aynı zamanda üye olmayan ülkelerdeki müslüman toplumlara yardım etmekte, İslami bankacılık ve İslam ekonomisi ile ilgili şeriat temelli araştırmalar yapmaktadır (Saleem, 2008:26):

1. İslami Bankalar Portföyü,

2. İKB Birimi Yatırım Fonu,
3. İKB Altyapı Fonu,
4. Yatırım Sigortası ve İhracat Kredisi İçin İslami Şirket,
5. Özel Sektörün Gelişmesi İçin İslami Şirket,
6. Proje Finansmanı.

Gelişmekte olan ülke olarak Pakistan için en uygun olanı İKB Altyapı Fonu'dur ama tuhaf biçimde bu ülke bu fondan istifade edememektedir. Bu fonun stratejik hedefleri, (İKB'ye üye ülkelerde altyapı ile ilişkili endüstrilerde altyapı projelerinde özkaynak yaratımı ve özkaynakla ilişkili yatırımlar üzerinden) uzun vadeli sermaye değerlenmesi ve altyapı projelerinde İslami finanstan faydalanma. Bu fon Bahreyn devleti tarafından teşkil edilmiştir. Bahreyn'de hükümet sınırlı bir ortak olarak fona özel statü bahşetmeyi kabul etmiştir. Fonun sektörel bazda odaklandığı alanlar, enerji sektörü, telekomünikasyon, ulaşım, su, arıtma ve doğal kaynakların geliştirilmesidir; Pakistanlılar hâlâ bu konu başlıklarında ciddi bir ihtiyaç içerisindedir. Ülkede din, insanların ekonomik ve ahlaki yaşamlarında hâkim bir unsurdur. Ekim 2005'te yaşanan depremin ardından Pakistan'ın kuzey bölgeleri ile diğer bölgeler arasında muazzam bir altyapı farkı oluşmuştur. Bu noktada milyarlarca dolara ihtiyaç duyulmaktadır. İslami finans tarzları kalkınma faaliyetleri için kullanılabilir. Bu nedenle İslami bankalar aracılığıyla kalkınma dünya genelinde sağlıklı bir rol oynayabilir (Saleem, 2008:27).

3.6. Ekonomik Kalkınma İçin İslami Bankacılıktan ve Finanstan Faydalanma

İslami ekonomide faiz haramdır ve onun toplum için aşağıda belirtilen kötülüklere yol açması muhtemeldir:

1. Kaynakların tahsisi üzerindeki kötü etkileri,
2. Üretim üzerindeki kötü etkileri,
3. Dağıtm üzerindeki kötü etkileri,
4. Suni paranın artması ve enflasyondur.

Suudi Arabistan Para Kurumu Üst Düzey Ekonomi Danışmanı Dr. M, Ömer Çapra bir hukuk danışmanı olarak bu pratiğin etkilerini şu cümlelerle özetlemektedir (Saleem, 2008:11):

"Kredideki genel eğilim, Lester Thurow'a göre liyakat sahibi olanlara veya zeki olanlara değil şanslı olanlara gitme yönündedir. Bu nedenle bankacılık sistemi sermayenin eşitsiz dağılımını pekiştirmektedir. ABD'deki en büyük altıncı banka olan Morgan Guarantee Trust Şirketi bile

bankacılık sisteminin "küçük şirketlerinin finansmanı ve risk sermayedarlarının finansmanı konusunda başarısız" olduğunu, "fonların akmasına karşın, bu kurumların nakit zengini birçok büyük şirket dışında kimseye fiyatlandırılmış fon sunmaya teşvik edilmediğini" kabul etmektedir. Bu nedenle mevduatı birçok katmanı içine alacak şekilde halkın geniş bir kesiminden gelmesine karşın işin kaymağını esas olarak zenginler yemektedir."

Bu ifadenin doğru olduğu, 1999 Eylül'ünde Pakistan Devlet Bankası'nın yayınladığı istatistikler de teyit etmektedir. 2.184.417 hesabın sadece 9269'u (toplam hesap sahiplerinin sadece yüzde 0,4243'ü) 438,67 milyardan istifade etmektedir. Bu da Aralık 1998 sonu itibarıyla toplam avansların yüzde 64,5'ine denk düşmektedir (Saleem, 2008:12).

Faiz temelli sistemde fonlar güçlü bir teminat temelinde verildiğinden ve fonların son kullanımı finansman için ana kriteri teşkil etmediğinden, bu durum insanları ellerindeki araçları gözetmeden yaşama konusunda teşvik etmektedir. Zenginler üretim projeleri için borç para almakla kalmamakta, ayrıca şüpheli tüketim konusunda adımlar atmaktadır. Aynı şekilde hükümetler borç parayı sadece gerçek kalkınma programları için değil, aşırı harcamaları ve politik hırslarının motive ettiği projeler için almaktadır. Bu adımların sağlam bir ekonomik değerlendirmeye dayandığı söylenemez. Proje dışı işlerle ilgili alınan borçlar faiz temelli sistem dâhilinde alınmakta, bu da korkunç boyutlara oluşan borcun miktarına katkıda bulunmaktan başka bir hayrı olmamaktadır (Saleem, 2008:12).

1998/99 bütçesine göre Pakistan'da toplam hükümet harcamasının yüzde 46'sı borçlara tahsis edilirken, sadece yüzde 18'i eğitim, sağlık ve altyapı gibi kalkınma ile ilgili meselelere ayrılmaktadır. Dahası hiçbir temeli olmayan, bankaların (ticari bankacılık süreci üzerinden verilen kredilerle) yarattığı para ve finans kurumları artık spekülatif ticaretin öznesi durumuna gelmiştir. Bu da uluslararası piyasalarda ileriye dönük seçenekler biçiminde ortaya çıkan türev ürünler aracılığıyla gerçekleşmekte, ekonomik depresyona yol açmakta, ekonomi balonunun şişmesine neden olan koşulları yaratmaktadır. Bu büyük balon piyasadaki şoklar üzerinden her an patlayacak durumdadır. Yakın geçmişte bu balonun birkaç kez patladığı koşullarda Asya kaplanları tümüyle çöküşün eşiğine gelmiş, bu şokların etkileri tüm dünyada hissedilmiş, bu noktada medya piyasa ekonomisinin son nefesini verdiğine dair haberler geçmiştir (Saleem, 2008:13).

3.7. Yukarıda Belirtilen Sorunlarla İlgili Önerilerin Kısa Bir Özeti

Güçlü bir ekonomik yapı ve refah sistemi için ticari bankacılık sürecinin yarattığı para akımının değerlendirilmesi gereken noktalar;

1. Küçük orta ölçekli işletmelerin finansmanı, kırsal alanda ve tarımda operasyonal genişleme ve sosyal refah ile daha az sosyal eşitsizlik için tüzel ve şahsi zekât hesaplarının devreye sokulması suretiyle yoksulluğun azaltılması.

2. Küçük orta ölçekli işletme sektörüne krediler verip, tüm güvenlik faktörlerini dikkate alarak, karz-ı hasen programlarının devreye sokulması ile işsizliğin azaltılması.

3. Finansman açısından çile çekilmesine neden olan spekülatif işletmelere mani olarak, toplum için ahlaki, etik ve faydalı krediler verilmesini de içeren, İslami finansman kurumlarının ve imkânlarının oluşturulması.

4. Tasarrufların ve işçi dövizlerinin İslami finansa dair tarzlar kullanılarak toplanması ve bunların kârlı, güvenli işletmelere akıtılması, ülkedeki kaynak tahsisine katkı sunulması.

5. İslami finans sistemiyle ilişkili genel bir bankacılık anlayışının geliştirilmesi, elinde teminatlar bulunan ve iyi kredi derecesine sahip olanlara krediler veren ticari bankacılık sisteminin zayıflatılması.

6. Nispeten daha az suni para yaratmak ve spekülatif işletmelere daha az fon aktarmak suretiyle hızla fırlayan enflasyon oranlarını düşürme.

3.8. Sonuç

İslami bakış açısından ve batı açısından kalkınmanın anlamını gördükten sonra İslami finansın sadece Müslüman ülkeler değil tüm kültürleri aşan bir değer ifade ettiğini söyleyebiliriz. İslami finans Müslüman ülkelerde bile modern dönemde tam anlamıyla ve tam bir bağlılıkla uygulanmamıştır. İslami finans insanlığın gelişimi için bir engel değil bir kapıdır. Batının miyopluğu sadece materyalist kalkınmayla sınırlıdır, manevi veya ahlakî kalkınmayı dışlanmaktadır, bu da az gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme deneyimlerini başarısızlığa sürüklemektedır. Yoksulluğa, eşitsizliğe, cehalete ve etnik kimlikçiliğe yol açmaktadır. Aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde aileyi dağıtmakta, maddi hırsı ve düzensizlikleri artırmakta, ahlaki değerleri azaltmaktadır. İslami finans ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynayabilir,

bu, yukarıda sunulan birkaç öneri ile gerçekleştirilebilir, sadece başına "İslami" kelimesi getirilmiş bankalarla değil gerçekten İslami olan bankalarla bu işler yapılabilir.

Teoriyle ilgili yazına dair eleştiri üzerinden söylenebilir ki İslami finansman İslam öğretilerinden neşet eden bir dizi ilkeye dayanmaktadır. İslami bankacılığın temelini kârı paylaşma teorisi, İslami bankacılık teorisi, maliyet artı teorisi ve vakıf finansmanı teorisi oluşturmaktadır, bunların amacı, ekonomik büyüme karşılığında adaleti ve dürüstlüğü teşvik eder. Buna ek olarak empirik yazına dair eleştiri ise İslami bankacılığın ekonomik büyümeye yol açtığını ortaya koymaktadır. Gelgelelim çoğunluğu Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da bulunan, Katar, BAE, Bangladeş, Tunus, Bahreyn, Pakistan ve İran İslam Cumhuriyeti gibi, İslam'ın hâkim olduğu ülkelerde İslami bankacılığın rolüne dair birçok çalışma gerçekleştirilmiştir.

Afrika'da birkaç çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları Nijerya'da yapılmıştır. Daud vd.'nin (2011) çalışması, Yusuf ve Mobolaji'nin çalışması (2012) buna örnektir. Ackermann & Jacobs (2008) ise Güney Afrika'da bir çalışma gerçekleştirmiştir. Kenya'da İslami bankacılıkla ilgili bir dizi çalışma yapılmıştır: Ahmednoor (2013), Mustafa (2013), Saida (2014) ve Wako vd. (2014). Ancak Nijerya, Güney Afrika ve Kenya'daki çalışmalar güçlükler, performans ve kâr etme becerisi gibi, İslami bankacılığın diğer yönlerini ele almaktadır. Bunların hiçbirisi İslami bankacılığın rolünü incelememekte, ekonomik kalkınma üzerindeki etkisine bakmamaktadır. Buradan da İslami bankacılığın hâlâ daha birçok ülke için yeni bir kavram olduğunu söylemek mümkündür.

Aynı zamanda sonuç olarak şu kriterleride listeyebiliriz;

- İslami finans sistemi geleneksel bankacılık sistemine kıyasla, borç finansmanın ortadan kaldırılması sebebiyle daha istikrarlıdır. O aynı zamanda para arzının emtia arzının üzerine çıkmasına izin verilmemesi sebebiyle, ekonomide enflasyonu düşürmektedir.

- İslami bankalar, hem yatırımcılar hem de müteşebbisler işletmedeki her türden riski paylaştıklarından, geleneksel bankalara kıyasla daha az risklidir.

- İslami kâr paylaşımı anlayışı sosyal adalet ve uzun vadeli büyüme için daha fazla fayda sağlayıp, eşit gelir dağılımını teşvik etmesi üzerinden, ekonomik kalkınmayı desteklenmesine katkı sunmaktadır.

- Kâr-zarar paylaşımı programı sermaye tahsisini verimli hâle getirmektedir, zira sermaye getirisi, üretkenliğe tabidir, ayrıca fonların tahsisi de projenin başarısına bağlıdır.

- Kâr paylaşım programı yatırımı teşvik eder, çünkü yatırıma para ayıranlar banka kârlarından pay alırlar. Yatırımcıların isteklerindeki artış sonuçta istihdamda artışa yol açar.

- İslami bankalar yatırımlarını sadece gayrimenkul alanına indirgeme sorunundan kaçınmak amacıyla yeni finansal ürünler geliştirmelerine ek olarak, mevcut ürünlerini geliştirmek zorundadır. Bu da yeni, geleneksel olmayan piyasaların devreye sokulması ile birlikte işleyecek bir süreçtir.

KAYNAKÇA

Acar, Okan**. "Tekafül veya İslami Sigorta Nedir?"**, 23 Ekim 2012, http://www.okanacar.com/2012/10/tekaful-takaful-veya-islami-sigorta.html

Ahmad, Ausaf. **Contemporary Practices of Islamic Financing Techniques,** Jeddah: Islamic Development Bank Islamic Research and Training Institute (IRTI). 1993

Ainley, Michael, Ali Mashayekhi, Robert Hicks, Arshadur Rahmah and Ali Ravalia (2007), Islamic Finance in the UK: Regulation and Challenges, **Published by Financial Services Authority**, UK.

Akdoğan, Abdurrahman, **Kamu Maliyesi**, GaziÜniversitesi yayın No:135, 3. Baskı, Ankara, 1989

Akın, Cihangir. **Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma,** 1. Basım, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1986

Aktepe, İshak Emin. 2010**. Faiz Ve Fenansman Hadisleri**, İstanbul: Yedirenk yayınları.

Ali, Muhamad. Islam and Economic Development in New Order's Indonesia (1967-1998**), Journal of East-West Center Working Papers,** 2004

Alkin, Erdoğan. **Gelir ve Büyüme Teorisi,** Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992.

Alpaslan, Halil İbrahim**.** Yeni Bir Finansman Araci Olarak Sukuk (Kira Sözleşmesi) ve Muhasebeleştirilmesi, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi-Marmara Üniversitesi**, Cilt:6, Sayı:11, Temmuz 2014

Arslan, Gülen Elams. Ekonomik Büyüme, Kalkınma ve Gelir Dağılımı, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** sayı 2, Aralık 2013

Aşıkoğlu, Rıza. **Sermaye Piyasası Aracı Olarak Enflasyon Ortamında Tahvilleri değerleme,** Anadolu Üniversitesi Yayın No:35, Eskişehir, 1983.

Askari, Hossein. Iqbal, Zamir. Understanding Development in an Islamic Framework, **Journal of Islamic Economic Studies,** Vol. 22, No. 1, May, 2014

Ataç, Beyhan. **Maliye Politikası,** Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No:86, Eskişehir, 1990.

Atılgan, Ahmet (1996), İslam'ın Ekonomik Politikaları, İstanbul: Nesil Yayınları

Ayup, Muhammad (2007), **Understanding Islamic Finance,** John Wiley and Sons Pub., England.

Aziz, Zeti Akhtar. Islamic Finance: Promoting Real Economic Development. **Published by Malaysia International Islamic Financial Centre (MİFC)**, 28 October 2015.

Bakır, Caner. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın 1930-2001 Arasında Siyasal ve Ekonomik Bağımsızlığı: Siyasal - Ekonomik Etkilesime Iliskin Karsılastırmalı Bir Çözümleme. **ODTÜ Gelisme Dergisi**, (Haziran), 2006.

Bayındır, Abdülaziz. "Faizsiz Sistemde Ödemeyi Geciktiren Borçluya Uygulanacak Maddi Ceza", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** No.3. 2001

Bayındır, Servet. **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık.** İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.

Bilen, Bahar. Sukuk Ve Muhasebe Uygulamalari Finansal, **Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi-Nişantaşı Üniversitesi**, Cilt:8, Sayı:15 Temmuz 2016,

Billah, Mohd Ma'sum (2007), **"Islamic Banking and the Growth of Takaful",** Handbook of Islamic Banking, Ed: M.Kabir Hassan and Mervyn K. Lewis, Edward Elgar Co.

Bolak, Mehmet. **Sermaye Piyasası, Menkul Kıymetler ve Portföy Analizi,** Beta Basım-Yayım-Dağıtım A.Ş., 2. Baskı, İstanbul, 1994

Boualem, Bendjilali. ve Tariqullah, Khan. Economics of Diminishing Musharaka, Jeddah: **Islamic Development Bank Islamic Research and Training Institute (IRTI),** 1995

Bulut, Halil İbrahim ve Bünyamin Er (2009), **"Katılım Bankacılığında İki Yeni Finansal Teknik Önerisi: Mudaraba-Risk Sermayesi Yatırım Ortaklıkları ve Mudaraba-Risk Sermayesi Yatırım Fonları",** Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayın No: 1, Erkam Matbaası, İstanbul.

Canoğlu, Mehmet Ali. **Ortaklıklar Muhasebesi,** Marmara Üniversitesi, Yayın No:418, 4. Basım, İstanbul, 1985.

Çelikoğlu İlyas, **Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Finansman Yöntemleri ve Türkiye Uygulaması**, DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No 2355, Eylul 1994, Ankara

Çivi**,** Halil. **Türkiye'de Bankacılık (Teori, Uyguluma ve Sonuç),** Cumhuriyet Üniversitesi, Yardımcı Ders Kitabı, Yayın No: 1, Ankara, 1985.

Çizakça, Murat. **Risk Sermayesi, Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları,** İstanbul: İlmi Neşriyat, 1993.

Çömez, Niyazi. "**İhtisas Bankalarının Türkiye Ekonomisi İçerisindeki yeri",** 1992-1993 Hesap Uzmanları Kurulu Konferansları-III, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 327, Ankara, 1993

Çonkar, Kemalettin. **Kalkınma Bankacılığı ve Türkiye'deki Uygulama,** Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 374, Eskişehir, 1988.

Cox, Stella and Lawrence Oliver, Abdulkader Thomas (2005), **Structuring Islamic Finance Transactions,** Published by**:** Euromoney Institutional Investor; 1st edition (November, 2005)

Çürük, Akten, suna. 2013 '' **İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi, Mevcut Sorunları ve Çözüm Önerileri'',** (Selçuk Üniversitesi Sosyl Bilimler Enistitütüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Danışoğlu, Emel. **"**Sosyal Güvenlik Sisteminde Gelişmeler**", Planlama Dergisi,** DPT Yayını, Eylül 1990, Sayı: 26, Ankara.

Demirkan, Uçar. **Sermaye Piyasaları ve Türkiye'deki Uygulamaları,** Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu, Yayın No:229, Başbakanlık Basımeyı, Ankara, 1981

Dikeç, Üstün. **Dış Yardımların Koordinasyonu ve Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu,** Gazi Üniversitesi, Yayın No: 40, Ankara 1984

Döndüren, Hamdi (2005), **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, İstanbul,** Erkam Yayınları

Erdem, Ekrem. Akdemir, Tekin. İlgün, M. Fatih. Relationship Between Debt Crisis and Central Bank Independence: Panel Data Analysis For Euro-Zone Countries. **The International Journal of Economic and Social Research,** Vol. 10, Year 10, No. 1, 2014

Ersungur, Ş. Mustafa. Türkiye'de Dış Ticaret Ve Ekonomik Kalkınma İlişkisinin Ekonometrik Analizi: 1980-2010**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 28, Sayı:3, 2014

Eş, Mecit. **Türkiye'de Vergilerin Piyasasının Gelişmesine Etkileri (Gelir Ve Kurumlar Vergisi Açısından),** Anadolu Üniversitesi Yayın No:227, Eskişehir, 1987

Evgin, Tülay. ‘’İç borçlarımız’’**, Hazine ve Dış Ticaret Dergisi,** Mart 1992.

Foreign Aid , **Encyclopedia Brittannica Macropedia Knowledge in Depth,** Volume: 7,15’th Edition, 1983

Furqani, Hafas. Mulyany, Ratna. İslamic Banking and Economic Growth: Empirical Evidence from Malaysia, **Journal of Economic Cooperation and Development,** 2009

Gediz, Demet. Sağin, Abdüsselam. Merkez Bankasi Bağimsizliği Kavrami, **Journal of Economic Policy Researches,** Cilt/Volume:2, Sayı/Issue:2, Year: 2015**,**

Gökgöz, Ahmet. Kira Sertifikalarının (Sukukun) Muhasebeleştirilmesi **Muhasebe ve Finansman Dergisi-Yalova Üniversitesi**, Nisan, 2015

Greuning, Hennie Van. and Iqbal, Zamir. (2008), **Risk Analysis for Islamic Banks,** Puplished by The International Bank for Reconstruction and Development in USA

Güneysu, Yusuf. Türkiye’deki Ticari Bankalarin Performanslarinin Ahs Ve Gia Yöntemleri İle İncelenmesi, **KTU SBE Sos. Bil. Derg.** 2015.

Gürbüz, Burak. **‘’** Finansal Gelişmenin Kalkınmaya Etkisi’’, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi** Eylül 1995.

H. Erken, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme,** T. İş Bankası Kültür Yayınları, II Baskı, No:326, 1998.

Han, Ergül ve Kaya, Ayten Ayşen, **Kalkıma Ekonomisi Teori ve Politika,** Baskı:5, Nobel yayın Dağıtım, Ekim, 2006, Ankara.

Haniffa, Roszaini and Mohammad Hudaib (2010), “Islamic Finance: From Sacred Intentions To Secular Goals**?”, Journal of Islamic Accounting and Business Research,** Vol. 1 No. 2.

Haniffa, Roszaini and Mohammad Hudaib (2010). “Islamic Finance: From Sacred Intentions to Secular Goals?” **Journal of Islamic Accounting and Business Research, Vol. 1 No. 2.**

Hasan, Zubair. (1995). Economic Development in Islamic Perspective: Concept, Objectives, and Some Issues. **Journal of Islamic Economics,** 1995

Hazine Müsteşerlığı. **Türk Bankacılık Sisteminin Mali Yapısı ve Gelişimi 1995/III,** Bankalar Yeminli Murakıplar Kurulu Başkanlığı, Aralık 1995.

İlkin, Akın. **Kalkınma ve Sanayi Ötesi,** İstanbul Üniversite, İktisat Fakültesi Yayını, No:384, İstanbul, 1976.

Iqbal, M., & Ahmad. T. Islamic Finance and Economic Development, **Journal of Economic Cooperation and Development,** 2003

İşgüden, Tamer vd. **Gelişme İktisadı (Kuram, Eleştiri, Yorum),** Beta Basım-Yayım-Dağıtım A.S., İstanbul, 1995.

Kahf, Monzer, "Financing International Trade: An Islamic Alternative", http://monzer.kahf.com/papers/english/FINANCING_INTER_TRADE.pdf, E.T. 05/09/2010.

Kamalak, Mustafa. **Kamu Borçlanması,** Atatürk Üniversitesi, İİBF. Araştırma Merkezi Ders Notları No: 130, Erzurum, 1987.

Karaman, Hayreddin (2010), **Anahatlarıyla İslam Hukuku**, İstanbul, Ensar Yayınları.

Karslı, Muharrem. **Sermaye Piyasası, Borsa, Menkul Kıymetler,** 4. Baskı, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1994

Katouzıan, Homa (1991), **Islamic Economics: Contemporary Ulama Perspectives,** Iqra' Publ., Malaysia.

Kaynak, Muhteşem. **Kalkınma İktisadı**, Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Yayınları 2014

Keskin, Ekrem. ''Uluslararası Sermaye Hareketleri, Nedenleri, Makro Ekonomik Etkileri ve Politikalar: Asya Ülkeleri Deneyimi ve Türkiye'', **Bankacılar Dergisi, Türkiye Bankalar Birliği** Yayını Sayı: 18, Eylül 1996.

Khan, Abdul Jabbar."Divine Banking System", **Journal of Islamic Banking and Finance, Quarterly Publication of the International Association of Islamic Bank,** Vol.1, No.1, Karachi, Winter 1984

Khan, Muhammad Akram.2013. **What ıs Wrong With İslamic Economics?,** Published by Edward Elgar publishing limited in UK.

Küçükkalay, A. Mesud. İktisat Kalkınma ve Nüfüs Artışı Paradoksu Üzerıne Yorumlar, **Eskişehir Osmangazi Universitesi Sosyal Bilimler Dergisi** 2001

Maliye Bakanlığı, **Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası,** Tetkik Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 1982- 237, Ankara, 1982.

Maurer, Bill (2005), "**Mutual Life, Limited: Islamic Banking, Alternatıve Currencies**", Lateral Reason, United States of America: Prınceton Unıversıty Press.

Mutlu, İsmail. 2003. **Günümüz Meseleleri Faiz.** İstanbul: Mutlu Yayıncılık

Obaidullah, Mohammed. **Islamic Financial Services,** Jeddah: Scientific Publishing Centre, King Abdulaziz University, 2005.

Okka, Osman (2010**), Finansal Yönetim: Teori ve Çözümlü Problemler**, 4. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.

Ökte, M. Kutluğhan Savaş**.** İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSININ TEMELLERİ: TEORİ VE UYGULAMA Published by **Electronic Journal of Social Sciences,** in winter-2010

Onagun, Abdussalam Ismail, Risk Sharing and Its Significance in Islamic Finance, published by **International Society for Research on Aggression**, Volume 13, December 2012

Önal, Yıldırım Beyazıt . Kandır, Serkan Yılmaz. Yakar, Soner. Yeni Bir Finansman Aracı Olarak "Sukuk-Kira Sertifikası" ve Vergisel Boyutunun İncelenmesi, **Bankacılar Dergisi,** Sayı 84, 2013

Önen, Z. Sacit. **Uluslararası Mali Kurluşlar,** Gazi Üniversitesi, Yayın No:136, İkinci Baski, Ankara, 1990.

Orman, sabrı. **Gazali'nin İktisat Felsefesi,** İstanbul: İnsan Yayınları, 2002

Özsoy, İsmail (1994), **Faiz ve Problemleri**, İzmir, Nil Yayınları

Özsoy, İsmail. **Özel Finans Kurumları.** 1. Basım, İstanbul: Asya Finans Kültür Yayınları, 1997

Öztuna, Barış. Sosyal Güvenlik Kurumu'nda Kurumsal Karne Modeli, **ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi** / Cilt: 2 / Sayı: 3 / Aralık 2014

Özyakişir, Deniz. Beşeri Sermayenin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü: Teorik Bir Değerlendirme **Journal of Entrepreneurship and Development, 2011**

Saleem, Shahid. Role of Islamic Banks in Economic Development, **Journal of Gradate research assignment at Hailey College of Banking and Finance,** University of Punjab, February 2008

Sarıkamış, Cevat. **Sermaye Pazarları,** İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, Yayın No:111, İstanbul, 1980

Savaş, Vural. **Kalkınma Ekonomisı,** Beta Basım-Yayım-Dağıtım A.Ş., 4. Bası, İstanbul, 1986.

Seyidoğlu, Halıl. **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama,** Geliştirilmiş 15. Baski, İstanbul, 2003.

SERPAM, İslami Finans Kavrami, Ürünler, Dünyada Ve Türkiye'de Gelişimi ve Geleceği, **Sermaye Piyasalari Araştırma ve Uygulama Merkezı,** mayıs, 2013

Sümer, Gökhan. Dünyada Faizsiz Bankaciliğin Doğuşu, Türkiyedeki Katilim Bankaciliğinin Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankaciliktan Farklari, **İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi-Gazi Üniversitesi,** 2016

Takan, Mehmet. **Bankacılık: Teori Uygulama ve Yönetim,** 1. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001

Tekafül Sigorta, Tekafül Sigorta Türleri, http://www.tekafulsigorta.com/2011_04_01_archive.html 25 Kasım 2012

Thomas, Abdulkader ve M. Ikram Thofeek (2005), **"Equity Finance Vehicles: Mudaraba and Musharaka",** Structuring Islamic Finance Transactions, Euromoney Books, London, UK

Tok, Ahmet (2009), **İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları,** Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler, Sermaye Piyasası Kurulu Hukuk İşleri Dairesi

Tunal, Halil. Erönal, Yeşim Yıldırım Enflasyon Ve Faiz Orani İlişkisi: Türkiye'de Fisher Etkisinin Geçerliliği, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Y.2016,

Tunç, Hüseyin. **Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması,** İstanbul: Nesil Yayınları, 2010.

Tuncay, A. Can. **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri,** Beta Basım, Yayım, Dağıtım A.Ş., 6. Bası, İstanbul, 1994.

Tunçomağ, Kenan. **Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar,** 5. Basım, Beta Basım-Yayım- Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1990

Türk, İsmail. **Maliye Politikası, Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teoriler**, Turhan Kitabevi Yayınları,, Ankara, 2010

Uddin, Md Akther. Principles of Islamic Finance: Prohibition of Riba, Gharar and Maysir**. Journal of Munich Personal RePEc Archive (MPRA),** in October 2015, Kuala Lumpur, Malaysia

Ülgener, Sabri. **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme,** Der Yayınları, 7.Basım,İstanbul, 1991

Ülken, Yüksel. **20. Yüzyılda Dünya Ekonomisi,** İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Yayın No:3114, İstanbul, 1984.

Uluatam**,** Özhan. **Enflasyon ve Devlet Gelirleri,** Ankara, 1981.

Ulus, Sabri, Katılm Bankaları Entrümanları ve Yurtdışı Uygulamaları, **Published by Türkiye Katılım Bankaları Birliği** , 2010

Ünal, Targan**. Sigorta Sektörünün Ekonomik İşlevi ve Fon Yaratma Kapasitesi,** İTO, Yayın No: 4, İstanbul, 1994.

Usmani, Mohammad Taqi 2010 Differences between Musharakah & Mudarabah **journal of Academy for International Modern Studies (AMIS)** in UK

Vasudevan, Sundararajan. David Marston and Ghiath, Shabsigh. "Monetary Operations and Government Debt Management under Islamic Banking", **Journal of IMF Working Paper**, Eylül 1998,

Visser, Hans. (2009), **Islamic Finance Principles and Practice,** Published by Edward Elgar Publishing Limited in UK

Warde, Ibrahim, **Islamic Finance in the Global Economy,** Edinburgh University Press © 2010 in Great Britain

White, Suzanne (2010), **"Islamic Insurance Markets and the Structure of Takaful", Islamic Finance Instruments and Markets,** Editors: Adam Durchslag and Thomson Reuters, Bloomsbury Information Ltd

Yıldırım, İsmail. , Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dunyadaki Geleşimi ve Türkiye'de, **Uygulanabilirliği Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi,** Sayı 2, 2014

Yilmaz, Erdal. Yeni Bir Finansal Araç Olarak Sukuk: Çeşitleri, Türkiye Uygulaması ve Vergilendirilmesi, **-Muhasebe ve Finansman Dergisi-Ondokuz Mayıs Üniversitesi,** Ocak, 2014

Yozgat, fazıl. 2010. **Faizsiz Ekonomi Sosyo-Ekonomik Yaklaşım**. Ankara: Arsaştırm yayınları.

Zaher, Tarek S. and M. Kabir Hassan (2001), "A **Comparative Literature Survey of Islamic Finance and Banking** https://www.microfinancegateway.org/sites/default/files/mfg-en-paper-a-comparative-literature-survey-of-islamic-finance-and-banking-nov-2001.pdf

Zarakolu, Avni. **Bankacılar için para ve Kredi bilgisi,** T. İş Bankası A.Ş. Vakfı Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Yayın No:232, Ankara, 2003.